

บทสะท้อน “ความรุนแรง” จากวรรณกรรมของ
ขบวนการท้องถิ่นด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม:
กรณีสัมภาษณ์คนจน, บ่อนอก-บ้านกรูด, กลุ่มคัดค้านท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย
และกลุ่มคัดค้านเหมืองแร่โปแตช อุดรธานี

กฤษฎา บุญชัย

บทที่ 1

บทนำ

นัยสำคัญของการศึกษา

นับตั้งแต่จุดเริ่มต้นประวัติศาสตร์ของชาติสมัยใหม่ พัฒนาการระบบประชาธิปไตยในสังคมไทย ควบคู่กับการพัฒนาเพื่อความทันสมัยตามแนวทางระบบทุนนิยมมาสู่ยุคโลกาภิวัตน์ เงื่อนไขทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมเหล่านี้ส่งผลต่อการเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางอำนาจในลักษณะการรวมศูนย์อำนาจที่รัฐและทุนอย่างมาก ทำให้ประสิทธิภาพวิกฤติมายาวนาน เพราะไม่สามารถจัดการกับความหลากหลายทางสังคมที่ดำรงอยู่ทั้งในขอบเขตรัฐหรือพลังโลกาภิวัตน์ข้ามรัฐนานาประการ

ในขณะที่รัฐสร้างความเติบโตของตนเอง โดยการรวมศูนย์อำนาจและสร้างระบบการจัดการมาตรฐานเชิงเดี่ยวโดยอาศัยและสร้างวาทกรรมเรื่องชาติ อำนาจอธิปไตย ประชาธิปไตยเสียงข้างมาก และการพัฒนาเพื่อความทันสมัยมาเสริมสร้างอำนาจรัฐ ผู้คนจำนวนมากที่เคยมีพื้นที่ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมของตนเองที่หลากหลายได้ถูกผนวกเข้าสู่ความเป็นรัฐชาติและระบบเศรษฐกิจทุนนิยม

รัฐได้จัดกรอบแยกประเภท ความเป็น “พลเมือง” แบบต่างๆ ไว้ในลำดับชั้นอำนาจที่ต่างกัน ตามแต่ละยุคสมัย เช่น กลุ่มทุนถูกมองว่ามีประโยชน์ต่อการสร้างความมั่งคั่งของชาติ กลุ่มคนชั้นกลางคือฐานของการพัฒนาประเทศ ส่วนกลุ่มเกษตรกรในยุคสร้างชาติคือกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุน แต่เมื่อรัฐมุ่งสนับสนุนเศรษฐกิจทุนนิยมอุตสาหกรรม กลุ่มเกษตรกรจึงถูกมองว่าเป็นภาระเพราะไม่สามารถทำการผลิตที่สร้างความมั่งคั่งได้อีกต่อไป แต่ในอีกด้านหนึ่งรัฐก็ยังใช้กลุ่มเกษตรกรเป็นฐานความชอบธรรมทางการเมืองจากการมีนโยบาย “ช่วยเหลือเกษตรกร”

อย่างไรก็ตาม มีกลุ่มประชาชนอีกส่วนหนึ่ง ที่รัฐได้จำแนกไว้ว่าเป็น “กลุ่มต้องห้าม” หรือ กลุ่มที่ถูกยกเว้นจากสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายที่รัฐคอยระแวดระวัง เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ วัฒนธรรม หรือกลุ่มศาสนาทั้งที่อยู่ภายในเขตแดนอำนาจรัฐ หรืออยู่ตามแนวชายแดน ซึ่งถูกมองว่าเป็นภัยต่อความมั่นคง บ้างถูกมองว่าเป็นฐานผลิตยาเสพติด บ้างถูกมองว่ามีวัฒนธรรมทำลายทรัพยากร บ้างถูกมองว่าแปลกแยกและเป็นอื่น ไปจากวัฒนธรรมไทยกระแสหลัก หรือกลุ่มประชาชนที่อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกลมกลืนกับกระแสหลัก แต่อยู่ใน “พื้นที่ต้องห้าม” ที่ฐานอำนาจและฐานทรัพยากรอันมั่งคั่งของรัฐ เช่น พื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่เหมืองแร่ พื้นที่สร้างเขื่อน พื้นที่พาดผ่านของท่อก๊าซ พื้นที่ชายฝั่งทะเล เป็นต้น

อัตลักษณ์ “ต้องห้าม” ของชุมชน หรือพื้นที่ “ต้องห้าม” ที่ชุมชนเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจอันซับซ้อนในแต่ละช่วงสมัย เกิดเป็นสภาวะ “ชายขอบ”¹ ของอำนาจ เนื่องจากด้านหนึ่งพวกเขาถูกผนวกให้อยู่ภายในระบบวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองที่รัฐกำหนด แต่อีกด้านหนึ่งก็ถูกจัดวางไว้ที่ “ชายขอบ” ของพรมแดนอำนาจรัฐ โดยรัฐคอยควบคุม สอดส่อง และจัดระเบียบอำนาจเพื่อไม่ให้พวกเขาเข้าถึงอำนาจได้เท่าเทียมกับพลเมืองทั่วไป และปิดกั้นไม่ให้พวกเขาสร้างอำนาจในการต่อรองกับรัฐ หรือธำรงอัตลักษณ์ของตนเองอย่างเป็นอิสระ

ชุมชนในภาวะ “ชายขอบ” มีอยู่มากมายกระจัดกระจายทั้งในภาคเมืองและชนบท ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง กลุ่มคนพลัดถิ่น เกษตรกรรายย่อย ชาวประมงพื้นบ้าน ชุมชนมลายูมุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้ ชาวชุมชนแออัด แรงงานในภาคเกษตรและเมืองทั้งที่อยู่ในระบบหรือนอกระบบ และอื่นๆ ซึ่งบรรดาอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นนานาประการเหล่านี้ก็ถูกกำหนดสร้างจากภาวะชายขอบทางอำนาจทั้งในแง่ที่ศูนย์กลางอำนาจกำหนดให้ และในแง่ที่พวกเขาสร้างอัตลักษณ์เพื่อต่อรองกับอำนาจเหล่านี้

ปัญหาาร่วมกันที่คนชายขอบเผชิญก็คือ การถูกกีดกันการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางสังคม ถูกจัดระเบียบความเป็นตัวตนให้สอดคล้องกับวาทกรรมกระแสหลักทางการเมือง เมื่อฐานทางสังคมร่วม เช่น อัตลักษณ์ วัฒนธรรม ฐานทรัพยากร ระบบเศรษฐกิจ ศาสนา และอื่นๆ อันเป็นพื้นที่การยึดโยงความเป็นตัวตนร่วมกันของพวกเขาถูกรื้อถอน โดยอำนาจรัฐ ทูน และภาวะปัจเจกแบบสุดขั้ว ทำให้เกิดความรุนแรงอย่างมากมาย เช่น ความยากจนจากการถูกปิดกั้นทรัพยากร และโอกาสทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ระบบการเมืองที่เป็นอยู่ไม่ได้อยู่บนฐานของสิทธิ เสรีภาพของประชาชนอย่างแท้จริง กลายเป็นระบบการเมืองอำนาจนิยมในรูปประชาธิปไตย ในด้านวัฒนธรรม อัตลักษณ์ของคนชายขอบไม่ถูกนับรวมในจินตนาการของความเป็นชาติ จะมีก็แต่เฉพาะลักษณะทางวัฒนธรรมบางอย่างที่รัฐและทุนโลกาภิวัตน์สามารถนำไปใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองเท่านั้น

หากมองจากฐานคิดเรื่องความรุนแรงตามแนวคิดของโยฮัน กัลตุง (Johan Galtung) นักทฤษฎีด้านสันติภาพชาวนอร์เวย์ (2004) กลุ่มคนชายขอบต่างๆ กำลังเผชิญความรุนแรงทางกายภาพ ความรุนแรงทางโครงสร้าง และทางวัฒนธรรมที่ซ้อนกันอย่างแยกไม่ออก และระดับของความรุนแรงทั้งสามด้านที่เชื่อมโยงกันเป็นวัฏจักรนับวันจะยิ่งทวีความเข้มข้นมากขึ้นในภาวะโลกาภิวัตน์ที่ประเทศ

¹ สภาวะชายขอบ (Marginality) เป็นแนวคิดสำคัญที่ใช้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางอำนาจ ซึ่งมีปัจจัยเงื่อนไขเกี่ยวข้องซับซ้อน ความเป็นชายขอบจึงเป็นสถานะที่เปลี่ยนแปลงได้ตามความสัมพันธ์อำนาจกับศูนย์กลาง อย่างไรก็ตาม มีข้อวิจารณ์ว่าวิธีคิดแบบศูนย์กลาง-ชายขอบ ยังเป็นวิธีคิดแบบโครงสร้างที่ตายตัว มองไม่เห็นการเมืองที่สั่นไหว แต่ผู้เขียนเห็นว่า แม้ความสัมพันธ์อำนาจจะไม่คงที่ และศูนย์กลางก็ไม่ได้มีส่วนเดียว แต่กระนั้นในแต่ละบริบท แต่ละปริมณฑลทางอำนาจก็ยังมีสภาวะศูนย์กลาง-ชายขอบเกิดขึ้นได้เสมอ ไม่เคยปรากฏว่ามีความสัมพันธ์อำนาจที่เท่าเทียมกัน หรือมีความสัมพันธ์ที่กระจัดกระจายไม่เกี่ยวข้องกัน ด้วยเหตุนี้ แนวคิด “สภาวะชายขอบ” “คนชายขอบ” จึงยังเป็นแนวคิดที่มีพลังในการสื่อความหมายถึงความสัมพันธ์อำนาจในลักษณะดังกล่าวในสังคมการเมืองต่างๆ แบบ รายละเอียดดูในสุริชัย หวันแก้ว.2550. คนชายขอบ: จากความคิดสู่ความจริง, สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มหาอำนาจ ทุนข้ามชาติ องค์การระหว่างประเทศเข้ามามีอิทธิพลต่อนโยบายของรัฐ และในด้านกลับกัน เมื่อรัฐพยายามปรับตัวเพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับกระแสภายนอก ซึ่งภาวะทั้งสองด้านแม้จะเกิดการเปิดพื้นที่ให้กับภาคประชาชนมากขึ้นในบางลักษณะ เช่น วาทกรรมของขบวนการประชาชนได้กลายเป็นวาทกรรมระดับโลก หรือปรากฏขบวนการเคลื่อนไหวประชาชนในระดับโลกหลายกลุ่ม แต่เมื่อกลับมาพิจารณาโครงสร้างการจัดการทรัพยากรแล้วพบว่า ยิ่งนำไปสู่การผูกขาดอำนาจของรัฐ ทุน และทุนข้ามชาติ และการพัฒนารูปแบบการใช้ความรุนแรงที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น เช่น ความสามารถในการอำพรางความรุนแรงภายใต้ความเป็นปกติของรัฐชาติและโลกาภิวัตน์ได้แบบเนียนขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในปริมณฑลของการต่อสู้ ต่อรองอำนาจหลายฝ่าย คนชายขอบก็มีการเคลื่อนไหวต่อสู้ ต่อรองอำนาจที่หลากหลายตั้งแต่ในระดับปัจเจก ระดับชุมชน ไปจนถึงการจัดตั้งเครือข่ายขบวนการประชาชนที่มีอุดมการณ์ เป้าหมาย ยุทธศาสตร์ และโครงสร้างชัดเจน ซึ่งทำการเคลื่อนไหวตั้งแต่ในระดับท้องถิ่น ภาค ประเทศ ไปจนถึงระดับโลก

เงื่อนไขของความรุนแรงที่คนชายขอบกำลังเผชิญขณะนี้ก็คือ โครงข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม หรือความเป็นชุมชนที่สร้างหลักประกันพื้นฐานในการดำรงชีพกำลังถูกทำลาย ผู้คนถูกทอนให้เป็นปัจเจกหรือน้อยกว่าปัจเจกซึ่งไม่มีพลังใดๆ ในการปกป้องตนเองได้ในการเผชิญหน้ากับรัฐและทุนได้ ในบริบทพื้นฐานทรัพยากรร่วม อัตลักษณ์ร่วม และความเป็นชุมชนในรูปแบบต่างๆ จึงทวีความสำคัญในแง่การสร้างพลังของคนชายขอบในการสร้างความเป็นชุมชนที่จะเกิดขึ้นในมิติใหม่เพื่อต่อสู้ปัญหา ซึ่งแตกต่างจากสมัยอดีตที่ความเป็นชุมชนในบางลักษณะอาจปิดกั้น หรือสร้างความรุนแรงต่อปัจเจกที่เป็นสมาชิก ดังนั้นทิศทางการเมืองของคนชายขอบจึงเคลื่อนไปสู่การต่อสู้บนฐานของชุมชน เครือข่ายขบวนการร่วมกันเพื่อไม่ให้รัฐ ทุน และปัจเจกนิยมทำลายฐานชีวิตร่วมกันของพวกเขา

ในสังคมไทยก็มีตัวอย่างของขบวนการเคลื่อนไหวของคนชายขอบที่อยู่บนฐานชุมชน หรืออัตลักษณ์ร่วมกันจำนวนมาก เช่น ขบวนการเคลื่อนไหวสิทธิชุมชนต่อฐานทรัพยากร อันประกอบย่อยไปด้วยขบวนการป่าชุมชน เครือข่ายลุ่มน้ำ สมาพันธ์ประมงพื้นบ้าน เป็นต้น ขบวนการเกษตรกรรายย่อย เครือข่ายเกษตรกรทางเลือก เครือข่ายกลุ่มชาติพันธุ์ ในส่วนภาคเมืองก็มีเครือข่ายสลัม ขบวนการผู้ใช้แรงงาน เครือข่ายผู้บริโภค และอื่นๆ อีกมากมาย

บรรดาขบวนการเหล่านี้ส่วนใหญ่มีพื้นฐานปัญหาาร่วมกัน เช่น การถูกละเมิดสิทธิในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากนโยบายและโครงการของรัฐ การเผชิญกับความรุนแรงทั้งการปราบปรามในนามกฎหมายของรัฐ ขณะเดียวกันก็จะมีปัญหาเฉพาะที่ต่างกันไปบ้าง เช่น ปัญหาอคติทางชาติพันธุ์ที่กลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงและตามแนวชายแดนเผชิญ ปัญหาเรื่องการเข้าถึงบริการสาธารณะของกลุ่มชุมชนแออัดและผู้บริโภค เป็นต้น ซึ่งขบวนการเหล่านี้ได้เผชิญกับความรุนแรงด้วยรูปแบบต่างๆ ทั้งในเชิงตั้งรับ เช่น การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้น และการผลักดันเชิงนโยบาย กฎหมาย ไปจนถึงอุดมการณ์ แนวคิด ทฤษฎี แบบแผนปฏิบัติเพื่อใช้ปรับความสัมพันธ์อำนาจ กำหนดตำแหน่งแห่งที่ให้

พวกเขาที่มีถิ่นในสังคมอย่างชอบธรรม วาทกรรมจากคนชายขอบที่โดดเด่นได้แก่ สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร เกษตรกรรมทางเลือก และวาทกรรมที่เกี่ยวกับชุมชนอีกเป็นจำนวนมาก

ในขบวนการเคลื่อนไหวต่างๆ เหล่านี้ มีงานศึกษาหลายชิ้นที่พยายามจะศึกษาการต่อสู้ของคนชายขอบในหลายแง่มุม เช่น ประภาส ปิ่นตบแต่ง² (2541) ศึกษาเรื่องการเมืองบนท้องถนนของสมาชิกคนจน ซึ่งสนใจในแง่เงื่อนไขการก่อกำเนิด การรวมตัว การระดมทรัพยากร การกำหนดยุทธศาสตร์ และการจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกคนจน ขณะที่เสกสรรค์ ประเสริฐกุล³ (2548) ศึกษาการเมืองภาคประชาชนกับตำแหน่งแห่งที่ และความชอบธรรมในระบอบการเมืองไทย โดยใช้ฐานคิดทฤษฎีการเมืองคูในเชิงโครงสร้างความสัมพันธ์อำนาจรัฐ ทุน ประชาชน ผ่านระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย นอกจากนี้ก็ยังมีงานชิ้นอื่นๆ ที่มีเลือกศึกษาเฉพาะกลุ่ม หรือเฉพาะประเด็นปัญหาอีกมาก ซึ่งมีทั้งแง่มุมด้านการต่อสู้ทางนโยบาย การต่อสู้ทางอัตลักษณ์ ความสัมพันธ์ในเครือข่ายและนอกเครือข่าย ซึ่งจะยังไม่ขอกล่าวรายละเอียดในที่นี้

แต่ประเด็นสำคัญที่ยังไม่มีงานศึกษาเกี่ยวกับเรื่องคนชายขอบ หรือขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนมากนัก ก็คือ การศึกษาการเมืองเชิงวัฒนธรรม (Cultural Politics) ของขบวนการเคลื่อนไหวของคนชายขอบในการกำหนดความหมายและตำแหน่งแห่งที่ของความรุนแรงที่พวกเขาเผชิญอยู่ เพื่อที่จะแสวงหาทางเพิ่มศักยภาพให้แก่ขบวนการคนชายขอบและสังคมในการเปลี่ยนความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ ให้กลายเป็นการจัดการความขัดแย้งโดยสันติ

สิ่งที่ผู้เขียนสนใจก็คือ ในภาวะการณ์ที่พวกเขาเผชิญกับความรุนแรงในระดับต่างๆ นั้น ขบวนการทางสังคมเหล่านี้ได้รับรู้ และให้ความหมายต่อความรุนแรงต่างๆ อย่างไร โดยเฉพาะหากพิจารณาจากวรรณกรรมที่ขบวนการคนชายขอบผลิตขึ้นมาแล้ว งานเหล่านี้ได้ตั้งคำถาม หรือสำรวจเรื่องความรุนแรงไว้หรือไม่ จัดวางหรือกำหนดตำแหน่งแห่งที่เรื่องความรุนแรงไว้อย่างไร นัยของความรุนแรงที่ขบวนการคนชายขอบกำหนดไว้เป็นอย่างไรบ้าง การปรากฏหรือไม่ปรากฏความรุนแรงในงานวรรณกรรมเหล่านี้มีนัยทางการเมืองอย่างไร

การที่ผู้เขียนเน้นหนักไปที่ตำแหน่งแห่งที่ความรุนแรงในวรรณกรรมของขบวนการคนชายขอบ ก็เพื่อจะเป็นช่องทางหนึ่งที่เป็นรูปธรรมในการทำความเข้าใจภาวะความรุนแรงที่ส่งผลต่อขบวนการต่อสู้ของคนชายขอบ ตลอดจนวิธีจัดวางความรุนแรงของพวกเขาผ่านงานเขียนว่ามีส่วนกำหนดอุดมการณ์สำนึก เป้าหมาย ยุทธศาสตร์ในการต่อสู้ ตลอดจนพฤติกรรมต่อสู้ที่เกิดขึ้นอย่างไร

เพราะท้ายที่สุด การจะสร้างขบวนการต่อสู้เชิงสันติของกลุ่มคนชายขอบได้นั้น จำเป็นที่จะต้องเข้าใจการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของความรุนแรง และวิธีรับมือกับความรุนแรงของพวกเขา เพื่อจะนำไปสู่

² ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2541, การเมืองบนท้องถนน: 99 วันสมาชิกคนจนและประวัติศาสตร์การเดินขบวนชุมนุมประท้วงในสังคมไทย, กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

³ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2548, การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย, สำนักพิมพ์อมรินทร์, กรุงเทพฯ.

ทิศทางการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขความรุนแรงในทุกระดับให้กลายเป็นเงื่อนไขทางสันติอันจะเป็นหนทางให้ขบวนการคนชายขอบมีที่ยืนในทางสังคมได้มั่นคงยิ่งขึ้น

โจทย์การวิจัย

1. ขบวนการเคลื่อนไหวประชาชนด้านทรัพยากรธรรมชาติ ได้เผชิญกับความรุนแรงในแง่มุมใดบ้าง และบริบทความรุนแรงดังกล่าวเป็นอย่างไร
2. ขบวนการคนชายขอบได้รับรู้ ให้ความหมาย หรือตีความต่อภาวะความรุนแรงอย่างไร และกำหนดตำแหน่งที่ของความรุนแรงในภาวะการเมืองที่พวกเขากำลังเผชิญ หรือในเป้าหมาย และยุทธศาสตร์การต่อสู้ของขบวนการอย่างไรบ้าง

ขอบเขตการศึกษา

ศึกษาจากวรรณกรรมของขบวนการเคลื่อนไหวคนชายขอบด้านสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเลือกกลุ่มเป้าหมาย 4 กลุ่ม คือ 1) สมัชชาคนจน กรณีกลุ่มปัญหาเขื่อนในภาคอีสาน 2) กลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอกและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูด 3) เครือข่ายคัดค้านโครงการท่อส่งก๊าซ โรงแยกก๊าซธรรมชาติไทย-มาเลเซีย และอุตสาหกรรมต่อเนื่อง 4) กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี เพื่อคัดค้านการทำเหมืองแร่โปแตช

เหตุผลที่เลือกกลุ่มเป้าหมายทั้ง 4 ก็คือ กลุ่มเหล่านี้เป็นขบวนการประชาชนท้องถิ่นที่ต่อสู้ปกป้องสิทธิชุมชนต่อฐานทรัพยากรธรรมชาติมาอย่างต่อเนื่อง โดยพวกเขาเผชิญกับปัญหาการรุกรานแย่งชิงทรัพยากรจากรัฐ ทน และทนข้ามชาติเพื่อนำไปสร้างพลังงานและอุตสาหกรรม อันเป็นลักษณะปัญหาร่วมสมัยของความขัดแย้งโลกาภิวัตน์ที่มีตัวแปรซับซ้อน และที่สำคัญที่สุดก็คือ กลุ่มเหล่านี้ได้ผลิตวรรณกรรมเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณะอย่างกว้างขวางทั้งในรูปแบบแถลงการณ์ การให้สัมภาษณ์แก่สื่อ และการเคลื่อนไหวต่อสู้ที่เป็นข่าวมาตลอด ทำให้มีวรรณกรรมที่ใช้ในการศึกษาได้อย่างเพียงพอ

ผู้เขียนได้กำหนดเงื่อนไขเวลาการศึกษาตั้งแต่ปี 2545-2550 เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่ขบวนการที่กล่าวมานี้ถือกำเนิดและมีการเคลื่อนไหวอย่างคึกคัก และเป็นช่วงที่ผู้เขียนสามารถสืบย้อนกลับไปหาข้อมูลได้จากเว็บไซต์ที่เป็นฐานข้อมูลสาธารณะ

วิธีการศึกษา

1. ศึกษาจากวรรณกรรมที่ผลิตโดยขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนในด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม เกษตรกรรม การพัฒนาชนบท โดยภาพรวม พร้อมกับสัมภาษณ์ขบวนการเคลื่อนไหวด้านทรัพยากรและเกษตรกรรมบางกลุ่ม ตลอดจนองค์กรพัฒนาเอกชน คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวดังกล่าว

2. ศึกษาเจาะลึกวรรณกรรมของขบวนการประชาชน 4 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ 1) สมัชชาคนจน กรณีกลุ่มปัญหาเขื่อนในภาคอีสาน 2) กลุ่มรักษ์ท้องถื่นบ่อนอกและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูด 3) เครือข่ายคัดค้านโครงการท่อส่งก๊าซ โรงแยกก๊าซธรรมชาติไทย-มาเลเซีย และอุตสาหกรรมต่อเนื่อง 4) กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี โดยใช้เว็บไซต์ www.thaingo.org เป็นฐานข้อมูลหลัก เพราะเว็บดังกล่าวรวบรวมข้อมูลที่สำคัญได้แก่ แดงการณณ์ จดหมายเปิดผนึก บทความ ข่าวสาร ที่ขบวนการเหล่านี้ผลิตขึ้นโดยตรง

3. ใช้แนวทางการศึกษาเชิงปริมาณ โดยการจำแนกประเภท ลักษณะ ความถี่ของความรุนแรงที่ปรากฏ เพื่อให้เข้าใจวิถีคิดเรื่องความรุนแรง และประเภทความรุนแรงที่กลุ่มเป้าหมายให้ความใส่ใจ

4. นำข้อมูลจากสื่อดังกล่าว พร้อมกับบทสัมภาษณ์ที่ผู้เขียนสัมภาษณ์เอง หรือหยิบยืมมาจากสื่ออื่นๆ มาวิเคราะห์ตีความ โดยใช้แนวทางการศึกษาตามแนวทางศาสตร์แห่งการตีความ (Hermeneutics) เพื่ออ่านความหมายของนัยและตำแหน่งแห่งที่ของความรุนแรงในวรรณกรรมของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชน โดยเลือกสรรตัวอย่างของวรรณกรรมบางประเภทมาใช้ตีความ

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนได้ตระหนักถึงข้อจำกัดบางประการของการศึกษาผ่านงานวรรณกรรม เนื่องจากในขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนกลุ่มต่างๆ ชาวบ้าน ชุมชนชายขอบเองซึ่งไม่ได้อยู่ในวัฒนธรรมการเขียนมากนัก และในบริบทโครงสร้างสื่อที่เปิดพื้นที่ให้กับคนชายขอบค่อนข้างน้อย ทำให้พวกเขาผลิตวาทกรรมผ่านวรรณกรรมด้วยตนเองค่อนข้างน้อย ต้องอาศัยองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ สื่อมวลชนซึ่งมีส่วนร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชน และมีพื้นที่การสื่อสารทางสังคมที่มากกว่าทำหน้าที่ผลิตวรรณกรรมแทน อันทำให้การศึกษาวรรณกรรมดังกล่าวสะท้อนความคิดของปัญญาชน คนชั้นกลางที่ “พูดแทน” ชาวบ้านค่อนข้างมาก

แต่กระนั้นก็ควรเข้าใจด้วยว่า ประเภทวรรณกรรมที่ผู้เขียนเลือกสรรมาวิเคราะห์ ส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมที่ผ่านการประชุมปรึกษาหารือระหว่างชาวบ้าน นักพัฒนาเอกชนร่วมกัน ซึ่งถือได้ว่าได้รับฉันทานุมัติของชุมชนการเคลื่อนไหวนั้นๆ ได้ระดับหนึ่ง ไม่ใช่เป็นงานเขียนของปัญญาชนคนชั้นกลางโดยอิสระ อีกทั้งชุมชนการเคลื่อนไหวร่วมกันซึ่งมีสมาชิกที่หลากหลาย ทั้งชาวบ้าน นักพัฒนา นักวิชาการ ก็ได้สร้างทุนทางวัฒนธรรมที่มีภาษา ดวับท สัญลักษณ์ ที่สะท้อนระบบความคิด ความเชื่อร่วมกัน ดังนั้นการอ่านความหมายเรื่องความรุนแรงผ่านวรรณกรรมของขบวนการหรือชุมชนการเคลื่อนไหวเหล่านั้น ซึ่งแม้จะเขียนโดยปัญญาชนคนชั้นกลาง แต่ก็ไม่ได้แยกขาดหรือเป็นอิสระไปจากความเข้าใจ ข้อตกลงร่วมของขบวนการเคลื่อนไหว

อย่างไรก็ตาม แม้ผู้เขียนจะใช้ศาสตร์แห่งการตีความเพื่ออ่านความหมายเบื้องหลังสัญลักษณ์ ภาษา ดวับทที่พวกเขาใช้ แต่วิธีการดังกล่าวก็ยังมีข้อจำกัดในการเข้าใจวิถีคิดเรื่องความรุนแรงของพวกเขาให้ครอบคลุมรอบด้าน เนื่องจากลักษณะงานวรรณกรรมของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนเป็นงานเขียนเชิงยุทธศาสตร์ โดยมีเป้าหมายการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายที่เฉพาะเจาะจง ซึ่งมีกลุ่มเป้าหมายซึ่งมักได้แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทางนโยบายเฉพาะเรื่อง จึงจำเป็นต้องเลือกสรรเนื้อหาในการ

สื่อสาร ตลอดจนภาษาและสัญลักษณ์ที่ใช้อย่างเจาะจง งานเขียนในลักษณะดังกล่าวจึงมักไม่ค่อยอธิบายรายละเอียดของความคิดอย่างรอบด้านนัก ผู้เขียนจึงใช้วิธีการสัมภาษณ์เพิ่มเติม โดยสัมภาษณ์ทั้งผู้นำชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน และผู้นำในองค์กรอิสระที่มีส่วนร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชน เพื่อให้สามารถถ่ายทอดและตีความนัยความหมายของขบวนการประชาชนต่อความรุนแรงได้ชัดเจนรอบด้าน

ข้อมูลพื้นฐานกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา

1. สมัชชาคนจน เกิดขึ้นจากชุมชนท้องถิ่นในภูมิภาคต่างๆ ที่เดือดร้อนจากนโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐและทุน ที่เข้ามาแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การสร้างเขื่อน การประกาศเขตป่าอนุรักษ์ พื้นที่สาธารณะทับพื้นที่ชุมชน และอื่นๆ ชุมชนที่เดือดร้อนทั้งหลายจึงมารวมตัวกันในนาม “สมัชชาคนจน” ในปี 2538 โดยการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการที่เข้าร่วมเป็นหนึ่งในขบวนการเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจนมาตลอด แม้สมัชชาคนจนจะมีกลุ่มสมาชิกอยู่ทุกภาค ทุกปัญหา แต่ฐานมวลชนหลักของสมัชชาคนจนก็คือ เครือข่ายต่อต้านเขื่อนในภาคอีสาน ได้แก่ กลุ่มต่อต้านเขื่อนปากมูล ราชันไฮลด์ เป็นต้น โดยเฉพาะกรณีปากมูล ที่มีปัญหาเรื่องการเปิด-ปิดประตูเขื่อนมาตลอด โดยเฉพาะล่าสุดเมื่อรัฐบาลพลเอกสุรยุทธ์ที่เพิ่งจะมีมติคณะรัฐมนตรีให้เปิดประตูเขื่อนตามข้อเสนอของชาวบ้านและนักวิชาการ ก็กลับมามีมติให้ปิดประตูเขื่อน จนชาวบ้านต่อต้าน ขณะนี้ประตูเขื่อนถูกเปิดแล้ว ซึ่งไม่ชัดเจนว่าเพราะน้ำหลากเกินกว่าจะกักหรือเพราะการต่อสู้ของชาวบ้าน แต่ก็สะท้อนได้ว่าขบวนการที่มีชื่อเสียงที่สุด ต่อสู้อาณาจักรกรรมสาธารณะมากที่สุดก็ยังไม่สามารถประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนนโยบายรัฐได้

2. กลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอก และกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ่อนอก กลุ่มทั้งสองเป็นขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านตำบลบ่อนอก และตำบลบ้านกรูด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ที่ก่อตั้งมาตั้งแต่ปี 2540 เพื่อต่อต้านโครงการสร้างโรงไฟฟ้าบ่อนอก ซึ่งดำเนินการโดยบริษัทกัลฟ์ เเนอ เรชั่น จำกัด และ โรงไฟฟ้าหินกรูด ดำเนินการโดยบริษัทยูนิเวนพาวเวอร์ ดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด การก่อสร้างโรงไฟฟ้าที่ดำเนินการ โดยผู้ผลิตไฟฟ้าอิสระ (IPP) ทั้งสองเป็นไปตามแผนพัฒนาพลังงานของรัฐ เหตุผลที่กลุ่มชาวบ้านต่อต้านโรงไฟฟ้า คือ ทำลายระบบนิเวศ เศรษฐกิจ วิถีชีวิตของชุมชน และการคอร์รัปชั่นเชิงนโยบายของธุรกิจพลังงานของรัฐและเอกชน ผลของการต่อสู้ทำให้ในปี 2545 รัฐตัดสินใจเลื่อนการสร้างโครงการทั้งสองออกไป แม้ความขัดแย้งเรื่องโรงไฟฟ้าจะคลี่คลายไป แต่ต่อมานายเจริญ วัตอักษร แกนนำบ่อนอกถูกลอบสังหารกรณีขัดแย้งเรื่องที่ดินสาธารณะที่สืบเนื่องจากการคัดค้านโรงไฟฟ้า คดีดังกล่าวยังไม่ยุติ แต่กระนั้นเครือข่ายทั้งสองก็ยังเคลื่อนไหวในเชิงนโยบายด้านทรัพยากร และพลังงานมาถึงปัจจุบัน

3. เครือข่ายคัดค้านโครงการท่อส่งก๊าซ โรงแยกก๊าซธรรมชาติไทย-มาเลเซีย และอุตสาหกรรมต่อเนื่อง เป็นเครือข่ายชาวบ้านอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ร่วมกับนักวิชาการท้องถิ่น และองค์กรพัฒนา

เอกชน โดยรวมตัวกันขึ้นมตั้งแต่ปี 2540 เพื่อคัดค้านการก่อสร้างท่อก๊าซและอุตสาหกรรมต่อเนื่องที่
ดำเนินการโดยบริษัทปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) ซึ่งเป็นโครงการร่วมมือระหว่างรัฐไทยกับ
มาเลเซีย ชุมชนจะนะที่คัดค้านท่อก๊าซเป็นชุมชนมุสลิม พวกเขาไม่ต้องการให้ท่อก๊าซมาพาดผ่านชุมชน
และสถานที่ทางศาสนา เนื่องจากห่วงเกรงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ
สังคมจากการเติบโตอุตสาหกรรมต่อเนื่องอันทำให้วิถีชีวิต ค่านิยมของท้องถิ่นถูกทำลาย ดังนั้นจึงใช้มิติ
ทางวัฒนธรรมประเพณีของอิสลามในการต่อสู้ แต่ด้วยความที่รัฐยืนยันที่จะสร้างท่อก๊าซให้ได้ ทำให้เกิด
ความขัดแย้ง ความรุนแรงขึ้นเป็นระยะ และมีแนวโน้มที่จะรุนแรงขึ้น

4.กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี คือ ชุมชนท้องถิ่น จาก 4 ตำบลในจังหวัดอุดรธานี ร่วมกับ
กลุ่มประชาสังคมในจังหวัด ที่เคลื่อนไหวคัดค้านการสัมปทานเหมืองแร่โปแตชใต้ดินของบริษัทเอกชน
มาตั้งแต่ปี 2545 จนถึงปัจจุบัน เหตุผลในการต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต
ชุมชนที่จะได้รับผลกระทบจากการทำเหมืองแร่ อีกทั้งยังเป็นการปกป้องทรัพย์สินสมบัติของชาติไม่ให้ทุน
ข้ามชาติเข้ามายึดครอง การต่อสู้คัดค้านโปแตชทวีความเข้มข้นและรุนแรงขึ้น เมื่อบริษัทได้เข้ามาจัดตั้ง
มวลชนเพื่อต่อต้านกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี ขณะที่กลไกรัฐก็ขาดประสิทธิภาพในการคลี่คลาย
ความขัดแย้ง อาจทำให้ปัญหาที่ครุกรุ่นเปลี่ยนแปลงความรุนแรงยิ่งขึ้น ได้

หมายเหตุ ผู้เขียนใช้คำว่า “ขบวนการชายขอบ” “ขบวนการท้องถิ่น” “ขบวนการเคลื่อนไหวภาค
ประชาชน” สลับกันไป เพื่อความสละสลวยทางภาษา แต่ในด้านความหมายแล้ว แม้คำแต่ละคำจะมีฐาน
ความคิดที่ต่างกัน แต่ในงานศึกษาชิ้นนี้ผู้เขียนกำหนดให้มีความหมายร่วมกันคือ ขบวนการท้องถิ่นซึ่ง
เป็นการเคลื่อนไหวของประชาชนที่ต่อสู้ปกป้องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งใน
ความสัมพันธ์ทางอำนาจแล้ว พวกเขาเป็นขบวนการที่อยู่ภาวะชายขอบ

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี ที่ใช้ศึกษา

เนื่องจากวิธีคิดเรื่อง “ความรุนแรง” ไม่ใช่สิ่งที่แปลกใหม่ แต่มีพัฒนาการจากสังคมไทยและสังคมนานาชาติมาช้านานและมีการปรับเปลี่ยนตลอดเวลา แม้วิธีคิดดังกล่าวจะมีความกำกวม หลากหลายแง่มุม แต่ก็ยังคงเป็นคลังทางวัฒนธรรมใหญ่ที่กลุ่มต่างๆ ในสังคมนำไปใช้ตีความสถานะที่ตนเองเผชิญ และอธิบายการกระทำของฝ่ายตรงข้าม หรือของตนเอง

เช่นเดียวกับขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนกลุ่มต่างๆ ทางด้านทรัพยากรและการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งกำเนิดขึ้นมาภายใต้วัฒนธรรมกระแสหลักทั้งในสังคมไทยและนานาชาติ และก่อรูปสร้างสรรค์ตีความวัฒนธรรมใหม่ๆ ที่แตกต่างไปจากเดิม ด้วยการหยิบยืม ตีความใหม่ เพื่อผลิตสร้างวัฒนธรรมแห่งการต่อต้านและปลดปล่อยตนเองออกจากสถานะความรุนแรงที่ดำรงอยู่

ผู้เขียนจึงเริ่มต้นด้วยการทำความเข้าใจถึงความหมายต่อความรุนแรง จากแนวทฤษฎีต่างๆ โดยเฉพาะแนวคิดของโยฮัน กัลตุง เพื่อใช้อธิบายประเภทและลักษณะความรุนแรงที่ขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนกลุ่มต่างๆ เผชิญอยู่ เพื่อให้เห็นว่าขบวนการฯ อยู่ในตำแหน่งแห่งที่ของความรุนแรงแบบไหน

เพื่อทำความเข้าใจต่อไปว่า ขบวนการฯ นั้นเติบโตมาจากสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมการเมืองอย่างไร และเคลื่อนไหว ผลิตสร้างวัฒนธรรมในการเผชิญกับความรุนแรงอย่างไร ผู้เขียนได้ใช้แนวคิดเรื่องการวิเคราะห์เชิงวัฒนธรรมของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (The Cultural Analysis of Social Movement) โดยแฮงค์ จอห์นสัน และเบิร์ต แคลนเดอร์แมนส์ (Hank Johnston and Bert Klandermans) เป็นฐานในการอธิบายการผลิตรวบรวมของขบวนการประชาชนในฐานะกระบวนการสร้างความหมายทางสังคม โดยเฉพาะเรื่องทัศนคติต่อความรุนแรงที่ปรากฏในวรรณกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความรุนแรง

โดยทั่วไป ความรุนแรง (Violence) หมายถึง การกระทำที่รุกราน ล่วงละเมิด ซึ่งตั้งใจให้เกิดการบาดเจ็บ ทำลาย หรือเป็นอันตรายต่อบุคคล ทรัพย์สิน สัตว์ (ในสังคมที่ให้คุณค่ากับทรัพย์สิน และสัตว์) พฤติกรรมในเชิงทำลายเหล่านี้ถูกมองว่าเป็นความรุนแรง (Wikipedia, 2007, p.1)

แต่วิธีคิดดังกล่าว เป็นเพียงการมองความรุนแรงเพียงการกระทำที่ปรากฏชัดเท่านั้น ยังไม่สามารถเข้าใจถึงสาเหตุ และประเภทของความรุนแรงที่มีแง่มุมอันซับซ้อนได้ ซึ่งในบรรดานักทฤษฎีด้านความรุนแรงนั้น โยฮัน กัลตุง (Yohan Galtung) นักคิด นักเคลื่อนไหวด้านสันติภาพ (Peace) ชาวนอร์เวย์ ได้เสนอกรอบคิดเรื่องความรุนแรงไว้อย่างครอบคลุมที่สุดผู้หนึ่ง

กัลตุงได้ชี้ให้เห็นการก่อรูปของความรุนแรงที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ เช่น ความรุนแรงต่อ
ธรรมชาติ มนุษย์ สังคม โลก เวลา และวัฒนธรรม ซึ่งในแต่ละพื้นที่ก็มิมิตความรุนแรงทั้งในเชิงวัตถุ
สภาพที่จับต้องได้ หรือในเชิงนามธรรมที่กระทบต่อจิตใจ จิตวิญญาณ ทั้งในระดับปัจเจก สังคม และโลก
(Galtung, 2004, p.6)

หลักการสำคัญของกัลตุงก็คือ ความรุนแรงไม่ใช่สิ่งที่มีในธรรมชาติมนุษย์เช่นเดียวกับความก
การสืบพันธุ์ การพักผ่อน หรืออื่นๆ แต่ในธรรมชาติมนุษย์มีศักยภาพที่จะสร้างความรุนแรงได้เมื่ออยู่
สภาวะการณ์บางอย่าง ในแง่นี้แล้วความรุนแรงจึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในโครงสร้างทางสังคมและ
วัฒนธรรมบางลักษณะ ความรุนแรงที่เราเห็นในทางตรง (Direct violence) เช่น การตั้งใจทำร้าย ทำลาย
ชีวิต ทรัพย์สิน จิตใจของมนุษย์ สัตว์ ธรรมชาติ จึงเป็นเพียงแง่มุมหนึ่งของความรุนแรงที่เราเห็นเท่านั้น
(Visible) แต่ภายใต้ความรุนแรงทางตรงเหล่านั้นยังแฝงฝังไว้ด้วยความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (Structural
Violence) และความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม (Cultural Violence) อย่างแยกไม่ออก (Galtung, 2004, p.2)

ความรุนแรงเชิงโครงสร้างและเชิงวัฒนธรรมมีลักษณะที่แตกต่างไปจากความรุนแรงทางตรง
ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (Structural Violence) คือ สภาวะความรุนแรงที่เกิดขึ้นจากโครงสร้างสังคม
หรือสถาบันทางสังคมที่ทำร้ายประชาชนอย่างซ้ำๆ โดยการกีดกันพวกเขาจากการเข้าถึงปัจจัยจำเป็น
พื้นฐานในการดำรงชีพ โครงสร้างของความรุนแรงดำเนินไปด้วยการควบคุมกำกับทั้งการแสวง
ประโยชน์หรือสร้างความแปลกแยกให้กับผู้คนที่อยู่ในโครงสร้างดังกล่าว เช่น โครงสร้างที่รวมศูนย์
อำนาจจัดการทรัพยากร ที่รัฐทำให้ประชาชนเข้าไม่ถึงทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพ เกิดภาวะความยากจน
และความขัดแย้ง จนอาจพัฒนากลายเป็นความรุนแรงในการต่อสู้แย่งชิงทรัพยากรระหว่างรัฐกับ
ประชาชน หรือประชาชนด้วยกันเอง หรือโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่มีช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน
มาก ทำให้ประชาชนเข้าไม่ถึงสาธารณูปโภคพื้นฐานเพื่อการยังชีพอย่างมีศักดิ์ศรี หรือโครงสร้างทาง
การเมืองที่ปิดกั้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้ประชาชนตกอยู่ในสภาวะจัดการชีวิตทางการเมือง
ของตนเองไม่ได้ ต้องพึ่งพารัฐ นักการเมือง และยอมให้รัฐเข้ามาทำหน้าที่แทนประชาชนในทุกด้าน หรือ
มากำกับปรับเปลี่ยนพฤติกรรมประชาชนให้เป็นไปตามกรอบที่รัฐกำหนด

ตัวอย่างความรุนแรงทางโครงสร้าง เช่น นโยบาย กฎหมาย กลไกรัฐ กลไกตลาด กลไกระหว่าง
ประเทศที่ทำให้ประชาชนทุกข์ยาก เดือดร้อนในการทำมาหากิน การใช้ทรัพยากร การขำรงอัตลักษณ์ของ
ตนเอง เกิดปัญหาหนี้สิน ปัญหาความยากจน ปัญหาขาดสวัสดิการทางสังคม หรือส่งผลให้เกิดความ
รุนแรงทางตรงตามมา

อย่างไรก็ตาม ความรุนแรงเชิงโครงสร้างก็ไม่ได้ดำรงอยู่โดดๆ ด้วยการมีสถาบันทางสังคม
กฎหมาย รองรับเท่านั้น แต่ยังคงดำเนินไปอย่างชอบธรรม เพราะมีความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม (Cultural
Violence) รองรับ ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมคือ สภาวะทางวัฒนธรรมที่ทำให้ความรุนแรงทางตรง และ
ทางโครงสร้างดำเนินไปโดยชอบธรรม หรือถูกมองว่าเป็นสภาวะปกติ โดยที่ผู้คนไม่ตั้งคำถาม หรือสงสัย
ว่าวิธีคิด การกระทำ และผลที่เกิดขึ้นต่อผู้คนที่เป็นเหยื่อนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ชอบธรรม

ตัวอย่างของความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม เช่น อคติทางชาติพันธุ์ ศาสนา วัฒนธรรม วิธีคิดที่มองฝ่ายตรงข้ามไม่ใช่คน หรือลดทอนความเป็นคนของฝ่ายตรงข้าม หรือมองคนเป็นวัตถุ ทำให้เกิดภาวะเพิกเฉย ไม่นานาทร้อนใจกับคนในสังคมที่ตกทุกข์ได้ยาก หรือยิ่งร้ายไปกว่านั้นคือ ต้องการสนับสนุนให้รัฐใช้ความรุนแรงทางตรง หรือทางโครงสร้างกับคนที่ถูกมองว่าเป็นศัตรู ซึ่งอาจมาจากวิธีคิดชาตินิยม โลกาภิวัตน์ ศาสนา และอื่นๆ ได้อีกมากมาย

แม้ความรุนแรงสามด้านจะมีลักษณะที่แตกต่างกันคือ ความรุนแรงทางตรงเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัด แต่ความรุนแรงทางโครงสร้างและทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ยาก เพราะไม่มีผู้กระทำการที่ชัดเจน และไม่ได้แสดงวิธีการใช้ความรุนแรงที่ชัดเจน แต่อย่างไรก็ตามความรุนแรงสามด้านกลับมีความเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน กัลตุงเรียกว่าเป็น สามเหลี่ยมของความรุนแรง (Violence Triangle) โดยความรุนแรงเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมเป็นสาเหตุให้เกิดการใช้ความรุนแรงทางตรง ขณะเดียวกันเมื่อมีการใช้ความรุนแรงทางตรงตรงก็ยิ่งเป็นการเสริมพลังให้ความรุนแรงเชิงโครงสร้างและเชิงวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น ทั้งหมดนี้ถูกเรียกว่าเป็น “วัฏจักรที่โหดร้าย” (Vicious Cycles) ซึ่งแต่ละด้านก็เป็นทั้งสาเหตุและผลลัพธ์ซึ่งกัน

ทักษะต่อความรุนแรงที่ครอบคลุมทั้งมิติที่มองเห็นและมองไม่เห็นดังกล่าว ทำให้เห็นว่า การเผชิญกับความรุนแรงด้วยความรุนแรงไม่ว่าแ่งมุมไหนกลับทำให้วงจรของความรุนแรงขยายตัวมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อความรุนแรงในทุกด้านเป็นสภาวะที่สังคมสร้างขึ้น ไม่ใช่เรื่องธรรมชาติมนุษย์ การจัดการความรุนแรงจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ด้วยการสร้างวัฒนธรรมและโครงสร้างแห่งสันติขึ้นในสังคม เพื่อพัฒนาศักยภาพในการใช้สันติ (Peace) ของมนุษย์ในการจัดการกับปัญหาความขัดแย้ง ด้วยหลักความเห็นอกเห็นใจในความเป็นเพื่อนมนุษย์ (Empathy) การไม่ใช้ความรุนแรง (Nonviolence) และการมีแนวทางสร้างสรรค์ (Creativity)

หลักการดังกล่าวพัฒนามาสู่แนวทางการเปลี่ยนวงจรแห่งความโหดร้ายมาสู่วงจรแห่งคุณธรรมด้วย 3 แนวทางที่ฝ่ายต่างๆ ที่ขัดแย้งกันในสังคมต้องร่วมกันดำเนินการให้ครบทุกด้าน คือ 1) การแก้ปัญหาที่รากเหง้าไม่ว่าจะเป็นระดับโครงสร้าง หรือวัฒนธรรม 2) การฟื้นฟูบูรณะผู้คน สังคมภายหลังการเผชิญความรุนแรงทางตรง และ 3) การสมานฉันท์ระหว่างฝ่ายต่างๆ ที่ขัดแย้งกัน (Galtung, 2004, p.3)

แนวคิดเรื่องความรุนแรง 3 มิติที่ก่อรูปเป็นวัฏจักรของกัลตุง สามารถนำมาวิเคราะห์สภาวะความรุนแรงที่ขบวนการเคลื่อนไหวประชาชนในด้านทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาที่ยั่งยืนเผชิญอยู่ได้ชัดเจน เพราะพวกเขาเผชิญกับปัญหาความรุนแรงทั้ง 3 ด้าน โดยเฉพาะความรุนแรงเชิงโครงสร้างและเชิงวัฒนธรรม อันทำให้ขบวนการเหล่านี้ต้องเคลื่อนไหวต่อสู้เชิงนโยบายเพื่อการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและการรณรงค์ทางสังคมเพื่อให้สังคมเข้าใจถึงสภาวะความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่พวกเขาเผชิญอยู่ และมุ่งเปลี่ยนสภาวะทางวัฒนธรรมที่รุนแรงไปสู่วัฒนธรรมที่เปิดกว้างให้กับความหลากหลายทางสังคม และยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ซึ่งการจะบรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้ต้องอาศัยพลังทางสังคมร่วมกันอย่างหลากหลาย

การวิเคราะห์เชิงวัฒนธรรมของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

แฮงค์ จอห์นสัน นักทฤษฎีด้านขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม จากมหาวิทยาลัยซานดิเอโก สเตท สหรัฐอเมริกา และเบิร์ต แคลนเดอร์แมนส์ นักจิตวิทยาสังคม จากมหาวิทยาลัยฟรี (Free University) อัมสเตอร์ดัม ได้ร่วมกันเป็นบรรณาธิการเขียนงานชิ้นสำคัญที่ชื่อว่า “Social Movement and Culture” (Hank Johnston and Bert Klandermans, 1995) เพื่อเปิดแง่มุมของการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมให้กว้างไปกว่างานศึกษาเดิมที่ยึดติดกับแนวการศึกษากระแสหลักในเชิงโครงสร้างและเรื่องผลประโยชน์ (Structural and Interest-Oriented Perspectives)

แนวคิดเรื่องวัฒนธรรม จึงเป็นแนวคิดหลักที่จอห์นสันและแคลนเดอร์แมนส์นำมาทบทวน ซึ่งประมวลได้ว่า วิธีมองวัฒนธรรมในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมี 3 แบบ

แบบที่ 1 วัฒนธรรมในฐานะสภาพแวดล้อมที่กำหนดความเป็นตัวตนของขบวนการ และยังเป็นช่องทาง และข้อจำกัดการพัฒนาตนเอง ตลอดจนเป็นกรอบการนิยามว่าพฤติกรรมอะไรที่สังคมเห็นว่าชอบธรรมหรือไม่ชอบธรรม สิ่งที่แนวคิดนี้สนใจก็คือ เงื่อนไข สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมภายนอก แบบใดที่กำหนดความเป็นตัวตนของขบวนการ

แบบที่ 2 วัฒนธรรมที่ขบวนการเคลื่อนไหวสร้างขึ้น จากรอยแยก การแตกหักกับวัฒนธรรมเดิม เป็นวัฒนธรรมที่ขบวนการสร้างสรรค์ขึ้นทั้งการหยิบยืม ตีความใหม่จากวัฒนธรรมเดิม หรือผลิตสร้างขึ้นมาใหม่ เพื่อกำหนดนิยามตนเองใหม่ให้หลุดพ้นจากกรอบวัฒนธรรมกระแสหลักที่ปิดกั้นขบวนการ ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมคือหัวใจสำคัญในการสื่อสารผ่านวาทกรรมสาธารณะ การสื่อสารเพื่อโน้มน้าว การพัฒนาสำนึก การกำหนดสัญลักษณ์ทางการเมืองที่มีพลัง เพื่อปรับความสัมพันธ์ทางสังคม สิ่งที่แนวคิดนี้สนใจก็คือ ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีการต่อสู้เชิงวัฒนธรรมในพื้นที่สาธารณะของขบวนการ

แบบที่ 3 วัฒนธรรมในฐานะที่เป็นคุณสมบัติของขบวนการ เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ภายในขบวนการ และกลายเป็นฐานคุณค่า ความเชื่อ และการจัดความสัมพันธ์ภายในขบวนการ สิ่งที่แนวคิดนี้สนใจก็คือ การก่อรูปทางวัฒนธรรมเฉพาะของแต่ละขบวนการเกิดขึ้นและใช้จัดความสัมพันธ์ในขบวนการอย่างไร

จอห์นสันและแคลนเดอร์แมนส์วิเคราะห์ว่า วัฒนธรรมกระแสหลักไม่สามารถสร้างความเป็นเอกภาพ รวมศูนย์ได้ ประสบความสำเร็จในการยอมรับความหลากหลายของวัฒนธรรมอื่นๆ ทั้งในด้านรหัส คุณค่า ปทัสถาน และพฤติกรรมของผู้คนที่แตกต่างออกไป วัฒนธรรมกระแสหลักจึงมีช่องโหว่ รอยแยก ความลึกลับ ที่เปิดช่องทางให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่สร้างสรรค์วัฒนธรรมที่แตกต่างแตกหักไปจากวัฒนธรรมกระแสหลัก

หากมองแบบกัลตุง วัฒนธรรมกระแสหลักที่รวมศูนย์และเชิงเดี่ยว เป็นความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่ปิดกั้น จักรเบียบ และกลืนกลายวัฒนธรรมอื่นๆ และเปิดช่องทางให้เกิดความรุนแรงในทางโครงสร้างและทางตรง เป็นผลให้ผู้คนที่ได้รับผลกระทบลุกขึ้นเคลื่อนไหวเป็นขบวนการต่อสู้ทางสังคม การต่อสู้กับอำนาจหลักจึงเป็นการต่อสู้ทางวัฒนธรรมด้วย ด้วยเหตุนี้จอห์นสันและแคลนเดอร์แมนส์จึง

มองว่า วัฒนธรรมและการเคลื่อนไหวจึงเป็นสิ่งที่ผนวกด้วยกัน วัฒนธรรมที่ดำรงอยู่กำหนดสถานะการเคลื่อนไหวทั้งในด้านกำกับ และการสร้างพื้นที่การเคลื่อนไหวของขบวนการ ขณะเดียวกันการเคลื่อนไหวของขบวนการต่อสู้ก็นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน (p.5)

สิ่งที่การศึกษาเชิงวัฒนธรรมของขบวนการเคลื่อนไหวให้ความสนใจก็คือ กระบวนการทางวัฒนธรรม (Process Culture) ทั้งในด้านสถานะทางวัฒนธรรมที่กำหนดขบวนการ และการสร้างสรรค์วัฒนธรรมการต่อสู้ของขบวนการ ผ่านสัญลักษณ์ คุณค่า ความหมาย รูปสัญลักษณ์ ความเชื่อต่างๆ ที่ถูกประยุกต์ใช้ หรือแฝงไว้ในสัญลักษณ์และปฏิบัติการทางสังคมทุกรูปแบบ

มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นฐานการต่อสู้เชิงวัฒนธรรมมีความกว้างขวางไม่ได้จำกัดเฉพาะวัฒนธรรมที่กำหนดขบวนการ หรือวัฒนธรรมที่ขบวนการสร้างขึ้น แต่ขบวนการเคลื่อนไหวทั้งประชาชน รัฐ และอื่นๆ ได้หยิบยืมมรดกทางวัฒนธรรมที่กว้างขวางหลากหลาย ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ ระดับโลก มาคัดแปลง ตีความใหม่เพื่อใช้สร้างความหมายทางสังคมที่ยอมรับความชอบธรรมของขบวนการ ด้วยเหตุนี้ระบบคิด คุณค่า ความหมายที่แสดงผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ ในสังคมจึงไม่มีขอบเขตที่แน่นอน ดायตัว สามารถเคลื่อนไหว แลกเปลี่ยนกันอย่างกว้างขวาง

แคลนเดอร์แมนส์ได้เสนอว่า กระบวนการสร้างความหมายในบริบทการเคลื่อนไหวมี 3 ลักษณะ คือ 1) วาทกรรมสาธารณะ ที่มุ่งสื่อสารคนทั้งสังคมผ่านเครือข่ายทางสังคมในวงกว้างเพื่อร่วมสร้างความหมายที่หลากหลาย 2) การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวชักชวน มุ่งสื่อสารไปที่กลุ่มเฉพาะเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงผ่านตัวกระทำการทางสังคมต่างๆ ที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย 3) การสร้างสำนักภายในขบวนการ ผ่านกระบวนการถกเถียง แลกเปลี่ยนในหมู่มวลชนสมาชิก

เมื่อนำแนววิเคราะห์ของจอห์นสันและแคลนเดอร์แมนส์มาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องความรุนแรงของกัลตุง ทำให้เห็นแง่มุมที่น่าสนใจในเรื่องความหมายต่อความรุนแรงของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมได้หลายประการ

ประการแรก สถานะความรุนแรงทางตรง ทางโครงสร้าง และทางวัฒนธรรมได้ก่อตัวขึ้นในสังคม โดยรัฐ สถาบันการเมือง กฎหมาย ระบบเศรษฐกิจ และสร้างความรุนแรงไม่ว่าจะเป็นในรูปการควบคุมปราบปราม กีดกันการเข้าถึงทรัพยากร การสร้างความเป็นอื่น การสร้างภาวะชายขอบ การกลืนกลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม การแบ่งแยกประชาชน สถานะเร้นแค้นทางเศรษฐกิจ สถานะช่องว่างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และอคติทางวัฒนธรรมต่างๆ ความรุนแรงในมิติเหล่านี้ได้ทำให้เกิดช่องว่าง รอยแยกในตัวเอง เพราะไม่สามารถกลืนวัฒนธรรมอื่นๆ ให้กลายเป็นเนื้อเดียวกับศูนย์อำนาจได้ ทำให้ประชาชนที่ประสบความรุนแรงได้รวมตัวกันในรูปของขบวนการเคลื่อนไหวด้านต่างๆ เพื่อต่อสู้กับความรุนแรงต่างๆ ที่พวกเขาเผชิญอยู่

ประการที่สอง การที่ขบวนการเคลื่อนไหวจะสามารถสร้างตำแหน่งแห่งที่ของตนเอง และสร้างความชอบธรรมในการเคลื่อนไหวของตนเองได้ ก็ต้องมีการนิยามความหมายใหม่ด้วยการตีความให้สาธารณะเห็นว่า สิ่งที่พวกเขาเผชิญเป็น “ความรุนแรง” ซึ่งรัฐหรือสังคมภายใต้กรอบวัฒนธรรมหลัก

อาจจะมองไม่เห็นหรือไม่สนใจความรุนแรงที่พวกเขาประสบ แต่ขบวนการประชาชนต้องเคลื่อนไหวเชิงวัฒนธรรมผ่านวาทกรรมสาธารณะ การสื่อสารกลุ่มคนที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง แม้กระทั่งการสร้างคำนิยามในกลุ่มตนเองเพื่อกำหนดนิยามความหมาย “ความรุนแรง” ขึ้นจากสถานะปัญหาที่พวกเขาเผชิญ โดยใช้สื่อ สัญลักษณ์ งานเขียน วรรณกรรม การปฏิบัติการทางสังคมรูปแบบต่างๆ

ประการที่สาม การปะทะประสานทางวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมหลักที่รัฐหรือทุนสร้างความชอบธรรมให้กับความรุนแรงนานาประการ กับการเคลื่อนไหวเชิงวัฒนธรรมของขบวนการประชาชนในการเผชิญความรุนแรง ก็ได้มีส่วนกำหนดสร้างวัฒนธรรมภายในขบวนการในรูปของระบบคุณค่า ความเชื่อ แนวคิด ภาษา สัญลักษณ์ เรื่องเล่า พิธีกรรมต่างๆ ที่ใช้จัดความสัมพันธ์ในขบวนการเอง ซึ่งขบวนการจะมีพลังในการต่อสู้เพื่อคลี่คลายความรุนแรงประเภทต่างๆ ได้มากน้อยเพียงใด วัฒนธรรมที่เป็นฐานขับเคลื่อนขบวนการจะมีบทบาทสำคัญในการจัดการกับสถานะความรุนแรงเหล่านั้น

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจะมีศักยภาพในการจัดการความรุนแรงทั้งทางตรง ทางโครงสร้าง และทางวัฒนธรรมได้ ส่วนหนึ่งคงต้องทำความเข้าใจมิติเชิงวัฒนธรรมของขบวนการเคลื่อนไหวทั้งสามประการ และประสานกับข้อเสนอของกัลดุงในการสร้างวัฏจักรแห่งคุณธรรมด้วยการร่วมกันแก้ปัญหาที่รากฐาน การฟื้นฟูบูรณะภายหลังความรุนแรง และการสมานฉันท์ของผู้คนที่ขัดแย้งกันในสังคม

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงเลือกแนวคิดเรื่องความรุนแรงตามแนวทางของกัลดุงในการอธิบายสถานะความรุนแรงทางตรง เชิงโครงสร้าง และวัฒนธรรม เพื่อทำความเข้าใจสถานะความรุนแรงที่ขบวนการประชาชนกลุ่มต่างๆ เผชิญอยู่ พร้อมกับใช้แนววิเคราะห์การเคลื่อนไหวเชิงวัฒนธรรมของจอห์นสันและแคลนเดอร์แมนส์ทำความเข้าใจวัฒนธรรมแห่งความรุนแรงที่กำหนดความเป็นตัวตนของขบวนการเคลื่อนไหว และการผลิตสร้างวัฒนธรรมต่อต้านของขบวนการเหล่านี้ในการเผชิญกับความรุนแรงผ่านงานวรรณกรรมที่พวกเขาผลิตขึ้น แต่ผู้เขียนจะยังไม่ลงลึกไปถึงกระบวนการสร้างวัฒนธรรมภายในของขบวนการต่อสถานะปัญหาความรุนแรง เนื่องจากต้องอาศัยวิถีวิทยาที่มากไปกว่าการตีความงานวรรณกรรม

การปรับใช้แนวคิดเรื่องความรุนแรงในการศึกษาขบวนการประชาชน

ในงานศึกษาที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ ผู้เขียนได้เผยให้เห็นวิถีคิดเรื่องความรุนแรงของขบวนการประชาชนใน 2 ลักษณะ คือ ทางแรก เผยให้เห็นโดยตรงจากคำสัมภาษณ์ คำประกาศ และเผยให้เห็นทางอ้อม ผ่านการเลือกสรรคำ ความหมายร่วมมกันจากงานวรรณกรรม โดยการจัดประเภทของความรุนแรงแบบต่างๆ ที่พวกเขาเผชิญ ซึ่งโดยสรุปแล้ว มโนทัศน์เรื่องความรุนแรงของขบวนการประชาชนมุ่งเน้นไปที่ ความรุนแรงที่พวกเขาเผชิญจากนโยบายรัฐ รัฐคือความรุนแรงโดยตัวเอง เนื่องจากรัฐได้มีบทบาทในการแย่งชิงทรัพยากร หรือเปิดทางให้กลุ่มทุนเข้าแย่งชิงทรัพยากร ตลอดจนสร้างโครงการพัฒนาที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของประชาชน และยังปิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ในอีกด้าน

ร่าง: กฤษฎา บุญชัย

หนึ่งรัฐ คือ ผู้ใช้ความรุนแรงโดยตรงต่อประชาชนโดยอ้างกฎหมาย ซึ่งทัศนะดังกล่าวสอดคล้องกับวิถีคิดของโยฮัน กัลตุง ในการวิเคราะห์ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ทางวัฒนธรรม และความรุนแรงทางตรง ดังนั้นผู้เขียนจึงเลือกใช้นามวิเคราะห์โยฮัน กัลตุงมาจำแนกให้เห็นความชัดเจนขึ้น

บทที่ 3

สถานะความรุนแรงหลาภมิตต่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

สถานะความรุนแรงที่มีต่อขบวนการประชาชน

เจริญ วัดอักษร แกนนำต่อต้านโรงไฟฟ้าบ่อนอก ประจวบคีรีขันธ์ จุรินทร์ ราชพล แกนนำกลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าคอก จังหวัดภูเก็ต นรินทร์ โพธิ์แดง ประธานกลุ่มคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จังหวัดระยอง คำปิ่น สุกใส ประธานป่าชุมชนบ้านป่าบาง จังหวัดเชียงใหม่ สำเนา ศรีสงคราม ประธานชมรมชาวบ้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมลำน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น และคนอื่นๆ อีกรวมแล้วไม่ต่ำกว่า 21 ราย ที่สูญเสียชีวิตจากการถูกฆาตกรรมจากการพยายามปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 อันเป็นปีจุดเริ่มต้นของรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนที่บรรจุหลักการเรื่องสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างกว้างขวาง ซึ่งเป็นข้อกังขาต่อมาว่ารัฐธรรมนูญ 40 ได้ถูกฉีกตั้งแต่ก่อนรัฐประหารแล้วหรือไม่

วารสารฟ้าเดียวกัน วารสารทางการเมืองของภาคประชาชนได้กล่าวถึงความรุนแรงดังกล่าวว่าเกิดขึ้นนับตั้งแต่เริ่มต้นเข้าสู่การเมืองไทยในยุค “ระบอบทักษิณ” พร้อมกับถามต่อไปว่า เกิดอะไรขึ้นกับสังคมการเมืองไทย มีความเปลี่ยนแปลงอะไรที่มีนัยสำคัญและส่งผลให้ยอดผู้เสียชีวิตเพิ่มขึ้นอย่างน่าตกใจ จนเรียกได้ว่า “มากมายที่สุด” ในประวัติศาสตร์การเมืองไทยร่วมสมัย (ฟ้าเดียวกัน, ปีที่ 2 ฉบับที่ 4, 2547, น.42)

ไม่ว่าปัญหาดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญและ “ระบอบทักษิณ” มากน้อยเพียงไหน แต่สถานการณ์ความรุนแรงดังกล่าวได้รับการยืนยันชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อคณะอนุกรรมการฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ได้เสนอรายงานประเมินสภาพปัญหาการละเมิดสิทธิประชาชนด้านฐานทรัพยากรฯ ปี พ.ศ. 2547-2548 โดยระบุว่า ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่กรรมการสิทธิฯ ได้รับเรื่องร้องเรียนนั้น ปัญหาเรื่องทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัญหาใหญ่ที่สุดและกระทบต่อคนในวงกว้างมากที่สุด โดยในปี พ.ศ.2547-2548 เพียงชั่วหนึ่งปี มีเรื่องร้องเรียนทั้งสิ้นจำนวน 229 เรื่อง มีแนวโน้มสูงเพิ่มมากขึ้น กล่าวคือ ปี พ.ศ.2547 มีจำนวนเรื่องร้องเรียนจำนวน 58 เรื่อง เพิ่มขึ้นเป็น 171 เรื่อง ในปี พ.ศ.2548 คณะอนุกรรมการที่มีเรื่องร้องเรียนมากที่สุดคือ คณะอนุกรรมการสิทธิในการจัดการที่ดินและป่า ถึงร้อยละ 64.2 (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2550, น.17)

คำถามที่ว่าเกิดอะไรขึ้นกับสังคมไทยนั้น ขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิประชาชนต่อทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นขบวนการประชาชน หรือองค์กรอิสระเช่น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) ซึ่งเป็นองค์กรที่ร่วมต่อสู้ปกป้องสิทธิของประชาชนตลอดมาต่างก็อธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวอย่างสอดคล้องกัน

สมัยชาคนจน ขบวนการเคลื่อนไหวประชาชนชายขอบด้านทรัพยากรที่มีเครือข่ายกว้างขวางที่สุดตอบว่า

“นี่คือชะตากรรมผลกระทบจากแนวทางการพัฒนาประเทศ ที่มุ่งสู่ความเป็นอุตสาหกรรมละเลยภาคเกษตรกรรม แนวทางการพัฒนากระแสหลักนี้ได้ก่อสงครามการแย่งชิงทรัพยากร ชุมชนชาติระหว่างภาครัฐ ธุรกิจ บรรษัทข้ามชาติ และสิทธิสัญญาทางการค้าที่เอารัดเอาเปรียบ กับชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น ทั้งในชนบทและในเมือง โครงการพัฒนาของรัฐรูปแบบต่างๆ ได้รุกรานวิถีชีวิตชุมชน ทำลายวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลาย คนจนเหล่านี้จึงได้มาร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ระดมความคิด เพื่อนำไปสู่ความร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหา ทั้งปัญหาในระดับปากท้องที่เกี่ยวข้องกับตนเองและปัญหาในระดับโครงสร้างสังคมที่ไม่เป็นธรรม เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าในแต่ละพื้นที่ รวมทั้งเรียกร้องให้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรม ปรับเปลี่ยนนโยบายและกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นธรรม ความยั่งยืนของชุมชน” (สมัยชาคนจน, 2546)

เช่นเดียวกับที่คณะอนุกรรมการทรัพยากร กสม. ได้ตอบว่า เป็นปัญหาระดับโครงสร้างทางความคิด กฎหมาย ระบบรวมศูนย์อำนาจรัฐ และโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ดำรงอยู่สืบเนื่องมา ทำให้ชุมชนท้องถิ่น ประชาชนต้องเผชิญปัญหาความเสื่อมโทรมและการแย่งชิงทรัพยากรอย่างรุนแรงยิ่งขึ้น สิทธิชุมชนในฐานะทรัพยากรตามรัฐธรรมนูญภายใต้โครงสร้างที่เป็นปัญหาจึงไม่ได้รับการคุ้มครองอย่างเพียงพอ ดังนั้นตลอดช่วงปี พ.ศ.2547 ถึงปัจจุบัน สภาพการณ์ดังกล่าวไม่เปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก (ประภาส ปิ่นตบแต่ง กฤษฎา บุญชัย และวรินทร์า ไถยวงศ์, คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2550, น.9)

ความรุนแรงเชิงโครงสร้างของระบบกฎหมายและนโยบายของรัฐ

“ปัญหาทุกปัญหาที่พวกเราได้รับมา มันเกิดจากปัญหาโครงสร้างของรัฐทั้งนั้น ทำให้พวกเราเดือดร้อน ชาวบ้านไม่รู้หรือกว่า ปัญหามันจะเกิดขึ้นกับตัวเองเมื่อไหร่” (ไทย โสธร, แกนนำชาวบ้าน สมัยชาคนจน กลุ่มปัญหาป่าไม้ที่ดิน)

นายไทย แกนนำสมัยชาคนจนซึ่งเดือดร้อนจากปัญหารัฐปลุกยุคาลิปตัสทับที่ดินของชาวบ้านได้สรุปถึงสาเหตุปัญหาที่พวกเขาเผชิญอยู่ว่าเป็นเรื่องโครงสร้างของรัฐที่ทำให้เกิดความรุนแรง

ไม่เพียงแต่ชาวบ้านที่ประสบปัญหาโดยตรงจะมองปัญหาดังกล่าวเป็นเรื่องความรุนแรงจากโครงสร้างรัฐ สุณีย์ ไชยรส กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติที่ดูแลเรื่องสิทธิประชาชนด้านฐานทรัพยากรธรรมชาติ ได้วิเคราะห์ความรุนแรงเชิงโครงสร้างในด้านการจัดการทรัพยากรที่ประชาชนเผชิญอยู่ โดยเริ่มต้นที่นโยบายและกฎหมายของรัฐ ที่เปิดช่องให้กลุ่มทุนตัวตวงทรัพยากรธรรมชาติอย่างเสรี นโยบายและกฎหมายเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นจากความสัมพันธ์เชิงผลประโยชน์ระหว่างนายทุนกับนักการเมืองเป็นหลัก เนื่องจากโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของโลกและของไทยเป็นไปในทิศทางที่รัฐต้องพึ่งระบบทุนเพื่อความมั่งคั่งและมั่นคงของรัฐเอง ภาวะความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Conflict Interests) ระหว่างหน้าที่ของรัฐ พรรคการเมือง ที่มีต่อประชาชน กับความสัมพันธ์เชิงผลประโยชน์จาก

ทุนทำให้รัฐไม่ทำหน้าที่ปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชน ดังปรากฏจากการปฏิบัติของรัฐที่เลือกปฏิบัติ สนับสนุนนายทุนให้สามารถใช้ทรัพยากรของสาธารณะและประชาชน พร้อมกับปิดกั้นการเคลื่อนไหว ต่อต้านของประชาชน ลักษณะการปิดกั้นมีหลายด้าน ในหลายสถานการณ์รัฐใช้วิธีปล่อยให้ชาวบ้าน เผชิญความขัดแย้งต่อนายทุนโดยตรง นั่นจึงเป็นเหตุให้มีผู้นำชาวบ้านจำนวนไม่น้อยต้องเสียชีวิตจากการ ถูกใช้ความรุนแรงโดยตรง และยังมีอีกจำนวนมากที่เผชิญการข่มขู่ คุกคาม จนต้องยุติการเคลื่อนไหว

อย่างไรก็ตาม ความรุนแรงเชิงโครงสร้างกฎหมายไม่ได้มีเพียงความสัมพันธ์เชิงผลประโยชน์ที่ รัฐร่วมกับทุนและกีดกันประชาชนจากฐานทรัพยากรเท่านั้น ตัวกฎหมายเองก็มีฐานของความรุนแรงใน ตัวเอง ศยามล ไกยูรวงศ์ อนุกรรมการด้านที่ดินและป่า กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และนัก เคลื่อนไหวทางสังคม ได้กล่าวว่า รัฐใช้กฎหมายในการรวบอำนาจจัดการทรัพยากร ว่าเป็นสาเหตุแห่งความ รุนแรง อีกทั้งเจ้าหน้าที่รัฐก็มีทัศนคติที่ยึดมั่นต่อตัวกฎหมาย ยึดถืออำนาจตามกฎหมายโดยมองประชาชน เป็นผู้ปฏิบัติตามกฎหมายเท่านั้น

จากความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับกฎหมายดังกล่าว ทำให้เห็นว่ารัฐใช้กฎหมายในฐานะเครื่องมือ (tool) ในการรวบอำนาจการจัดการทรัพยากร การพัฒนา และจัดระเบียบประชาชนนั้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง ระบบกฎหมายเหล่านี้กลับมาสริมสร้างวัฒนธรรมความรุนแรงของรัฐ เช่น วิธีคิดของเจ้าหน้าที่รัฐในการ ยึดตัวกฎหมายอย่างตายตัวโดยไม่สนใจแก้ไขความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับประชาชน และมองว่าประชาชน ต้องเป็นผู้ปฏิบัติตามรัฐ เมื่อใดที่ประชาชนตั้งคำถามกับกฎหมายก็เท่ากับว่าเป็นการตั้งคำถามหรือท้าทาย รัฐไปด้วย และที่สำคัญที่สุดก็คือ ความรุนแรงในนามของกฎหมายเป็นสิ่งที่มีความชอบธรรมในสายตา ของรัฐ เช่น การจับกุม ทำลายทรัพย์สิน กระทั่งอพยพชาวบ้านออกจากเขตป่าอนุรักษ์ หรือพื้นที่ที่เป็น ทรัพยากรสาธารณะได้ เพียงเพราะพวกเขาดำรงอยู่บนฐานทรัพยากรอย่างผิดกฎหมาย นี่เป็นสาเหตุสำคัญ ที่ทำให้หลักการสิทธิมนุษยชนที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญไม่ได้ถูกรัฐนำไปปฏิบัติตามกฎหมาย เพราะ ขัดแย้งกับวัฒนธรรมอำนาจนิยมของรัฐ

วางจรรยาบรรณของรัฐในมิติของกฎหมายที่ศยามลกล่าว สอดรับกับแนวคิดของชัยวัฒน์ สถา อานันท์ นักวิชาการด้านสันติวิธี ซึ่งกล่าวถึงอาวุธในฐานะเครื่องมือว่า “ทุกครั้งที่เราหยิบเครื่องมือ บางอย่างมาใช้ เราก็ถูกเครื่องมือใช้ด้วย เพราะเครื่องมือก็มีกฎเกณฑ์ของมันเอง มีจารีต ธรรมเนียม วัฒนธรรมของมันเอง ซึ่งพอเกิดสถานการณ์นี้สิ่งที่ตามมาก็คือ เส้นแบ่งระหว่างผู้ใช้กับสิ่งที่ถูกใช้จะบาง ลงเรื่อยๆ” (ฟ้าเดียวกัน, ปีที่ 1 ฉบับที่ 4, 2546, น.110)

กฎเกณฑ์และจารีตของกฎหมาย เช่น กฎเกณฑ์ว่าด้วยหลักสิทธิเสรีภาพของประชาชนจะมีได้ก็ ต่อเมื่อกำหนดไว้ในตัวกฎหมายเท่านั้น โดยเฉพาะในด้านการจัดการทรัพยากร ผู้มีสิทธิในการเข้าถึง ทรัพยากรได้จะต้องมีกรรมสิทธิ์ที่รัฐรับรอง เช่น โฉนดที่ดิน ในอนุญาตสัมปทาน เป็นต้น หรือการที่ กฎหมายกำหนดให้รัฐเป็นกลไกเดียวที่มีอำนาจจัดการทรัพยากรสาธารณะ ในขณะที่รัฐสร้างกฎหมายใน ฐานะเครื่องมือด้านทรัพยากร และการพัฒนาต่างๆ เครื่องมือเหล่านี้กลับมากำหนดวัฒนธรรมแห่งความ รุนแรงของรัฐจนปิดกั้นแนวทางสร้างนโยบายและกฎหมายสันติวิธีด้านการจัดการทรัพยากรได้

ความรุนแรงของรัฐเกิดขึ้นแม้กระทั่งกลไกด้านยุติธรรม สุนีย์ ไชยรส ชี้ให้เห็นถึงความล้มเหลวของกระบวนการยุติธรรมในการรักษาความยุติธรรม เพราะเมื่อระบบยุติธรรมใช้เครื่องมือกฎหมายเพียงอย่างเดียว และตั้งคมมองศาลเป็นเรื่องความยุติธรรมสูงสุด แต่ความยุติธรรมศาลอยู่บนฐานของระบบกฎหมายเพียงอย่างเดียว เมื่อกฎหมายมีปัญหาในเรื่องความยุติธรรม ผลก็คือ กระบวนการยุติธรรมไม่สามารถปกป้องความรุนแรง และยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือของความรุนแรงด้วย

เมื่อระบบกฎหมาย ความยุติธรรมถูกออกแบบมาในลักษณะดังกล่าว ทำให้กลไกรัฐส่วนต่างๆ ที่ทำหน้าที่ตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ หรือปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชนทำงานได้จำกัด ประกอบกับกลไกรัฐสามารถแยกส่วน ตัดตอนความรับผิดชอบได้ และทั้งหมดอ้างอิงความชอบธรรมจากระบบกฎหมายที่กำหนดหน้าที่และอำนาจของแต่ละหน่วยงาน ความรุนแรงจากระบบยุติธรรมจึงเป็นปัญหาสำคัญต่อการละเมิดสิทธิประชาชนสภาวะดังกล่าว

เราสามารถเอาแนวคิดของนักปรัชญาการเมืองอย่าง โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) มาอธิบายในเรื่องสภาวะรัฐกับความรุนแรงได้ โดยฮอบส์วิเคราะห์การกำเนิดของรัฐว่ามาจากสภาพธรรมชาติของมนุษย์เต็มไปด้วยสภาวะเลวร้าย ผู้คนตกอยู่ในความหวาดกลัวต่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เพื่อให้เกิดสังคมการเมืองที่มั่นคง ประชาชนจึงมาร่วมกันทำสัญญาประชาคมสร้างรัฐและยกให้รัฐเป็นองค์อธิปัตย์ที่มีอำนาจสูงสุดและมีสิทธิอันชอบด้วยกฎหมายเหนือประชาชนและกระทำการในนามของประชาชน (Knuttila & Kubik, 2000, 19-22)

แม็กซ์ เวเบอร์ (Max Weber) นักรัฐศาสตร์ยุคสมัยใหม่ได้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับความรุนแรงชัดเจนขึ้น โดยวิเคราะห์ว่า เนื่องจากรัฐมีจุดเริ่มต้นจากการใช้กำลังในการจัดการสังคม โดยการถ่ายโอนความรุนแรงต่างของของที่มีอยู่ในสังคมมาให้รัฐจัดการ รัฐจึงเป็นกลไกหรือสถาบันเดียวที่ใช้ความรุนแรงอย่างชอบธรรมตามกฎหมาย (Weber, 2002, p.13)

อย่างไรก็ตาม การผูกขาดอำนาจความรุนแรงขององค์อธิปัตย์อย่างรัฐจะสั่นคลอนได้ หากรัฐใช้อำนาจละเมิดสิทธิตามธรรมชาติของประชาชน นั่นก็คือ สิทธิในการดำรงชีวิตอยู่ ดังที่นายเคลื่อนไหว เพชรสุทธิ เครือข่ายองค์กรชุมชนเพื่อเอกเขาบรทัด จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งประสบปัญหารัฐประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับพื้นที่ชุมชน และเข้าไปตัดฟันต้นยางที่ชาวบ้านปลูกไว้ โดยนายเคลื่อนไหวยืนยันถึงระดับความรุนแรงจากรัฐว่า

“ความรุนแรงของเจ้าหน้าที่ทุกส่วน ที่เข้าไปทำลายองค์กรชุมชน หรือพี่น้องชาวบ้าน ทุกอย่างมันไม่มีความเป็นธรรม มันไม่ให้ความเป็นธรรม และไม่ให้ความเป็นมนุษย์” (เคลื่อนไหว เพชรสุทธิ, แกนนำชาวบ้านสมัชชาคนจน กลุ่มปัญหาป่าไม้ที่ดინภาคใต้)

ภาวะความหวาดกลัวของนายเคลื่อนไหวและเครือข่ายชาวบ้าน ทำให้พวกเขามองว่า รัฐในความหมายของกลไกที่ประชาชนสร้างขึ้นเพื่อปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชนไม่ดำรงอยู่อีกต่อไป พวกเขาขอมมีสิทธิที่จะปกป้องตนเองได้โดยกลับไปยืนยันสิทธิตามธรรมชาติที่มีอยู่เดิม ดังถ้อยคำของวิฑูรย์ จันทรเทพ แกนนำชาวบ้านอีกคนที่ต่อสู้ปัญหาป่าไม้ที่ดინภาคใต้กล่าวไว้

“ถ้ารัฐแก้ปัญหาไม่ได้ เชื่อว่ามันต้องเกิดจากฝ่ายชาวบ้านที่ต้องลุกขึ้นสู้ด้วย เพื่อจะต่อสู้กับรัฐ แล้วที่นี้ปัญหาอะไรมันจะเกิด ความรุนแรงใช้ได้แต่ฝ่ายรัฐอย่างเดียว สักวันหนึ่งฝ่ายมวลชน ชุมชน ชาวบ้าน เกษตรกร รวมตัวกันลุกขึ้นสู้ได้” (วิฑูรย์ จันทรเทพ เครือข่ายองค์กรชุมชนรักเทือกเขาบรรทัด พัทลุง สัมภาษณ์)

ถ้อยคำที่วิฑูรย์ จันทรเทพ หนึ่งในเครือข่ายองค์กรชุมชนรักเทือกเขาบรรทัด จังหวัดพัทลุง ซึ่งต่อสู้ปัญหาการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่ทำกินของประชาชน ได้สะท้อนให้เห็นถึงภาวะความไม่ไว้วางใจต่อรัฐที่เป็นกลไกความรุนแรงเสียเอง ประชาชนจึงต้องลุกขึ้นมาปกป้องสิทธิของตนเอง

กรณีดังกล่าวก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของขบวนการประชาชนกลุ่มต่างๆ ที่ได้เคลื่อนไหวต่อสู้ปกป้องทรัพยากรอันเป็นฐานชีวิตของพวกเขา ก็สืบเนื่องมาจากการที่รัฐล้มเหลวในการปกป้องชีวิตของประชาชนจากการคุกคามต่อชีวิตและฐานทรัพยากรของประชาชน และรัฐเองยังอ้างอำนาจอันชอบธรรมตามกฎหมายนั้นละเมิดชีวิตของประชาชนด้วย ประชาชนกลุ่มต่างๆ ตกอยู่ภาวะหวาดกลัว จึงต้องรวมตัวกันเคลื่อนไหวผลักดันเพื่อให้รัฐกลับมาทำหน้าที่ของรัฐในการสร้างความสงบสุขให้แก่สังคม พร้อมไปกับการสร้างสิทธิของตนเองขึ้นมา เช่น สิทธิชุมชน โดยอ้างอิงกับหลักสิทธิตามธรรมชาติและสิทธิตามวัฒนธรรมประเพณีที่มีมาก่อนรัฐ พร้อมกับเคลื่อนไหวผลักดันให้หลักการสิทธิเหล่านี้กลายเป็นจารีตของรัฐโดยบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญ เพื่อลดทอนอำนาจผูกขาดของรัฐไปด้วย

กลไกทางเศรษฐกิจกับสถานะความรุนแรงต่อประชาชน

“ความรุนแรงของภาคเกษตร เป็นความรุนแรงด้านเศรษฐกิจ ส่งผลกระทบต่อร่างกาย เช่น ได้รับอันตราย กรณีที่ได้รับสารพิษ เสี่ยงจากการบีบคั้นที่ต้องทำอาชีพเกษตร บางคนกริดยงหัวค้ำทุ่มหนึ่ง ดีสองก็ต้องตื่นมากริดอีกรอบ เพื่อให้พอกับรายได้ ร่างกายสู้ไม่ไหวก็ต้องกินยาทรมใจ กระทั่งต่อภาวะจิตใจ คล้ายถูกมอมยา ไม่รู้หาทางออกอย่างไร กระทั่งต่อความสัมพันธ์ในครอบครัว ชุมชน แม้กระทั่งศักดิ์ศรีตนเอง และสุดท้ายคือความรุนแรงคือ เปลี่ยนวิถีชีวิตคน สูญเสียการพึ่งตนเอง มันเป็นความรุนแรงในเชิงสติปัญญาด้วย เพราะเป็นการครอบงำความคิด” (คำราบ พานทอง, เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ภาคใต้)

บทสรุปความรุนแรงของภาคเกษตรกรรมที่คำราบ พานทอง เกิดขึ้นจากประสบการณ์ทำงานร่วมกับชาวสวนยางพาราภาคใต้แถบจังหวัดสตูล สงขลา ที่ต้องทำงานอย่างหนักหน่วงเพื่อผลิตยางป้อนแก่อุตสาหกรรมยาง ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมที่กระทบต่อชีวิตของชาวสวนภาคใต้มากที่สุด

ความรุนแรงในทัศนะของคำราบมีฐานะเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างเช่นกัน แต่เป็นโครงสร้างเชิงเศรษฐกิจที่ไม่มีตัวกระทำที่ใช้ความรุนแรงต่อประชาชนอย่างเด่นชัดเหมือนดังเช่นความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในโครงสร้างทางเศรษฐกิจตัวแสดงต่างๆ (Actors) ที่อยู่ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของความรุนแรง ในด้านหนึ่งระบบเศรษฐกิจทุนนิยมได้เปิดให้ทุกผู้คนมีสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรและแข่งขันกันในกลไกตลาดได้อย่าง

เสรี แต่ด้วยอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียมกัน ทำให้ชนชั้นนายทุนครอบครองปัจจัยการผลิต สร้างความสัมพันธ์ทางการผลิตเชิงขูดรีดกับชนชั้นแรงงาน ภาคเกษตรกรรมก็เป็นชนชั้นแรงงานประเภทหนึ่ง ที่นอกจากจะถูกขูดรีดในระบบเศรษฐกิจแล้ว ยังต้องขูดรีดตนเองดังเช่นที่ชาวสวนยางพาราภาคใต้ กำลังเผชิญอยู่

สมศิริ ยิ้มเมือง ชาวสวนยางจากพัทลุงได้เล่าถึงสภาวะความรุนแรงทางเศรษฐกิจที่แผ่ซ่านไปถึงความรุนแรงทางสังคมไว้ว่า

“เมื่อสวนยางเข้ามา มันเข้าไปเปลี่ยนพื้นที่นา สวน อย่างสวนข้างบ้านมีมะพร้าว มะนาว ของพวกนี้ขอกินได้ แต่เดี๋ยวนี้เริ่มรุนแรง อย่างแกงส้มตอนนี้หากินไม่ได้แล้ว เพราะพืชสวนถูกโค่นหมด และการทำสวนยางมันเป็นการใช้จ่ายเงินล่วงหน้า กลายเป็นว่าเวลามีงานบุญที่บ้าน ถ้าไม่ใช่ญาติสนิทก็ไม่ไปร่วมงาน กลายเป็นต่างคนต่างอยู่ไปแล้ว อย่างงานศพถ้าเป็นญาติสนิทเขาจะมาช่วยงาน 7 วัน แต่นี่บางทีเริ่มมาช่วงบ้าย เพราะตอนเช้าต้องไปตัดยางก่อน”

จากถ้อยคำของสมศิริ ความรุนแรงทางเศรษฐกิจจากการทำงานหนักของชาวสวนกระทบต่อฐานทรัพยากรในการเลี้ยงชีพ ภาวะการเร่งรีบหาเงินได้ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเปลี่ยนจากความร่วมมือกันกลายเป็นภาวะตัวใครตัวมัน

แต่เชื่อว่าชาวสวนยางทั้งหมดจะเห็นปัญหาอย่างที่สมศิริกล่าว กำราบ พานทองได้ตั้งข้อสังเกตว่า กลุ่มคนที่ตระหนักมันยังมีส่วนน้อย ชาวสวนยางส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยรู้สึก บางคนแม้ตระหนัก แต่ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

ใช่เพียงแต่ความเดือดร้อนจากปัญหาทางเศรษฐกิจ นโยบายของรัฐก็มีส่วนเกี่ยวพันให้ความรุนแรงทางเศรษฐกิจขยายตัว เมื่อเศรษฐกิจสวนยางขยายตัว ชาวบ้านคนยากจนก็พยายามหาพื้นที่ปลูกยาง หรือแม้แต่ชาวบ้านในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็พยายามหนีออกจากภาวะความรุนแรงโดยออกมาจับจองที่ดินภายนอกแถบสตูล เมื่อความต้องการที่ดินมีสูง กระบวนการราคาที่ดินโดยพ่อค้าคนกลางก็เกิดขึ้น เกิดการบุกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกยาง จนถูกเจ้าหน้าที่รัฐจับกุมส่งฟ้องศาลเป็นจำนวนมาก วงเวียนปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นในภาวะขัดแย้งทางนโยบายระหว่างนโยบายด้านเศรษฐกิจที่รัฐต้องการเร่งรัดการปลูกยางพาราในภาวะที่พื้นที่ขาดแคลน แต่นโยบายด้านการอนุรักษ์ป่าของรัฐที่ต้องการหวงกันพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์โดยกีดกันประชาชนไม่ให้เข้าถึงทรัพยากรในป่า

กรณีประมงพื้นบ้านภาคใต้ก็มีลักษณะความรุนแรงทางเศรษฐกิจที่โยงกับรัฐ ดังที่อิบราฮิม ซือแม รองประธานกลุ่มประมงพื้นบ้านจังหวัดนราธิราชเล่าว่า

“ปัญหาที่พบคือ ทรัพยากรสูญสลาย ชีวิตดำรงอยู่ลำบาก เกี่ยวกับปากท้อง กระทบถึงการศึกษา ของลูก เพราะพวกเราประมงพื้นบ้านต้องหากินจากชายฝั่ง ต้องมีเรือขนาดเล็ก ลำหนึ่งเกือบสามหมื่นบาท ลงทุนทั้งหมดอย่างน้อยแสนกว่าบาท ต้องกู้หนี้ยืมสิน เราถูกกดทั้งราคา เป็นหนี้ถ้ำแก่ เครื่องมือประมงของเราก็ไม่รู้ว่าจะถูกเรืออวนลากเอาไปเมื่อไร เราจับปลามาได้ก็ขายโรงงานไม่ได้ ต้องขายผ่านพ่อค้าคน

กลาง ถามว่าความรุนแรงเป็นอย่างไร ถ้าเรายังอยู่ในระบบนี้ รัฐไม่เข้ามาช่วยเหลือตรงจุด เราจะไม่มีโอกาสเป็นตัวของตัวเอง”

แต่รัฐที่อิบราฮิมและชาวประมงพื้นบ้านคาดหวังกลับไม่ยอมแก้ไข นายอัสรีร์ แดเบาะ ประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีสะท้อนว่า

“เราขออะไรต่างๆ ทางรัฐบาลไม่มาแก้ ขอครั้งแรกรัฐบาลรับเรื่อง ขอครั้งที่สองกำลังเดินเรื่องอยู่ ขอครั้งที่สาม มีหน่วยงาน โน้นหน่วยงานนี้ค้าน พี่น้องผมส่วนมากพยายามเรียกร้องตลอดเลยเรื่องเขต แต่รัฐไม่แก้ไข ไม่จริงจังในการแก้ปัญหา ผมว่าความรุนแรงมันมีตลอด ไม่รู้จักจบ”

ความล้มเหลวของรัฐในการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ และความล้มเหลวในการบังคับใช้กฎหมายเรื่องการห้ามเรือขนาดใหญ่เข้ามาใช้อวนลากในเขต 3,000 เมตรจากชายฝั่งทะเล โดยปล่อยให้ทรัพยากรชายฝั่งซึ่งเป็นทรัพยากรสาธารณะเป็นพื้นที่เปิดเสรี (Open Access) ซึ่งเรืออวนลากที่มีเครื่องมือขนาดใหญ่สามารถเข้ามากวาดต้อนทรัพยากรอย่างเสรี สถานะความล้มเหลวของรัฐดังกล่าวผลักดันให้เกิดความขัดแย้ง และความรุนแรงระหว่างชาวประมงพื้นบ้านกับกลุ่มเรืออวนลาก

“ห้ามแล้ว เขาไม่ฟัง ชาวบ้านก็มีวิธีจัดการ ทำให้อวนลากเขาเสีย ถึงที่สุดก็ต่อสู้ ชาวบ้าน 3-4 ลำรวมตัวกัน ไปไล่ยิงในทะเล เขาก็สู้ จนเรื่องถึงศาล พวกเรืออวนลากอ้างว่าเขามีอาญาบัตร” (นายอดุลย์ จิวตัน ประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง)

ทั้งกรณีประมงพื้นบ้านและกรณีสวนยางพารา ชาวบ้านมีบทสรุปที่ตรงกันประการหนึ่งก็คือความรุนแรงที่สังคมกระทำต่อธรรมชาติทั้งป่าและทะเล และการปิดหนทางเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกินของชาวบ้าน

“ความคิดของชาวบ้าน การออกไปหาปู หาปลา คือออกไปเพื่อความพอเพียง ออกไปแล้ววันนี้พอหาได้แล้ว ไม่คำนึงถึงวันพรุ่งนี้ พอเจอแหล่งปลาก็เอาเฉพาะที่ต้องการให้อยู่ได้แค่วันนี้ มันผิดกับเรือพาณิชย์ไปเจอแหล่งปลาแค่ไหน เอาหมด” (นายอิบราฮิม ซือแม, รองประธานชมรมประมงพื้นบ้าน จ.นราธิวาส)

“ชาวสวนยางหลายคนเขาไม่ได้มองต้นยางว่าเป็นสิ่งมีชีวิตด้วยซ้ำไป เป็นแค่วัตถุดิบเทคโนโลยี ทำให้ต้นยางตายเร็ว ด้วยการเจาะด้วยแก๊ส ไม่กี่วันยางก็ตาย แล้วก็โค่นปลูกใหม่ ใช้สารเคมีมาก เฟอร์นิเจอร์จากไม้ยางที่อบด้วยสารเคมีก็อันตรายมาก” (การาบ พานทอง, เครือข่ายเกษตรกรกรรมทางเลือกภาคใต้)

ความรุนแรงต่อธรรมชาติและต่อผู้ผลิตรายย่อยทั้งเกษตรกรและประมงยังส่งต่อมาถึงผู้บริโภคด้วยก่อตัวเป็นวงจรแห่งความรุนแรงที่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง มีผู้คนเกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบมาก

“ที่เราเสียคายนาคือวิถีชีวิตและชุมชนจะเปลี่ยนแปลงไป ความรุนแรงที่เกิดขึ้นต่อไปข้างหน้าที่เราเห็นคือ ลูกๆ เมื่อเรียนสูง ถามว่าจะกลับมาทำอาชีพประมงไหม ไม่มีทาง” (นายอัสรีร์ แดเบาะ ประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี)

“คนที่เป็นลูกหลานชาวสวนยาง เขาเข้าใจจริงๆ ไม่ค่อยอยากกลับมาทำสวนยาง อยากมาเป็นเจ้าแก้วมากกว่าไปทำอาชีพอื่นมากกว่า สังเกตไม่ว่ารายไหน เพราะรุ่นพ่อแม่จะหนักที่สุด พอรุ่นลูกไม่ค่อยอยากจะทำ” (การาบ พานทอง, เครือข่ายเกษตรทางเลือก)

ในแง่นี้เมื่อ “ความรุนแรง” ได้มาเชื่อมกับ “เวลา” ดังที่ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ตั้งคำถามเรื่อง “เวลากับความรุนแรงกรณี 6 ตุลาคม 2519” ไว้ว่า ความรุนแรงส่งผลอย่างไรต่อกาลเวลา และเวลาทำอะไรกับความรุนแรง โดยสรุปว่า ความรุนแรงแซ่แข็งเวลา คือบังคับให้ชีวิตที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์รุนแรงร้ายกาจอย่าง 6 ตุลา 19 ติดกับอยู่ในความรุนแรงเพราะเวลาของเหยื่อความรุนแรงอาจไม่เคลื่อนไปไหน ความรุนแรงยังทำหน้าที่ลบเลือนเวลาที่เกิดความรุนแรงนั้นเสียสำหรับคนส่วนหนึ่ง หนทางที่อยู่ต่อไปได้คือพยายามลืมเหตุการณ์นั้นราวกับว่าไม่เคยเกิดขึ้นกับตนมาก่อน ส่วนเวลาจัดการกับความรุนแรงได้โดยทำให้สีความรุนแรงจางลง แต่กับหลายคน “เวลา” ก็ทำให้บาดแผลนั้นกลัดหนองไม่รู้ลืมได้เช่นกัน (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2549, น.74-75)

แต่สำหรับชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ที่ประสบปัญหาความรุนแรงอย่างอัสรีย์ หรือชาวสวนยางที่การาบกล่าวถึง ความรุนแรงทำให้เวลาปัจจุบันเป็นห้วงทุกซ์ระทม เปลี่ยนเวลาของอดีตเป็นสิ่งที่ถวิลหา กำหนดให้เวลาอนาคตคือความมึนมน หลายคนอาจอยากให้เวลาเคลื่อนไปอย่างรวดเร็วโดยไม่คิดครึ่งเวลาไว้ บางคนอยากให้เวลาหวนกลับ แต่อีกหลายคนตัวตนที่เป็นประมงพื้นบ้านหรือชาวสวนยางกำลังจะกลายเป็นอดีต ภาวะคับสูญกับเวลาในอนาคตเป็นความรุนแรงที่พวกเขา กำลังเผชิญ

ความซับซ้อนของโครงสร้างแห่งความรุนแรง

ขบวนการเคลื่อนไหวทรัพยากรกลุ่มต่างๆ ทั้งกลุ่มเครือข่ายป่าภาคใต้ กลุ่มประมงพื้นบ้านภาคใต้ เครือข่ายเกษตรกรรมภาคใต้ เครือข่ายป่าอีสาน หรือนักเคลื่อนไหวทางสังคม และองค์กรอิสระอย่างกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ต่างก็วิเคราะห์ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ซึ่งสอดรับกับทัศนะเรื่องความรุนแรงของโยฮัน กัลตุง ขบวนการประชาชนพุงเป้าการอธิบายว่า ความรุนแรงที่พวกเขาเผชิญทางตรงไม่ว่าจะเป็นการถูกฆาตกรรม ถูกปิดกั้นการเข้าถึงทรัพยากร ภาวะความยากจน ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นผลจากความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ซึ่งประกอบไปด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยม การรวมศูนย์อำนาจรัฐ การแย่งชิงทรัพยากรจากชนบทมาพัฒนาเมืองและอุตสาหกรรม การเปิดเสรีให้เอกชนเข้าแย่งชิงทรัพยากรจากชุมชน ระบบการพัฒนาที่ทำลายความหลากหลายทางวัฒนธรรม

สิ่งที่น่าสนใจก็คือ โครงสร้างที่ขบวนการด้านทรัพยากรเหล่านี้กล่าวถึง ไม่ได้จำกัดเฉพาะโครงสร้างของรัฐเพียงลำพัง แต่มีบริบทของโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองโลก หรือโลกาภิวัตน์เป็นฐาน ดังเห็นได้จากการกล่าวถึงตัวแสดง (Actors) ในระดับข้ามชาติ เช่น บริษัทข้ามชาติ แรงงานข้ามชาติ หรือกรอบข้อตกลงระหว่างประเทศ ซึ่งสถานะโลกาภิวัตน์ในมิติการแย่งชิงทรัพยากรเหล่านี้ทำงานผ่านกลไกรัฐ นั่นเท่ากับแสดงให้เห็นว่า จากแง่มุมของขบวนการทรัพยากรฯ พลังโลกาภิวัตน์ไม่ได้ทำให้อำนาจรัฐอ่อนลง แต่รัฐกลับทวีความเข้มแข็งเพื่อเป็นกลไกทุนนิยมที่มีประสิทธิภาพในการสั่งสมความมั่งคั่งจาก

ทรัพยากรทั้งโดยกระทำการเอง หรือเปิดทางให้กลุ่มทุนเข้ามาใช้ทรัพยากรอย่างเสรี จนสร้างความรุนแรงต่อประชาชนที่พึ่งพิงฐานทรัพยากร

ประกาศ ปันตบแต่ง และกฎฎา บุญชัย (2545, น.3) ได้อธิบายปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไว้ว่า สืบเนื่องมาจากสัมพันธภาพทางอำนาจแบบ “ภาคิรัฐ-สังคมแบบเสรีนิยม” ที่กลุ่มทุนเข้าไปมีบทบาทในกระบวนการนโยบายของรัฐมากขึ้น รัฐและทุนได้รุกเข้าไปใช้ทรัพยากรของชุมชนชายขอบอย่างกว้างขวาง ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนปัญหาหลายประการ

ปัญหาของลักษณะการพัฒนาที่ไม่สม่ำเสมอและสะสมปัญหาความไม่เท่าเทียมกัน ความยุติธรรมในสังคม ซึ่งผลักดันให้คนจำนวนมากกลายเป็นคนชายขอบของสังคม

ปัญหาวิกฤติของระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทนในสังคมไทย ซึ่งระบบสัมพันธภาพทางอำนาจในสังคมให้คนชั้นกลาง นักธุรกิจมีอำนาจครอบงำ ครอบครองสามารถเข้าถึงอำนาจในการใช้กลไก และช่องทางการเมือง และสามารถผลิตและช่วงชิงวาทกรรมหลักของสังคม

ปัญหาความสัมพันธ์แบบพึ่งพาทุนนิยมศูนย์กลางกับส่วนรอบข้าง โดยที่ประเทศไทยต้องพึ่งพิงทุนนิยมศูนย์กลางในด้านส่งออก นำเข้า เงินทุน เงินกู้ และวิทยาศาสตร์-เทคโนโลยี ประเทศไทยจึงมีความเป็นอิสระค่อนข้างต่ำ ในขณะที่ชนชั้นนายทุนไทยยังมีอิทธิพลสูงในการเข้ามาแทรกแซงการกำหนดนโยบายของรัฐ ซึ่งจากการที่รัฐไทยมีความเป็นตัวของตัวเองต่ำ ทำให้ขาดความชอบธรรมในการกำหนดนโยบาย

ความรุนแรงเชิงโครงสร้างเกิดขึ้นหลายด้าน ตั้งแต่โครงสร้างทางการเมืองของการรวมศูนย์อำนาจรัฐที่เกิดขึ้นในวิกฤติของระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน ซึ่งสัมพันธ์กับโครงสร้างทางเศรษฐกิจทุนนิยมโลกที่มีปฏิสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจของประเทศ โครงสร้างความรุนแรงทางการเมืองและเศรษฐกิจดังกล่าวยังได้ขยายตัวสู่ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมด้วยการผลิตสร้างวาทกรรมนานาประการ เช่น วาทกรรมการพัฒนา วาทกรรมว่าด้วยการเติบโตทางเศรษฐกิจ วาทกรรมว่าด้วยทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ในฐานะหนทางพัฒนาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นต้น ซึ่งวาทกรรมเหล่านี้ได้เชื่อมโยงสอดประสานให้ความรุนแรงเชิงโครงสร้างในการจัดการทรัพยากรและการพัฒนาเศรษฐกิจดำรงอยู่อย่างชอบธรรม และปิดกั้นผู้คนที่เคลื่อนไหวต่อต้านแนวคิดการพัฒนาเสรีนิยมว่าเป็นกลุ่มคนที่ขัดขวางการพัฒนาประเทศ

ด้วยความรุนแรงเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ครอบคลุมพื้นที่ทางเศรษฐกิจ สังคมการเมืองของไทย และมีส่วนผลิตสร้างตัวกระทำ ความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ ผ่านข้อตกลงระหว่างประเทศ เช่น ข้อตกลงเขตการค้าเสรี (FTA) ข้อตกลงเรื่องสิทธิบัตร โครงการพัฒนาต่างๆ ที่แย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติจากประชาชน ซึ่งทิศทางนโยบายและโครงการเหล่านี้ดำรงอยู่อย่างสืบเนื่องไม่ว่าจะเป็นช่วงรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งที่เชิดชูเศรษฐกิจเสรี หรือรัฐบาลจากการรัฐประหารที่เชิดชูเศรษฐกิจพอเพียงก็ตาม

สถานะความรุนแรงต่อตัวตนของขบวนการประชาชน

“สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (ส.ก.น.) เป็นเครือข่ายเกษตรกรที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของชุมชนที่หลากหลายทั้งในเขตพื้นที่สูงและที่ราบภาคเหนือ ซึ่งมีปัญหาจากแนวทางการพัฒนาประเทศของรัฐที่ผิดพลาดและไร้ความเป็นธรรม เป็นเงื่อนไขก่อเกิดขบวนการต่อสู้ของชาวบ้านที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันออกไป อาทิ การคัดค้านสัมปทานป่าไม้ของนายทุน การต่อสู้กับนโยบายของรัฐที่ทำให้ชุมชนต้องถูกอพยพออกจากเขตป่า การต่อสู้ปัญหาการค้าผลผลิต ปัญหาหนี้สิน ปัญหาที่ดิน ปัญหาการจัดการน้ำ” (เจษฎา โชติกิจวิฑูรย์, กองเลขานุการสหพันธ์กลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ, 2549)

“สมัชชาคนจน เป็นเครือข่ายองค์กรประชาชนผู้ประสบชะตากรรมจากแนวทางการพัฒนาประเทศที่มุ่งสู่ความเป็นอุตสาหกรรม ละเลยภาคเกษตรกรรม ล้างผลาญทรัพยากรธรรมชาติ คนจนซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่ในสังคมถูกละเลย ชุมชนไม่สามารถดำรงอยู่ได้...คนจนเหล่านี้จึงได้มาร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ระดมความคิด เพื่อนำไปสู่ความร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหา ทั้งปัญหาในระดับปากท้องที่เกี่ยวข้องกับตนเองและปัญหาในระดับโครงสร้างสังคมที่ไม่เป็นธรรม เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าในแต่ละพื้นที่ รวมทั้งเรียกร้องให้ปรับเปลี่ยน โครงสร้างที่ไม่เป็นธรรม ปรับเปลี่ยนนโยบาย และกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นธรรม ความยั่งยืนของชุมชน” (ประสิทธิ์พร กาพอ่อนศรี, ที่ปรึกษาสมัชชาคนจน, 2549)

คำประกาศของส.ก.น. และสมัชชาคนจน เป็นตัวอย่างหนึ่งในบรรดาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมชนบทต่างๆ ที่กล่าวถึงสาเหตุความรุนแรงเชิงโครงสร้างอันนำมาสู่การก่อตั้งขบวนการต่อสู้ของประชาชน โครงสร้างที่ทั้งสองเครือข่ายกล่าวถึงก็คือ โครงสร้างการพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งการเติบโตของอุตสาหกรรมโดยอาศัยฐานทรัพยากรจากชนบท ซึ่งโครงสร้างดังกล่าวสัมพันธ์กับโครงสร้างนโยบายของรัฐโดยตรง ด้วยเหตุนี้เป้าหมายการก่อตั้งสมัชชาคนจนนอกจากแก้ไขปัญหาความรุนแรงเฉพาะหน้า หรือความรุนแรงทางตรงที่ชาวบ้านเผชิญยังมุ่งสู่การแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้าง เช่น การปรับเปลี่ยนแปลงกฎหมายด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้ขบวนการเคลื่อนไหวต่างๆ จะไม่ได้มองโครงสร้างแห่งความรุนแรงเป็นโครงสร้างเดียว ดังเช่น นักทฤษฎีการเคลื่อนไหวทางชนชั้นมองการก่อตัวของขบวนการเคลื่อนไหวประชาชนเป็นเรื่องการต่อสู้ทางชนชั้น ซึ่งภาวะของโครงสร้างอำนาจที่หลากหลาย ไม่ได้มีศูนย์กลางเดียวหรือเป็นเอกภาพเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ (New Social Movement)

ประภาส ปิ่นตบแต่ง นักวิชาการด้านขบวนการทางสังคมของไทยได้วิเคราะห์ว่า ในสายตาของนักคิดแนวขบวนการทางสังคมใหม่ (New Social Movement) เห็นว่า แต่เดิมการวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใช้แนวคิดการต่อสู้ทางชนชั้นเป็นหลัก แต่เนื่องจากผลด้านลบของการพัฒนาสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมก้าวหน้านั้น มีลักษณะที่กว้างขวาง และไม่ได้กระทบเพียงบางชนชั้นหรือบางกลุ่ม

คน หากกระทบต่อสังคมในวงกว้าง ขบวนการทางสังคมใหม่ จึงมีลักษณะไม่เป็นชนชั้นซึ่งมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิมไม่สามารถอธิบายได้อย่างครอบคลุม

ปรากฏการณ์ของขบวนการทางสังคมใหม่ๆ มักเกิดขึ้นในยุโรป เช่น ขบวนการเคลื่อนไหวสิทธิแห่งความเป็นพลเมือง (civil rights movements) ขบวนการสิ่งแวดล้อม ขบวนการศาสนาแบบยึดมั่น (fundamentalist movement) ขบวนการผู้หญิง (feminist movement) เป็นต้น ซึ่งขบวนการเหล่านี้เกิดขึ้นโดยเชื่อมโยงกับกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตย และได้เปลี่ยนจากความขัดแย้งเดิมคือระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมาชีพ มาเป็นการต่อสู้บนความต้องการผลประโยชน์และการจัดหาสวัสดิการ, การต่อสู้เพื่อให้รับรองความแตกต่างหลากหลาย, เพื่อให้รับรองสิทธิทางการเมือง, สิทธิในการปกป้องรูปแบบและวิถีการดำเนินชีวิต, สิทธิในอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคลและชุมชน, สิทธิในการดำรงอยู่ของชุมชน ฯลฯ โดยใช้วิธีการต่อสู้ผ่านสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (ประกาศ ปันตบแต่ง, ยังไม่ดีพิมพ์)

ไม่ว่าสมัชชาคนจน สหพันธ์กลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ เครือข่ายประมงภาคใต้ เครือข่ายเกษตรกรทางเล็กลง และอื่นๆ จะถูกนับว่าเป็นขบวนการทางสังคมที่ “ใหม่” หรือ “เก่า” ก็ตาม (เนื่องจากการพยายามจำแนกว่าเก่าหรือใหม่ไม่ค่อยมีประโยชน์นักในการวิเคราะห์) แต่ที่ประจักษ์ชัดก็คือ ขบวนการเหล่านี้ไม่ได้รวมตัวจากเงื่อนไขทางชนชั้นเพียงด้านเดียว เนื่องจากมีองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ กลุ่มประชาสังคมเข้าร่วมด้วย และพื้นที่การต่อสู้ทางการเมืองของพวกเขาไม่ใช่เรื่องเพียงแค่การกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ผ่านช่องทาง/สถาบันหรือองค์กรทางการเมืองเท่านั้น แต่ยังก้าวล่วงสู่การต่อสู้ในพื้นที่ทางวัฒนธรรมการเมือง โดยใช้การเมืองเชิงวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ เช่น การสร้างเหตุการณ์เพื่อการสื่อสาร การต่อสู้ในพื้นที่สื่อ การสร้างชุดความรู้ การเสนออัตลักษณ์ของประชาชนที่หลากหลาย เป็นต้น โดยมียุทธศาสตร์เพื่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างนโยบาย พร้อมไปกับเปลี่ยนค่านิยมและวิถีชีวิตของสังคมด้วย ด้วยเหตุนี้เราจึงเห็นชุดวาทกรรมต่างๆ ที่นำเสนอจากขบวนการเหล่านี้ เช่น วาทกรรมว่าด้วยความจนจากแง่มุมการด้อยอำนาจ วาทกรรมวัฒนธรรมชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ วาทกรรมว่าด้วยระบบการผลิตพึ่งตนเอง เป็นต้น

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกลุ่มต่างๆ ในสังคมไทยขณะนี้จึงเกิดขึ้นจากความผลักดันของโครงสร้างความรุนแรงนานาชนิดที่ดำรงอยู่ทั้งในปริภูมิทางการเมืองในระบบ ในชีวิตสาธารณะ และในชีวิตส่วนตัว เราจึงเห็นได้ว่ากลุ่มอย่างสมัชชาคนจน เครือข่ายป่าชุมชน สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ เครือข่ายต่อต้านเขื่อนอีสาน และอื่นๆ จึงมีลักษณะที่ยากจะจำแนกว่าเป็นขบวนการแบบเก่าหรือใหม่ ทั้งนี้เพราะกระบวนการโลกาภิวัตน์ซึ่งการเคลื่อนไหวตัดข้ามพรมแดนรัฐชาติในหลากหลายปริภูมิทั้งด้านเศรษฐกิจ การเงิน การสื่อสาร ประชากรและชาติพันธุ์ การตัดข้ามเชิงอุดมการณ์ ได้ทำให้เส้นแบ่งระหว่างสังคมอุตสาหกรรมทุนนิยมก้าวหน้าแบบตะวันตก กับสังคมกึ่งเกษตรและอุตสาหกรรมแบบเอเชียพร่าเลือนไปแล้ว

เหตุผลสำคัญที่ทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวต่างๆ รวมกลุ่มต่อสู้กับความรุนแรงผ่านปริมณฑลทางสังคมด้วยนั้น เจอร์เก้นส์ ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas) ได้เสนอว่าเกิดจากปัญหาวิกฤติการณ์ความชอบธรรมของรัฐทุนนิยมสมัยใหม่ (Habermas, 1973, อ้างในประภาส ปิ่นตบแต่ง, ยังไม่ตีพิมพ์)

วิกฤติความชอบธรรมของรัฐจะมีมากขึ้นเมื่อรัฐตระหนักถึงอำนาจ (power) ในโลกาภิวัตน์เสื่อมลง ในสภาวะการณ์ดังกล่าวมีแนวโน้มที่รัฐจะใช้ความรุนแรง (violence) มากขึ้น ดังที่ฮันน่า อารেন্ট (Hannah Arendt) กล่าวว่าอำนาจกับความรุนแรงไม่ใช่สิ่งเดียวกัน อำนาจสัมพันธ์กับความสามารถของมนุษย์ในการปฏิบัติการร่วมกัน แต่ความรุนแรงกลับเป็นสิ่งที่ทำลายอำนาจ ซึ่งสภาวะการณ์ที่รัฐบาลตระหนักว่าอำนาจตนเองถดถอย การหันไปใช้ความรุนแรงมากขึ้น แทนที่จะได้อำนาจมากขึ้น แต่กลับทำให้อำนาจรัฐอ่อนลง (Arendt, 1969)

ด้วยเหตุนี้วิกฤติความชอบธรรมของรัฐทุนนิยมสมัยใหม่ทั้งในแง่การเป็นตัวแทนของประชาชน การใช้ความรุนแรงผ่านระบบกฎหมายและกลไกของรัฐ ความล้มเหลวของรัฐในการจัดการระบบเศรษฐกิจเพื่อความเป็นธรรม และอื่นๆ อาจเป็นเงื่อนไขให้รัฐใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องมือ แต่กลับยิ่งทำให้ความชอบธรรมของรัฐอ่อนตัวลง การเคลื่อนไหวต่อต้านจากประชาชนจึงมีมากขึ้น

การสร้างมโนทัศน์ต่อรัฐและโลกาภิวัตน์ของประชาชน

“ปัญหาความรุนแรง ปัญหาแรกมาจากปัญหาเรื่องกฎหมายและนโยบาย ที่นั่นมันเป็นการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ ที่ถือกฎแต่กฎหมายอย่างเดียว” (วิฑูรย์ จันทรืเทพ, เครือข่ายองค์กรชุมชนรักเพื่อเกษตรกร บรพท, พัทลุง)

“พี่น้องสมัชชาคนจนได้มีการสรุปบทเรียนว่า ในกระบวนการภาคประชาชน 10 กว่าปีของแต่ละกรณีปัญหาที่เรียกร้องต่อสู้กันมา มันไม่มีผลคือไม่มีการแก้ปัญหา รัฐไม่เคยช่วยเหลือ รัฐไม่เคยมองเห็นภาคประชาชนอย่างแท้จริง...รัฐเป็นผู้บังคับทุกข์ บำรุงสุขกับมวลประชา ประชาชนของประเทศ แต่ที่นี่มันเป็นคนละเรื่องไป หลายปีที่ผ่านมาพี่น้องสมัชชาคนจนได้ตรวจสอบแล้วว่า ระหว่างรัฐกับทุนมันเป็นตัวเดียวกัน และร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับผลประโยชน์ด้วยกัน และแย่งชิงทรัพยากรในพื้นที่ของชุมชน” (สมเกียรติ์ พันภัย, แกนนำชาวบ้านต่อต้านเขื่อนปากมูล, สมัชชาคนจน)

สู่ความเสี่ยงในการวิจารณ์รัฐดังกล่าว เป็นสิ่งที่ขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนอย่างสมัชชาคนจนสื่อสารต่อหมู่มวลชนสมาชิกและต่อสาธารณะเสมอ รัฐในสายตาของขบวนการประชาชนเหล่านี้คือศูนย์กลางของความรุนแรงทั้งในเชิงโครงสร้างและในทางตรง โดยมีสาเหตุจากการที่รัฐไม่ทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ประชาชน ไม่ปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชน และร่วมมือกับกลุ่มทุนในการแย่งชิงทรัพยากรไปจากคนจน ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสะท้อนพวกเขา มองความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับทุนเป็นแบบพันธมิตรทางอำนาจอันทำให้รัฐมีอำนาจอย่างไม่จำกัดในการจัดการทรัพยากร ผูกขาดทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจ และใช้ความรุนแรงกับประชาชน

ภาพลักษณ์ที่มีต่อรัฐ หรือต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับทุนดังกล่าวมีลักษณะเป็นเอกภาพค่อนข้างมาก และจัดให้รัฐกับทุนเป็นคู่ตรงข้าม (Binary opposition) กับขบวนการประชาชน แม้กระทั่งกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับกลุ่มทุน โลกาภิวัตน์ก็ถูกจัดให้อยู่ในขั้วเดียวกันในฐานะศูนย์กลางอำนาจและประชาชนอยู่ในฐานะชายขอบ

ทัศนะดังกล่าว ทำให้ขบวนการประชาชนกำหนดคฤทศาสตร์ “จำกัดอำนาจรัฐ และเพิ่มอำนาจประชาชน” ซึ่งเป็นการต่อสู้ช่วงชิงความชอบธรรม การเผยให้เห็นด้านของรัฐที่เป็นภาพความรุนแรงเพื่อที่จะทำให้อำนาจของรัฐอ่อนตัวลง พร้อมไปกับการชูการต่อสู้การเมืองภาคประชาชน ซึ่งใช้ยุทธวิธีที่หลากหลาย ตั้งแต่การเผชิญหน้า กดดัน หรือกระทั่งการเสนอนโยบาย กฎหมายเพื่อเพิ่มอำนาจให้ประชาชน

ดังที่กรณีอุมา พงษ์น้อย ประธานกลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอก-กุยบุรี ซึ่งต่อสู้คัดค้านโรงไฟฟ้าถ่านหินบ่อนอก กล่าวไว้ว่า

“ประสบการณ์ที่ผ่านมา ทำให้เราต้องมานั่งั้งซึ้งใจว่า ตกกลางแล้วเราควรจะเป็นชุมชนที่เป็นไปตามนโยบายรัฐ หรือเอาตัวเองออกห่างจากนโยบายรัฐ เราจึงจะเข้มแข็ง” พร้อมกับเสนอว่า “เราแค่ต้องการสรุปให้รัฐเข้าใจได้ง่ายๆ ว่า ทางเลือกในการปกครองมีอยู่แค่นี้ ถ้าไม่ใช่จากชุมชนสู่นโยบาย ก็จะมีแต่จะต้องเจอกับกฎนโยบายเท่านั้น” (กรณีอุมา พงษ์น้อย, 2550)

อย่างไรก็ตาม วิธีลดอำนาจรัฐ ข้ามรัฐ หรือถอยห่างจากรัฐจะเป็นสรุปของขบวนการประชาชนได้เลยหรือไม่ั้น เกษียร เตชะพีระ นักวิชาการรัฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ได้ให้ข้อสังเกตว่า “หลังพฤษภาคม 2535 บวกกับกระแสโลกาภิวัตน์ มันมีแนวคิดที่ต่อต้านรัฐ (Anti-State) สูง ตัวโลกาภิวัตน์เองก็เหมือนกับเสนอมันต้องต่อต้านรัฐชาติ (Antination-State) คือเน้นประชาสังคม อย่าไปเน้นชาติ อย่าไปเน้นรัฐ ซึ่งผมยังรู้สึกว่มาถึงตอนนี้ นี่อาจจะยังเป็นอะไรบางอย่างที่พึงทบทวนบ้าง กล่าวคือ รัฐอาจจะยังเป็นกลไกที่สำคัญอยู่ในการจัดการกับโลกาภิวัตน์ และการประกาศว่ารัฐมีปัญหาและจะไม่ยุ่งกับรัฐอีกต่อไป แล้วคิดว่าอาศัยพื้นที่ในประชาสังคมและชุมชนเท่านั้นพอ เอาเข้าจริงมันอาจจะไม่พอ” (ฟ้าเดียวกัน, ปีที่ 1 ฉบับที่ 1, 2546, น.43)

ความรุนแรงเชิงทางตรง และเชิงโครงสร้างที่ขบวนการประชาชนเผชิญ ส่งผลให้ขบวนการต่างๆ ก่อรูปความคิดในการเผชิญหน้ากับรัฐยิ่งขึ้น ซึ่งสยามล ไกยรวงศ์ นักพัฒนาเอกชนที่ร่วมกับขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนมายาวนานกล่าวว่า “ความรุนแรงของรัฐมันส่งผลต่อทัศนคติแก่ประชาชนด้วย บางกลุ่มมีทัศนคติค่อนข้างลบกับเจ้าหน้าที่รัฐ เวลาเขามองปัญหาต่างๆ เขาจะมีภาพลบก่อนว่ารัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่รัฐเป็นตัวปัญหาหนัก เป็นฝ่ายตรงข้ามของเรา อันนี้เป็นทัศนคติที่รุนแรง มันก็จะนำไปสู่การแก้ปัญหาในเชิงเผชิญหน้า”

วิธีคิดเชิงคู่ตรงข้ามของขบวนการประชาชน เป็นผลจากความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่มีรัฐและทุนเป็นตัวกระทำสำคัญ สภาวะแยกขั้วดังกล่าวอาจทำให้ภาคประชาชนวิเคราะห์รัฐได้อย่างแหลมคมยิ่ง

แต่ก็อาจถูกมองว่านำไปสู่การปิดกั้นความสัมพันธ์กับรัฐในแง่มุมมองอื่น และผลักดันให้การเมืองมีลักษณะ
เผชิญหน้าสูงขึ้น และอาจตกอยู่ในวังวนของความรุนแรงเชิงโครงสร้างยิ่งขึ้น

แต่ผู้เขียนเห็นว่า ภาวะคู่ตรงข้ามไม่ใช่สิ่งชาวบ้านกำหนดขึ้นเองอย่างลอยๆ ภาวะที่ชุมชนเผชิญ
กับการรุกราน แย่งชิงทรัพยากรจากรัฐโดยตรง หรือรัฐร่วมกับทุน หรือรัฐเปิดทางให้ทุนเข้ามารุกราน
อย่างชัดเจนโดยไม่ปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชน ความสัมพันธ์อำนาจระหว่างรัฐ ทุน กับชาวบ้าน
เช่นนี้ได้ก่อรูปเป็นความสัมพันธ์เผชิญหน้า และลบเลือนความสัมพันธ์ด้านอื่นที่ไม่ใช่คู่ตรงข้ามลงไป

ภาวะเผชิญหน้าเกิดขึ้นและมีแนวโน้มรุนแรงขึ้น เมื่อรัฐก็ตีกรอบให้ความสัมพันธ์กับประชาชนที่
ขัดแย้งดังกล่าวกลายเป็นสภาวะยกเว้น (State of Exception)⁴ เพื่อให้รัฐใช้ความรุนแรงทุกทางได้อย่าง
เต็มที่ ดังเห็นได้จากชุมชนที่ต่อต้านเขื่อนปากมูล ท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย โรงไฟฟ้าบ่อนอก-บ้านกรูด และ
เหมืองแร่โปแตช ต่างก็เผชิญกับอำนาจความรุนแรงทั้งทางกายภาพ เช่น การข่มขู่ ทำร้ายร่างกาย ความ
รุนแรงเชิงโครงสร้าง เช่น การปิดกั้นการมีส่วนร่วมนโยบาย และความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม ที่รัฐสร้าง
ภาพลักษณ์ให้ขบวนการเหล่านี้เป็นพวก “ใช้ความรุนแรง” “กระด้างกระเดื่อง” “มือที่สามหนุนหลัง” เป็น
ต้น ภาพลักษณ์เหล่านี้ได้เปลี่ยนให้ขบวนการประชาชนกลายเป็น “คนอื่น” (otherness) หรือไม่ใช่ “คน”
เพื่อให้รัฐใช้ความรุนแรงได้โดยที่สังคมไม่ตั้งคำถามต่อความชอบธรรมในการใช้อำนาจดังกล่าว

สภาวะยกเว้นทำงานได้ด้วยการตัดขาดความเชื่อมโยงของขบวนการประชาชนกับสังคม ทั้งในแง่
ของความต้องการ ปัญหา ตัวตน และคุณค่า ความคิดของพวกเขาต่อสังคมออกไป ชุ่ยข้อเสนอเรื่อง การมี
ส่วนร่วมของประชาชนในเชิงนโยบาย การสร้างนโยบายสิทธิชุมชนต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
การชำระอัตลักษณ์ของท้องถิ่นที่หลากหลาย การเสนอระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเองในรูปแบบกรรมยั่งยืน
ประมงพื้นบ้าน และอื่นๆ ได้ถูกรัฐล้อมกรอบไว้ในสภาวะยกเว้นทั้งสิ้น ทำให้การเคลื่อนไหวของพวกเขา
กลายเป็นสิ่งแปลกแยกต่อสังคม ความชอบธรรมของพวกเขาจึงเป็นไปอย่างจำกัด ทั้งหมดนี้คือความ
รุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่พวกเขาเผชิญอยู่

ด้วยเหตุนี้ “ความชอบธรรมอันจำกัด” จึงเกิดจากสภาวะยกเว้นที่รัฐสร้างขึ้น หาใช่เป็นดังที่
แอนดรู วอล์คเกอร์ (Andrew Walker, 2004) นักวิชาการออสเตรเลียที่สนใจการเคลื่อนไหวของประชาชน
ในประเทศไทยวิจารณ์ขบวนการเคลื่อนไหวของคนชายขอบว่า เป็นการเคลื่อนไหวขององค์กรรากหญ้าที่
มีอยู่ไม่มากนัก ทั้งที่ประเด็นปัญหาทางสังคมมีอยู่มาก แต่ขบวนการเหล่านี้กลับมีส่วนร่วมน้อยต่อปัญหา
อีกมากมาย ซึ่งวิธีคิดแบบแอนดรู ก็เป็นผลจากสภาวะยกเว้นที่รัฐสร้างขึ้นนั่นเอง เนื่องจากถูกปิดกั้น ไม่

⁴ รัฐไม่สามารถใช้ความรุนแรงทางตรงกับสังคมในภาวะปกติได้ เพราะอำนาจของรัฐวางอยู่บนฐานความชอบธรรมที่
ประชาชนรับรอง เมื่อรัฐใช้ความรุนแรงในภาวะปกติ ความรุนแรงจะทำให้อำนาจอันชอบธรรมของรัฐอ่อนลง แต่รัฐ
แสวงหาวิธีใช้ความรุนแรงแต่ไม่กระทบกับความชอบธรรมได้ด้วยการสร้างภาวะยกเว้น เพื่อเปิดทางให้ใช้ความรุนแรง
อย่างโจ่งแจ้งมากขึ้นได้ และรัฐในภาวะอ่อนความชอบธรรม มักจะเลือกวิธียกภาวะยกเว้นดังกล่าวให้กว้างขึ้นเพื่อคง
อำนาจไว้ เช่น กรณีการประกาศกฎอัยการศึกของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติ (คมช.) ก็มีลักษณะดังกล่าว แต่เมื่อ
ขยายอำนาจก็เกี่ยวข้องอำนาจอันชอบธรรมยิ่งอ่อนลงอย่างเป็นปฏิสัมพันธ์กัน

สามารถมองเห็นความเชื่อมโยงของขบวนการเคลื่อนไหวด้านทรัพยากรธรรมชาติที่มีต่อสังคมได้ ปัญหาสังคมที่แอนดรูเห็นจึงเหลือแต่เพียงการเมืองในชีวิตประจำวันประเภทที่ไม่สั่นคลอนอำนาจรัฐ

บทสรุป

ผู้เขียนตีความเสียงสะท้อนของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มต่างๆ โดยใช้แนวคิดเรื่องความรุนแรงของโยฮัน กัลดุงเป็นฐาน ทำให้เห็นว่าขบวนการประชาชนมองปัญหาความรุนแรงของพวกเขาเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมืองซึ่งเกิดขึ้นจากการเติบโตของระบบทุนนิยมเสรี รัฐเชื่อมต่อกับทุนในชาติและข้ามชาติ ทำให้เกิดภาวะรัฐที่เข้มแข็งในการใช้อำนาจ รวมศูนย์อำนาจในการจัดการทรัพยากร แต่อ่อนประสิทธิภาพในการปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชน เพราะต้องเปิดทางให้กลุ่มทุนเข้ามาใช้ทรัพยากรได้อย่างเสรี รูปการณ์ที่เกิดขึ้นคือการเปลี่ยนทรัพยากรสาธารณะที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน ให้เป็นทรัพยากรที่ผูกขาดของรัฐหรือไม่ก็เปิดเสรีให้กลุ่มทุนเข้ามาตัดดวงผลประโยชน์ และผลกระทบที่เกิดขึ้นให้แก่ประชาชนที่อยู่กับฐานทรัพยากรเหล่านั้น

ความรุนแรงเชิงโครงสร้างดังกล่าวดำเนินไปพร้อมกับการสร้างความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมด้วยโครงข่ายวาทกรรมสมัยใหม่ นานาชนิด เช่น วาทกรรมการพัฒนา วาทกรรมเสรีนิยม วาทกรรมว่าด้วยอธิปไตยและความมั่นคง และอื่นๆ เป็นต้น วาทกรรมเหล่านี้อาจไม่ได้สอดคล้องเป็นเนื้อเดียวกัน แต่ถูกรัฐและทุนฉวยใช้ตีความให้เชื่อมต่อกันได้ เช่น ชาตินิยมที่ไปกันได้กับโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้ทุนนิยมเสรี เป็นต้น

ความรุนแรงเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมเปิดทางให้เกิดการใช้ความรุนแรงทางตรงต่อประชาชนที่ “แตกแถว” โดยเฉพาะขบวนการประชาชนด้านทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มต่างๆ ที่ก่อตัวขึ้นปกป้องสิทธิเสรีภาพของตนเอง และต่อต้านทำลายความรุนแรงเชิงโครงสร้างนานาชนิดที่พวกเขาเผชิญอยู่

รัฐสร้างสภาวะขกเว้น โดยอาศัยนโยบาย กฎหมาย และโครงข่ายวาทกรรมนานาชนิด เพื่อตัดขาดหรือปิดล้อมตัวตนของขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ให้ออกจากสังคม เพื่อให้การใช้ความรุนแรงต่อขบวนการเหล่านี้ดำเนินไปได้โดยไม่กระทบความชอบธรรมของรัฐ และเพื่อจำกัดความชอบธรรมของขบวนการประชาชนเหล่านี้ไม่ให้ได้รับการสนับสนุนจากสังคม ภาวะการณ์เช่นนี้ยังนำไปสู่การเผชิญหน้า และความรุนแรงระหว่างรัฐกับขบวนการประชาชนมากยิ่งขึ้น ทำให้ขบวนการประชาชนต่างๆ กำหนดเป้าหมาย ยุทธศาสตร์ทั้งในเชิงกดดันรัฐ ถอยห่างจากรัฐ ภาวะแยกขั้ว คู่ตรงข้ามจึงเกิดขึ้นจากบริบทความสัมพันธ์ดังกล่าว ภาวะดังกล่าวอาจนำไปสู่การมองว่าเกิดความตึงตัน ได้หากทั้งรัฐและขบวนการประชาชนต่างเพิกเฉยความสัมพันธ์เชิงบวกซึ่งกันและกันในภาวะโลกาภิวัตน์ที่มีตัวแปรอำนาจด้านอื่นๆ อีกมาก

ขณะที่รัฐใช้สภาวะขมขื่นเพื่อทำลายความชอบธรรมของขบวนการประชาชน ขบวนการประชาชนก็รื้อถอนรัฐเพื่อเผยให้เห็นมิติของการใช้ความรุนแรงยิ่งขึ้นเพื่อให้อำนาจของรัฐอันเกิดจากความชอบธรรมที่สังคมมอบให้อ่อนลง การต่อสู้แย่งชิงความชอบธรรมดังกล่าวดำเนินไปภายใต้วัฒนธรรมการเมืองไทยที่ยังคงให้ความสำคัญของรัฐกับขบวนการประชาชนยังเป็นความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับชายขอบ แต่กระนั้นกระบวนการต่อสู้ที่เกิดขึ้นก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมืองไทยด้วยเช่นกัน เมื่อวาทกรรมของขบวนการประชาชนเริ่มมีพื้นที่ทางนโยบายและกฎหมายมากขึ้น ชนชั้นนำทางการเมืองไม่สามารถเพิกเฉยข้อเสนอและปฏิบัติการของประชาชนได้ ต่างพากันฉวยใช้วาทกรรมทางเลื้อกเหล่านี้มาเสริมอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจให้แก่ตน ดังปรากฏในรูปของนโยบายประชานิยม เศรษฐกิจพอเพียง และอื่นๆ ที่มีฐานมาจากการเคลื่อนไหวของประชาชนคนชายขอบมายาวนาน

บทที่ 4

วรรณกรรมขบวนการประชาชนว่าด้วยความรุนแรง

ในการเผชิญกับความรุนแรงเชิงโครงสร้างและเชิงวัฒนธรรม ขบวนการประชาชนกลุ่มต่างๆ ได้อาศัยปฏิบัติการทางการเมืองเชิงวัฒนธรรม (Cultural politics) ในการกำหนดนิยาม หรือตีความความรุนแรงขึ้นใหม่เพื่อลดทอนความชอบธรรมของรัฐและทุนที่ใช้ความรุนแรงกับประชาชน และเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการเคลื่อนไหวของขบวนการ ปฏิบัติการเชิงวัฒนธรรมดังกล่าวกระทำโดยการสื่อสารกับสาธารณะในรูปแบบของการแถลงการณ์ จดหมายเปิดผนึก การให้สัมภาษณ์สื่อมวลชน หรือการปฏิบัติการทางตรงทุกรูปแบบเพื่อสื่อสารกับสาธารณะ

เมื่อวิเคราะห์ด้วยแนวคิดการเมืองเชิงวัฒนธรรม ปฏิบัติการของขบวนการเคลื่อนไหว เกิดขึ้นจากจากรอยแยก การแตกหักกับวัฒนธรรมเดิม เป็นวัฒนธรรมที่ขบวนการสร้างสรรค์ขึ้นทั้งการหยิบยืมตีความใหม่จากวัฒนธรรมเดิม หรือผลิตสร้างขึ้นใหม่ เพื่อกำหนดนิยามตนเองใหม่ให้หลุดพ้นจากกรอบวัฒนธรรมแห่งความรุนแรงที่ปิดกั้นขบวนการ เพราะในขณะที่รัฐใช้เครือข่ายวาทกรรมชาตินิยมโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจเสรี เพื่อสร้างความเป็นอื่น หรือประกาศภาวะยกเว้น (state of exception) แก่ขบวนการประชาชน แต่วาทกรรมเหล่านี้ก็มีช่องว่าง ความลึกลับ คลุมเครือที่ขบวนการเคลื่อนไหวสามารถหยิบมาตีความใหม่

ในบทนี้ ผู้เขียนจึงสำรวจวรรณกรรมต่างๆ ที่ขบวนการประชาชนเผยแพร่ เพื่อที่จะทำความเข้าใจว่า ขบวนการเคลื่อนไหวด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ได้นิยามความรุนแรงจากแง่มุมใดบ้าง ความรุนแรงด้านไหนที่ขบวนการให้ความสำคัญเป็นพิเศษ ซึ่งนัยมุมกลับก็คือ ความไม่รุนแรงด้านไหนที่ขบวนการต้องการอยากเห็น และพวกเขาต้องการสื่อสารปัญหาความรุนแรงกับใคร อันหมายถึง พื้นที่ทางสังคมแบบไหน เครือข่ายพันธมิตรกลุ่มใดที่ขบวนการประชาชนต้องการสร้างแนวร่วมเพื่อต่อสู้กับความรุนแรง

จากการสำรวจเอกสารที่ออกโดยกลุ่มสมัชชาคนจน กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จ.อุดรธานี ที่คัดค้านการสร้างเหมืองแร่โปแตช กลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอกและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูด เครือข่ายคัดค้านโครงการท่อส่งก๊าซ โรงแยกก๊าซธรรมชาติไทย-มาเลเซีย และอุตสาหกรรมต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ.2545-2549 ในสมัย พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี และอีก 1 ปี คือ พ.ศ. 2549-2550 ในสมัยพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ผ่านเว็บไซต์ของ www.thaiNGO.org พบว่า มีการออกเอกสารจากทั้ง 4 กลุ่ม เป็นจำนวน 116 ฉบับ โดยแบ่งประเภทเอกสารได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้ แถลงการณ์ 78 ฉบับ (ร้อยละ 67.26) จดหมายเปิดผนึก 19 ฉบับ (ร้อยละ 16.37) รายงานข่าว 19 ฉบับ (ร้อยละ 16.37) โดยกลุ่มสมัชชาคนจน เป็นกลุ่มที่ออกเอกสารมากที่สุดอันดับหนึ่ง (ร้อยละ 41.38) อันดับสอง ได้แก่ กลุ่มคัดค้านท่อก๊าซจะนะ (ร้อยละ 25.86) อันดับสาม ได้แก่ กลุ่ม

อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อุดรธานี (กลุ่มโปแตช) (ร้อยละ 25.86) และอันดับที่สี่ ได้แก่ กลุ่มบ่อนอก บ้านกรูด (ร้อยละ 8.62) ตามตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ประเภทวรรณกรรมของขบวนการประชาชน

กรณีศึกษา	แสดงการณ้	จดหมายเปิดผนึก	รายงานข่าว	รวม (ร้อยละ)
1.สมัชชาคนจน	31.91	7.75	1.72	41.38
2. โปแตช จ.อุดรธานี	19.83	0.86	3.45	24.14
3. บ่อนอก- บ้านกรูด	4.31	4.31	-----	8.62
3.ท่อก๊าซจะนะ จ.สงขลา	11.21	3.45	11.20	25.86
รวม (ร้อยละ)	67.26	16.37	16.37	100

และเมื่อมาพิจารณาในแต่ละรายกรณี พบว่า กลุ่มสมัชชาคนจนมีการเอกสารประเภทแสดงการณ้ มากเป็นอันดับหนึ่ง เช่นเดียวกับกลุ่มโปแตช และกลุ่มท่อก๊าซจะนะ สำหรับเอกสารประเภทจดหมายเปิดผนึก กลุ่มสมัชชาคนจนให้ความสำคัญเป็นอันดับสอง แต่กลุ่มโปแตช และท่อก๊าซจะนะ ให้ความสำคัญเป็นอันดับสาม และได้ไปให้ความสำคัญในเรื่องรายงานข่าวมากกว่า โดยเฉพาะกลุ่มท่อก๊าซจะนะ ให้ความสำคัญในเรื่องการรายงานข่าวจากพื้นที่สูงถึงร้อยละ 43.33 ในขณะที่ กลุ่มบ่อนอก บ้านกรูด ให้ความสำคัญในการออกแสดงการณ้และจดหมายเปิดผนึกเท่ากันคือ ร้อยละ50 ดูรายละเอียดในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ประเภทวรรณกรรมเป็นรายกรณี

กรณีศึกษา	แสดงการณ้	จดหมายเปิดผนึก	รายงานข่าว	รวม (ร้อยละ)
1.สมัชชาคนจน	77.08	18.75	4.17	100
2. โปแตช จ.อุดรธานี	82.14	3.57	14.29	100
3. บ่อนอก- บ้านกรูด	50	50	-----	100
3.ท่อก๊าซจะนะ จ.สงขลา	43.35	13.34	43.33	100

จากตารางทั้งสอง สามารถวิเคราะห์เบื้องต้นได้ว่า ทุกขบวนการให้ความสำคัญกับสื่อประเภท แอลงการณมากที่สุด เพราะตัวแอลงการณเป็นการประกาศออกมาจากผู้แอลงโดยตรง หรือผู้แอลงเป็น องค์ประธาน (Subject) ไม่ผ่านการกลั่นกรอง ดีความเหมือนกับการรายงานข่าวโดยผู้สื่อข่าว และนัยของ การแอลงการณก็คือการประกาศจุดยืน เป้าหมายที่ต้องการต่อสู้ที่ชัดเจน ไม่ใช่การวิเคราะห์สภาพปัญหาที่เป็นเรื่องการให้ความรู้แก่สังคม และที่สำคัญอีกประการ แอลงการณเป็นการประกาศทั้งต่อผู้ที่สร้าง ปัญหาและต่อสาธารณะไปพร้อมกัน ขณะที่จดหมายเปิดผนึกแม้จะมีกลุ่มเป้าหมายเช่นเดียวกัน แต่จะเน้น ไปที่ผู้สร้างปัญหาเป็นหลักมากกว่า แต่สิ่งที่ต่างก็คือ กลุ่มต่อต้านท่อก๊าซจะนะ จะให้น้ำหนักกับการ รายงานข่าวเท่าๆ กับแอลงการณ อาจตีความได้ว่า ถ้าฟังก์ชันการประกาศเจตจำนงของผู้ประกาศที่ถูกจัดให้ เป็นอื่นอย่างรุนแรง เพราะความเป็นคนมุสลิมภาคใต้ ทำให้ต้องอาศัยการอธิบายสภาพปัญหา และเสนอ แง่มุมชีวิตของประชาชนที่เดือดร้อนเพื่อสื่อสารกับสังคมอย่างมาก

มองในแง่แล้ว การสื่อสารทั้งในรูปแบบแอลงการณ จดหมายเปิดผนึก หรือรายงานข่าวก็เป็นการ ปฏิบัติการทางการเมืองโดยภาษา (Speech Act) เพื่อเปลี่ยนความสัมพันธ์อำนาจที่ทำให้เกิดภาวะรุนแรง ด้วยการปฏิบัติการทางภาษาของตนเอง และเป็นการเชิญชวนให้สังคมเข้าร่วมสร้างภาวะไม่รุนแรงด้วย

สถานะความรุนแรงเชิงโครงสร้าง

ในด้านเนื้อหา การสำรวจพบว่า เนื้อหาของเอกสาร ได้ชี้ให้เห็นถึงสาเหตุของความรุนแรง 2 ด้าน ได้แก่ ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ซึ่งสะท้อนออกมามากถึงร้อยละ 61.34 และความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม มีประมาณร้อยละ 38.66 ส่วนความรุนแรงทางตรงนั้นถูกอธิบายภายใต้ความรุนแรงเชิงโครงสร้างและเชิง วัฒนธรรมอยู่แล้ว

เมื่อนำแต่ละกลุ่มมาจัดลำดับ พบว่า เอกสารจากกลุ่มท่อก๊าซสะท้อนสาเหตุของความรุนแรงเชิง โครงสร้างมากที่สุด (ร้อยละ 27.11) รองลงมาได้แก่ กลุ่มสมัชชาคนจน (ร้อยละ 15.11) กลุ่มโปแตซ (ร้อย ละ 12.90) และ กลุ่มบ่อนอก บ้านกรูด (ร้อยละ 6.22) สำหรับความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม พบว่า เอกสาร จากกลุ่มท่อก๊าซจะนะ สะท้อนเนื้อหาในส่วนนี้มากที่สุดคือ ร้อยละ 18.89 กลุ่มสมัชชาคนจน ร้อยละ 8.89 กลุ่ม โปแตซร้อยละ 6.44 และกลุ่มบ่อนอก บ้านกรูดร้อยละ 4.44 ซึ่งอาจบ่งบอกได้ว่า กลุ่มจะนะให้ ความสำคัญต่อปัญหาความรุนแรง และกำลังเผชิญความรุนแรงมากกว่ากลุ่มอื่น ดูรายละเอียดในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 สาเหตุความรุนแรงในภาพรวม

กรณีศึกษา	ความรุนแรง เชิงโครงสร้าง	ความรุนแรง เชิงวัฒนธรรม	รวม (ร้อยละ)
1. สมัชชาคนจน	15.11	8.89	24
2. โปแตช จ.อุดรธานี	12.90	6.44	19.34
3. บ่อนอก- บ้านกรูด	6.22	4.44	10.66
3. ท่อก๊าซจะนะ จ.สงขลา	27.11	18.89	46
รวม (ร้อยละ)	61.34	38.66	100

เมื่อนำปัญหาความรุนแรงแต่ละด้านที่ขบวนการต่างๆ นำเสนอมาแยกรายละเอียด เราก็จะเห็นตำแหน่งแห่งที่ของความรุนแรงแต่ละด้านจากมุมมองของแต่ละกลุ่มชัดเจนมากขึ้น ในด้านความรุนแรงเชิงโครงสร้างสามารถแยกย่อย ตามตารางที่ 4 ดังนี้

ตารางที่ 4 สาเหตุความรุนแรงเชิงโครงสร้าง

สาเหตุความรุนแรงเชิงโครงสร้าง	สมัชชา คนจน	โปแตช อุดรธานี	บ้านกรูด บ่อนอก	ท่อก๊าซจะนะ สงขลา
1. การผูกขาดการจัดการทรัพยากรของรัฐ	14.71	5.17	7.14	7.37
2. การที่รัฐเปิดให้กลุ่มทุนมาแย่งชิงทรัพยากรอย่างเสรี	4.41	20.71	17.87	13.11
3. การพัฒนาเศรษฐกิจทุนเสรีที่ทำลายทรัพยากร เน้นสิทธิปัจเจก และการแข่งขันในระบบตลาด ทำลายทรัพยากรสาธารณะ และระบบการจัดการทรัพยากรร่วม	13.24	13.79	14.29	12.30
4. การยึดติดกับกฎหมายของรัฐ โดยไม่สนใจความเป็นจริง	11.76	----	---	4.10
5. การเลือกปฏิบัติของรัฐ โดยเลือกเข้าข้างผู้ให้ผลประโยชน์ เช่น นายทุน	14.71	17.24	14.29	10.67
6. กลไกสื่อไม่เปิดพื้นที่ ช่องทางให้กับผู้ได้รับผลกระทบ	----	---	----	1.64
7. กลไกท้องถิ่นไม่ตอบสนองผลประโยชน์	10.29	10.34	7.14	9.02

ความต้องการของชาวบ้าน แต่กลับเป็นเครื่องมือของรัฐส่วนกลาง และทุน				
8.นักการเมือง พรรคการเมือง เพิกเฉยต่อปัญหาของชาวบ้าน	20.59	10.34	7.14	9.84
9.รัฐพึ่งพากลุ่มทุนมากจนไม่ทำหน้าที่ปกป้องสิทธิประชาชน	---	8.62	7.14	9.84
10.กระบวนการยุติธรรมไม่มีประสิทธิภาพ แก้ปัญหาไม่ได้ กลายเป็นส่วนหนึ่งของความรุนแรง เอาผิดคนที่ถูกละเมิดสิทธิ	---	----	10.71	7.37
11.กลไกรัฐแยกส่วน ผลักปัญหา ขาดกลไกตรวจสอบจากประชาชน	4.41	1.72	3.57	7.37
12.รัฐไม่เข้ามาจัดการปัญหาอย่างเป็นธรรม เปิดช่องให้นายทุนใช้ความรุนแรงกับชาวบ้าน	5.88	12.07	10.71	7.37
รวม (ร้อยละ)	100	100	100	100

วรรณกรรมของสมาชิกคนจนสะท้อนถึงปัญหาความรุนแรงเชิง โครงสร้างในแง่มุมของความล้มเหลวของกลไกรัฐ นักการเมือง ที่ไม่สนใจแก้ปัญหาของประชาชน อันทำให้ความรุนแรงขยายตัวยิ่งขึ้น สาเหตุความล้มเหลวของกลไกรัฐเชื่อมโยงได้ว่าเป็นมาจากการผูกขาดอำนาจการจัดการทรัพยากรของรัฐเอง และทำให้รัฐเลือกปฏิบัติเข้าข้างนายทุนที่ได้รับประโยชน์จากทรัพยากร ด้วยเหตุนี้สมาชิกคนจนเลือกที่ไม่เชื่อมั่นว่ากลไกการแก้ไขปัญหาของรัฐจะสามารถคลี่คลายปัญหาได้ เพราะกลไกดังกล่าว กลายเป็นส่วนหนึ่งของความรุนแรงด้วย การต่อสู้ของสมาชิกคนจนจึงเน้นไปที่การเมืองบนท้องถนน โดยอาศัยการรวมพลังกดดันให้รัฐเปลี่ยนแปลงทางนโยบายให้กระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรสู่ชุมชน โดยอาศัยการเชื่อมต่อระหว่างการเมืองภาคประชาชนกับกลไกเชิงนโยบาย ตัดข้ามกลไกแก้ไขปัญหาในระบบการเมืองปกติ

นี่คือตัวอย่างวาทะที่สะท้อนถึงปัญหาความรุนแรงและการเผชิญความรุนแรงของสมาชิกคนจน

“การต่อสู้ของสมาชิกคนจนและขบวนการภาคประชาชนตลอดทศวรรษที่ผ่านมา คือเรื่องพิสูจน์ว่า คนจนก็มีจิตวิญญาณการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยในแนวทางของตัวเอง เราต้องต่อสู้กับเผด็จการที่แย่งชิงทรัพยากร ทหารชายที่ข่มเหงสิทธิชุมชน ปล้นสิทธิของเราไปด้วยการสร้างเขื่อนปิดแม่น้ำไม่รู้กี่สาย ที่ทำกินถิ่นฐานของพวกเราถูกท่วมทับทำลาย แล้วมาแลกด้วยเศษเงินค่าชดเชยปิดปากที่จนป่านนี้ยังไม่ถึงมือพวกเราด้วยซ้ำ พวกเราหลายคน โคนกฏหมายยึดยึดข้อหาให้กลายเป็นผู้บุกรุกป่าไม้ในที่ทำกินของตนเอง อีกหลายคนถูกปล้นแรงงานร่างกายด้วย โรงงานก่อมลพิษร้าย และอีกสารพัดที่น้อยนิด น้อย

ราษฎรกับเราอย่างมัวเมาในอำนาจ เพื่อสร้างความมั่งคั่งร่ำรวยให้กับนายทุน เพื่อรองรับความสบายของชนชั้นกลาง และสร้างพวกเราให้เป็นคนจน

ดังนั้นสำหรับพวกเราแล้ว การแก้ปัญหาคนจน ด้วยการสร้างประชาธิปไตยที่กินได้ และการเมืองที่เห็นหัวคนจน คือความหมายเดียวกับการปฏิรูปการเมือง เพราะความทุกข์ยากที่คนจนอย่างพวกเราต้องเผชิญมาตลอดนี้ ล้วนเกิดจากรัฐใช้อำนาจข่มเหง แย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติและทำลายสิ่งที่เคยเป็นถิ่นฐาน รากเหง้า ปากท้อง ลำแข้งและศักดิ์ศรีของเราทั้งสิ้น เป็นความจนที่มาจากกรณอำนาจ และจนโอกาสในสังคม” (แถลงการณ์สมัชชาคนจน “เราต้องการประชาธิปไตยที่กินได้ และการเมืองที่เห็นหัวคนจน” 10 ธันวาคม 2549)

สำหรับเครือข่ายต่อต้านท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย พวกเขาให้น้ำหนักความรุนแรงเชิงโครงสร้างในด้านที่รัฐเปิดให้ทุนเข้ามาแย่งชิงทรัพยากร ภายใต้ทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจเสรี เนื่องจากพวกเขาต้องเผชิญหน้ากับบริษัทปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) และกลุ่มทุนที่เกี่ยวข้องในการคุกคามทรัพยากรและชีวิตวัฒนธรรมของพวกเขา ซึ่งไม่ต่างจากกลุ่มสิ่งแวดล้อมอุดรธานี และกลุ่มบ่อนอก-บ้านกรูด ที่ประสบชะตากรรมร่วมกัน

ตัวอย่างความรุนแรงกรณีท่อก๊าซ ได้สะท้อนถึงความร่วมมือระหว่างรัฐและทุนในการใช้ความรุนแรงต่อประชาชนโดยตรง โดยทุนและรัฐมองว่าการเคลื่อนไหวของชาวบ้านมีลักษณะเป็น “โจร” ที่รุนแรง ป่าเถื่อน ทำทลายอำนาจรัฐและความสงบสุข ดังเห็นได้จากคำที่เรียกการชุมนุมของชาวบ้านว่าเป็น “แหล่งช่องสุม” ซึ่งทัศนคติดังกล่าวเป็นการตีตรา (stigmatization) ภาพลักษณ์อันเลวร้ายให้แก่ชาวบ้านอันเป็นความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่ดำเนินไปภายใต้ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ดังปรากฏคำกล่าวดังต่อไปนี้

“ด้วยเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม 2546 นายอำเภวยาย ไล่มัว ตัวแทนของ ป.ต.ท. และเจ้าหน้าที่ของบริษัททรานส์ไทย-มาเลเซีย (ประเทศไทย) จำกัด ได้มาพบเพื่อหารือพร้อมทั้งยื่นหนังสือต่อตำรวจภูธรจังหวัดสงขลา ผลการหารือ มีการสรุปว่า ... ต้องขจัดปัญหาการต่อต้าน โดยเฉพาะพื้นที่ลานหอยเสียบ ซึ่งเป็นแหล่งช่องสุม และเป็นเสมือนกองบัญชาการของกลุ่มผู้คัดค้าน ด้วยการเข้าปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเฉียบขาด ซึ่งต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายปกครอง ทหาร ตำรวจ รวมทั้งการเสนอข่าวเชิงบวกของสื่อมวลชนต่างๆ ... จากนั้นต้องมีกองกำลังเฉพาะในการควบคุมฝูงชน และปราบจลาจลอย่างน้อยสองกองร้อย หรือ 300 คนขึ้นไป ตรึงกำลังอาวุธในพื้นที่จนกว่าเหตุการณ์จะสงบ และการดำเนินการกับผู้ต่อต้านต้องเป็นไปด้วยความรอบคอบ การควบคุมสถานการณ์ต้องกระทำอย่างรวดเร็วและเด็ดขาด”

แถลงการณ์เปิดโปงหลักฐาน รัฐบาลร่วมนายทุนสร้างภาพให้ชาวบ้านเป็นพวกหัวรุนแรง –ป่าเถื่อน เพื่ออ้างเหตุผลนำกำลังปราบปรามผู้คัดค้าน โครงการท่อก๊าซ (กลุ่มเครือข่ายคัดค้านโครงการท่อก๊าซ 9 มิถุนายน 2546)

จากสาเหตุความรุนแรงเชิงโครงสร้างประเภทต่างๆ ที่ขบวนการประชาชนได้รับ ลักษณะของความรุนแรงดังกล่าวได้แสดงออก หรือส่งผลกระทบในหลายด้าน ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5 ลักษณะความรุนแรงเชิงโครงสร้าง

ลักษณะความรุนแรงเชิงโครงสร้าง	สมัชชา คนจน	โปแตช อุดรธานี	บ่อนอก บ้านกรูด	ท่าอากาศยาน สงขลา
1.สภาวะความยากจน ขาดแคลนอันเกิดจากการไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ	33.33	12.50	12.50	19.51
2.สภาวะความแตกแยกกันในชุมชน ระหว่างชุมชน	7.41	25	12.5	26.83
3. สภาวะความเจ็บป่วย พิกัด ทางกายและใจ ที่เกิดจากสภาพแวดล้อม การทำมาหากิน	---	---	12.5	17.07
4.ขาดความรู้ ความเข้าใจในการแสวงหาทางปกป้องสิทธิ และพึ่งตนเอง	---	18.75	---	---
5. ถูกโคตเคี้ยว ขาดกลุ่ม เครือข่าย พันธมิตรที่จะมาช่วยปกป้องสิทธิ	7.41	---	---	---
6.ขาดช่องทางเข้าถึงสื่อ หรือช่องทางการสื่อสารของตนเอง	---	---	---	---
7.ขาดช่องทางการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบาย โครงการที่กระทบ	51.85	43.75	62.50	36.59
รวม (ร้อยละ)	100	100	100	100

ทุกกลุ่มอธิบายลักษณะของความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่ตนเองได้รับตรงกัน โดยให้น้ำหนักไปที่การขาดช่องทางการมีส่วนร่วมตัดสินใจทางนโยบาย และโครงการที่ได้รับผลกระทบ นอกจากนี้กลุ่มอนุรักษ์อุดรธานี และกลุ่มจะนะยังได้กล่าวถึงปัญหาความแตกแยกในชุมชนว่าเป็นปัญหาสำคัญของความรุนแรงเชิงโครงสร้างด้วยเช่นกัน

กรณีการคัดค้านเหมืองแร่โปแตชของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีก็เป็นตัวอย่างของความรุนแรงเชิงโครงสร้างดังต่อไปนี้

“นายสัญญาเพชร นิมักัญ ตัวแทนจากพื้นที่ จ.นครราชสีมา กล่าวว่า จากขั้นตอนการขออาญาบัตรสำรวจแร่โปแตชที่เกิดขึ้นในอีสาน ไม่มีขั้นตอนไหนที่ประชาชนจะสามารถรับรู้ข้อมูลได้เลย ตาม

กฎหมายระบุเรื่องผู้มีส่วนได้เสียก็เมื่อถึงขั้นตอนขอประทานบัตร นั่นหมายถึงจะขุดแร่แล้ว ทำไมประชาชนจึงไม่รู้ตั้งแต่ตอนสำรวจ หรือตั้งแต่เขาคิดนโยบายว่าจะทำอะไรในพื้นที่บ้านเรา คนที่รู้จักจากส่วนกลางไม่ใช่จะกำหนดอะไรก็ได้ ถ้าเป็นอย่างนั้นก็จะมีปัญหาเหมือนที่อุดรธานี” (รายงานข่าวกรรมการสิทธิฯ จี ักร.แฉง 7 เหมือนแร่ไปแดชอีसान 19 มีนาคม 2550)

สถานะความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม

ขบวนการประชาชนแต่ละกลุ่ม อธิบายปัญหาความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมซึ่งสอดคล้องไปกับความรุนแรงเชิงโครงสร้างในแง่ทัศนคติและท่าทีของรัฐ กลุ่มทุนและสังคม ที่หล่อเลี้ยงให้ความรุนแรงทางตรง และทาง โครงสร้างต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาที่กระทบต่อชีวิตประชาชนดำเนินไปมากยิ่งขึ้น อันทำให้การเปลี่ยนสถานะความรุนแรงทำได้ยาก

แง่มุมความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่ขบวนการประชาชนให้ความสำคัญมีดังนี้

ตารางที่ 6 สาเหตุความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม

สาเหตุความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม	สมาชิก คนจน	โปแดช อุดรธานี	บ้านกรูด บ่อนอก	ทอ่ก้าชจะนะ สงขลา
1.ทัศนคติของทุนเอกชน ที่ต้องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยไม่สนใจผลกระทบต่อประชาชนและระบบนิเวศ	----	41.38	25	17.65
2.ทัศนคติของรัฐที่มองว่าการพัฒนาเป็นสิ่งดีงาม และมองผู้คัดค้าน โครงการรัฐว่า ต่อต้านการพัฒนา และกระทบต่อความมั่นคง	15	17.24	15	14.12
3.ทัศนคติของรัฐและคนในสังคมที่มีลักษณะสุดขั้ว ขาดความเข้าใจต่อปัญหาที่ซับซ้อน	10	----	10	2.35
4.ทัศนคติของรัฐ ที่มองว่าความรุนแรงเป็นเรื่องปกติในนามของความมั่นคง	10	----	5	7.06
5.ทัศนคติของสังคมที่มองว่าความรุนแรงที่กระทำโดยรัฐเป็นเรื่องปกติ	2.5	---	---	----
6.รัฐขาดความเข้าใจต่อเรื่องสิทธิมนุษยชน และสิทธิชุมชน และไม่ยอมรับเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน มองประชาชนเป็นเพียงผู้ปฏิบัติตามรัฐ	35	20.69	20	16.47

7.รัฐเพิกเฉยต่อคุณค่าความสำคัญของฐานทรัพยากรในมิตินิเวศและสังคม แต่มองทรัพยากรเป็นวัตถุดิบ	25	20.69	20	14.12
8.ทัศนคติของรัฐและสังคมที่ไม่ยอมรับความแตกต่างวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ ศาสนา เพศ อื่นๆ	----	----	----	15.29
9.ทัศนคติของสังคมที่ยึดถือความละโมภ ให้คุณค่ากับเงิน วัตถุ	2.5	----	5	12.94
10.ทัศนคติของสังคมที่เน้นการพึ่งพา ไม่พึ่งตนเอง	---	----	----	----
รวม (ร้อยละ)	100	100	100	100

จากการเปรียบเทียบ 4 กลุ่ม กลุ่มต่อต้านต่อก๊าซจะนะ สงขลาให้ความสำคัญต่อปัญหาความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมมากที่สุด ซึ่งมีทั้งทัศนคติของกลุ่มทุนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างกอบโกยโดยไม่สนใจผลกระทบที่มีต่อประชาชนและระบบนิเวศ ทัศนคติดังกล่าวถูกรองรับด้วยวิถีคิดของรัฐที่มองการพัฒนาเป็นสิ่งที่ดีเพียงอย่างเดียว และมองคนเดือดร้อนที่ลุกขึ้นต่อสู้กับปัญหาว่าเป็นพวกขัดขวางการพัฒนา ซึ่งในแง่นี้แล้วการพัฒนาสำหรับรัฐในด้านความเจริญและการปล่อยให้กลุ่มทุนแสวงประโยชน์อย่างเสรีได้กลายเป็นลัทธิความเชื่อ (cult) ที่มากกว่าแก่นนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจทั่วไป ประชาชนที่เดือดร้อนจึงมีฐานะไม่ต่างจากเครื่องบูชาัญญาของลัทธิความเจริญดังกล่าว

กลุ่มจะนะยังงัดได้บั้งชี้ถึงปัญหาการที่รัฐขาดความเข้าใจและเคารพในสิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนมีความหมายเพียงแก่การปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าวิถีคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏในรูปสิทธิชุมชนไม่ได้อยู่ในวัฒนธรรมการเมืองของรัฐ ด้วยเหตุนี้แม้รัฐธรรมนูญจะกำหนดเรื่องสิทธิมนุษยชนของประชาชน แต่หลักการเหล่านี้ก็กลายเป็นสิ่งแปลกแยกในวัฒนธรรมการเมืองของรัฐ

ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญอีกประการก็คือ ทัศนคติของรัฐและสังคมที่ไม่ยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนา ซึ่งหากนำไปเชื่อมโยงกับวิถีคิดบูรณาการพัฒนา และการเปิดให้เอกชนแสวงหาความมั่งคั่งแล้ว วัฒนธรรมต่างๆ ที่ไม่เข้ากรอบการพัฒนาทุนนิยม และอำนาจนิยมของรัฐก็กลับกลายเป็นวัฒนธรรมที่ถูกมองว่าเป็นตัวขัดขวางการพัฒนา ดังเช่น การที่ชุมชนจะนะนำเอาหลักศาสนาอิสลามมาต่อต้านการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐและทุน ปัญหาอคติทางวัฒนธรรมที่รัฐมีต่อชาวจะนะจึงรุนแรงยิ่งขึ้น

เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี กับกลุ่มบ่อนอก-บ้านกรูดพบว่า ปัญหาความรุนแรงจากวิถีคิดของกลุ่มทุนในการแสวงประโยชน์จากทรัพยากรโดยไม่สนใจผลกระทบต่อนิเวศและประชาชน และวิถีคิดของรัฐที่มีต่อคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติก็เป็นปัญหาใหญ่เช่นเดียวกัน

“กลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอก-กุยบุรี และกลุ่มอนุรักษ์บ้านกรูด ขอกราบเรียนว่า การใดก็ตามหากเป็นความขัดแย้งระหว่างคนของรัฐ ซึ่งเป็นข้าราชการ กับชาวบ้าน หรือแต่งตั้งให้เป็นผู้สรุปความเห็นเสนอต่อผู้บังคับบัญชา การนั้นจะไม่ได้รับความจริงที่เป็นจริง เพราะทัศนคติของเจ้าหน้าที่รัฐ หรือการดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้านกับข้าราชการต่างกันราวฟ้ากับดิน ข้าราชการย่อมไม่เข้าใจในความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ ที่เป็นที่ทำมาหากินของชาวบ้าน เพราะข้าราชการเพียงใช้บัตรพลาสติกสอดเข้าไปในเครื่องอิเล็กทรอนิกส์ ก็สามารถนำเงินออกมาใช้ได้สะดวกสบาย แต่ชาวบ้านต้องใช้หยาดเหงื่อและแรงงานไปแลกเงินมาจากทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นการสำนึกในการหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติจึงแตกต่างกันอย่างมากตามไปด้วย”

(จดหมายถึงนายกรัฐมนตรี (พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร) กลุ่มรักท้องถิ่นบ่อนอก-กุยบุรี และกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูด 25 มิถุนายน 2546)

สำหรับสมัชชาคนจน ปัญหาความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมอยู่ที่วิถีคิดของรัฐที่ไม่ยอมรับสิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน เท่ากับว่าความรุนแรงอยู่ในวัฒนธรรมการเมืองของรัฐ ขณะเดียวกันรัฐก็ยังไม่ให้ความสำคัญต่อคุณค่าของระบบนิเวศ ฐานทรัพยากร แต่กลับเชิดชูการพัฒนาที่ทำลายทรัพยากรและมองประชาชนเป็นผู้ต่อต้านสิ่งที่ดีงาม ลองพิจารณาจากตัวอย่างดังต่อไปนี้

“การพิจารณาปัญหาที่ขาดการทำการบ้านของกรรมการแต่ละคนที่เป็นรัฐมนตรีรับผิดชอบแก้ไขปัญหาในแต่ละกรณี การใช้ความเห็นของทางราชการเป็นหลักในการพิจารณาแก้ไขปัญหา การเลือกหยิบเฉพาะระเบียบราชการที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของหน่วยงานนั้นเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหากรณีรายีไสลและเขื่อนห้วยนา ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบเรียกร้องให้ประเมินผลความคุ้มค่าของเขื่อนรายีไสลที่สร้างปิดกั้นลำน้ำมูลมา 10 ปี และเสนอแผนฟื้นฟูชีวิตและชุมชนที่ได้รับผลกระทบ แต่กระทรวงวิทยาศาสตร์และกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน เจ้าของโครงการกลับไม่ยอมรับความผิดพลาด ที่ไม่ได้ประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมแต่แรก รวมทั้งปฏิเสธการเจรจาแก้ไขปัญหามาโดยตลอด จนล่าสุดชาวบ้านนับพันคนต้องมาชุมนุม ทางกรมพัฒนาฯและนายกรัฐมนตรีได้ให้สัญญาว่า ถ้าขอมุติการชุมนุมจะเปิดการเจรจาทันที และการชุมนุมก็ได้ยุติมา 2 วันแล้ว แต่ก็ยังไม่มี การเปิดการเจรจาเพื่อแก้ไขปัญหาแต่อย่างใด”

(แถลงการณ์สมัชชาคนจน สมัชชาคนจนต้องมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา 8 พฤษภาคม 2545)

ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมในทัศนะของสมัชชาคนจนคือการเมินเฉยของรัฐต่อความเดือดร้อนของประชาชนและการไม่ยอมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหานอกจากนี้สมัชชาคนจนเป็นเพียงกลุ่มเดียวที่ระบุปัญหาความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมในแง่สังคมยอมรับการใช้ความรุนแรงของรัฐเป็น

เรื่องปกติ ซึ่งทำให้เห็นเงื่อนไขปัญหาความรุนแรงที่ซับซ้อนขึ้น ขณะที่กลุ่มอื่นๆ มักจะพุ่งเป้าที่และรัฐ และกลุ่มทุนเป็นหลัก ยกเว้นแต่กลุ่มจะนะที่ตั้งคำถามต่อวิถีคิดของสังคมในแง่การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม และทัศนคติความละโมภของสังคม โดยใช้ฐานคิดทางวัฒนธรรมและศาสนา เป็นตัวอธิบายความรุนแรงดังกล่าว

สาเหตุความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม ได้ส่งผลกระทบต่อในด้านต่างๆ ตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 7 ลักษณะความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม

ลักษณะความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม	สมาชิก คนจน	โปแตซ อุดรธานี	บ่อนอก บ้านกรูด	ต่อท้ายจะนะ สงขลา
1. ถูกมองว่าเป็นคนไม่มีความคิด ความรู้ เห็นแก่ตัว มีผลประโยชน์แอบแฝง ไม่หวังดีต่อสังคม	----	37.50	33.33	21.74
2. ถูกปฏิเสธ ไม่ยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของพลเมือง หรือเป็นพลเมืองชั้นสอง	----	----	----	26.09
3. ถูกรัฐและสังคมเพิกเฉย ลืมเลือน ไม่รับรู้ว่ามีตัวตน ดำรงอยู่ และควรได้รับการปฏิบัติอย่างมีศักดิ์ศรี	100	62.50	66.67	52.17
รวม (ร้อยละ)	100	100	100	100

ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมยิ่งยวดที่ทุกกลุ่มระบุตรงกันก็คือ การถูกรัฐหรือสังคมเพิกเฉย ลืมเลือนการดำรงอยู่ของเขา พวกเขาได้รับการปฏิบัติอย่างไร้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งเชื่อมโยงกับการถูกสงสัยว่าเป็นผู้เห็นแก่ตัว มีผลประโยชน์แอบแฝง ขณะที่กลุ่มจะนะถึงกับระบุว่า ตนเองถูกปฏิบัติราวกับไม่ใช่พลเมือง หรือเป็นพลเมืองชั้นสอง ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเงื่อนไขให้รัฐและทุนใช้ความรุนแรงทางตรงและการสร้างโครงสร้างแห่งความรุนแรงทั้งในเชิงนโยบาย กฎหมาย และโครงการต่างๆ ที่กระทบต่อประชาชนต่อไป โดยไม่สนใจแก้ไขปัญหอย่างจริงจัง

ความสัมพันธ์ความรุนแรงหลากหลายมิติ

จากการนำเสนอของขบวนการประชาชนทั้ง 4 กลุ่ม พวกเขาต้องเผชิญกับความรุนแรงหลากหลายมิติ ทั้งความรุนแรงทางตรง เชิงโครงสร้าง และวัฒนธรรมไปพร้อมกัน ดังที่ปรากฏในตารางที่ 6 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 8 ลักษณะความรุนแรงในภาพรวม

กรณีศึกษา	ความรุนแรงทางตรง	ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง	ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม	รวม (ร้อยละ)
สมัชชาคนจน	16.79	9.64	2.86	29.29
โปแตช อุดรธานี	9.29	5.71	2.86	17.86
บ่อนอก-บ้านกรูด	2.5	2.86	1.07	6.43
ท่อก๊าซจะนะสงขลา	23.57	14.64	8.21	46.42
รวม (ร้อยละ)	52.15	32.85	15	100

สภาวะความรุนแรงเชิงโครงสร้างและความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมเป็นปัจจัยเกี่ยวพันซึ่งกัน และผลสังเคราะห์ของสภาวะความรุนแรงทั้งสองด้านได้กลายเป็นเงื่อนไขให้เกิดความรุนแรงทางตรงต่อประชาชน ดังเห็นได้จากขบวนการประชาชนทั้ง 4 กลุ่มต่างก็ระบุสาเหตุหลักของความรุนแรงมาจากโครงสร้างร่วมกัน แต่สาเหตุดังกล่าวได้แสดงออกผ่านรูปแบบความรุนแรงทางตรง

เมื่อเปรียบเทียบทั้ง 4 กลุ่ม กลุ่มคัดค้านท่อก๊าซจะนะระบุถึงปัญหาความรุนแรงทุกชนิดมากที่สุด ตามมาด้วยกลุ่มสมัชชาคนจน และหากเปรียบเทียบความรุนแรงแต่ละประเภท กลุ่มต่างๆ ล้วนเผชิญกับความรุนแรงทางตรงมากที่สุด

ความรุนแรงทางตรงที่พวกเขาได้รับมีทั้งความรุนแรงต่อร่างกาย ทรัพย์สิน และความรุนแรงต่อตัวตน ซึ่งสามารถจำแนกรายละเอียดได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 9 ลักษณะความรุนแรงทางตรง

ลักษณะความรุนแรงทางตรง	สมัชชาคนจน	โปแตช อุดรธานี	บ่อนอกบ้านกรูด	ท่อก๊าซจะนะสงขลา
1. ความรุนแรงต่อร่างกาย เช่น ถูกจับกุม กักขัง ทำร้ายร่างกาย ฆ่า เจ็บป่วย พิการ เป็นต้น	31.92	30.77	28.57	30.30
2. ความรุนแรงต่อทรัพย์สิน เช่น ทรัพย์สินถูกทำลาย ถูกปิดกั้นไม่ให้เข้าถึงทรัพยากรทั้งที่เป็นของตน และสาธารณะ	36.17	42.31	71.43	33.33
3. ความรุนแรงต่อจิตใจ เช่น ถูกกดดัน บีบบังคับ เกิดความแปลกแยก เสรีา โศก ห่อเหี่ยว ร้าวรานใจ เป็นต้น	17.02	15.38	---	22.73

4. ความรุนแรงต่อตัวตน เช่น ถูกลบล้างตัวตน การทำลายความภาคภูมิใจ ทำให้รู้สึกว่ามีสิ่งที่ไม่สามารถปกป้องคุ้มครองตนเองได้	14.89	11.54	---	13.64
รวม (ร้อยละ)	100	100	100	100

ความรุนแรงทางตรงที่มีต่อร่างกาย ทรัพย์สิน และตัวตนมีลักษณะกระจายตัว กลุ่มต่างๆ ส่วนได้รับความรุนแรงทางตรงทุกประเภท ตัวอย่างความรุนแรงเหล่านี้เป็นสิ่งที่กลุ่มต่างๆ นำเสนอต่อสาธารณะอย่างต่อเนื่อง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“นางสำราญ สุระ โคตร ชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากเขื่อนห้วยนา จ.ศรีสะเกษ กล่าวว่า ทีมเจ้าหน้าที่รัฐจากอำเภอรามิไศล ประกอบด้วย นายอำเภอ ปลัดอำเภอ ผู้กำกับตำรวจ และลูกน้อง รวมทั้งประมาณ 20 คน ลงไปสกัดกั้นชาวบ้านในพื้นที่ตรงจุดที่ชาวบ้านนัดหมายรถที่จะออกเดินทาง โดยการพูดข่มขู่ และพูดโกหกชาวบ้านไม่ให้ออกไปชุมนุมเรียกร้องสิทธิที่กรุงเทพฯ ในครั้งนี้ ซึ่งได้บอกกับชาวบ้านว่า ในวันที่ 24 พฤษภาคม 2550 นายจะลงมาพบชาวบ้านที่จังหวัดศรีสะเกษเอง ไม่ต้องไปถึงกรุงเทพฯแล้ว นอกจากนี้ยังมีปฏิบัติการข่มขู่ชาวบ้านโดยการจดหมายเลขทะเบียนคันรถทั้ง 2 คันไว้ และพูดข่มขู่ว่า มีการจดทะเบียนรถไว้ทุกคันแล้ว และในพื้นที่อื่นที่จะเดินทางไปชุมนุมที่กรุงเทพฯ ก็มีเจ้าหน้าที่รัฐทั้งทางอำเภอ ตำรวจ ทหาร สกัดกั้นไว้ทุกจุด และเจ้าหน้าที่ลงไปสกัดกั้นไว้ทุกพื้นที่ที่จะมีการเคลื่อนไหวชุมนุมที่กรุงเทพฯในครั้งนี้” (สมัชชาคนจน 22 พฤษภาคม 2550)

“เมื่อเห็นกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้ามา นายยงยุทธ นวนิยม ตัวแทนสมัชชาคนจน ได้ประกาศผ่านเครื่องกระจายเสียงให้ชาวบ้านอยู่ในความสงบ แต่ถูกเจ้าหน้าที่ลากตัวลงจากรถเครื่องเสียงในทันที แล้วลากตัวออกไปทางประตูหลัง จากนั้นกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจได้เข้าลาก ดึง ผลัก หิว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงและคนแก่ อย่างไม่ปราณีชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณห้องโถง และระเบียบศาลากลางออกทางประตูหลังพร้อมทั้งตะโกนคำ และบอกว่าให้ออกไปให้พ้น บางคนเจ้าหน้าที่ใช้สันมือฟันลงกลางแขน ขณะที่นั่งประณมมือขอความเห็นใจ โดยเจ้าหน้าที่ไม่ยอมให้ผู้สื่อข่าวเข้าไปทำข่าว” (แถลงการณ์เหตุการณ์ปราบปรามสมัชชาคนจน ที่ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานี 18 กันยายน 2545)

ผู้เสียหายของประชาชนต่อปัญหาความรุนแรงทางตรงดังกล่าว เป็นสิ่งบอกเหตุว่าตราบใดที่ความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่ดำรงอยู่ โดยมีความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมเป็นฐานรองหลัก ก็ไม่มีหลักประกันใดๆ ว่าพวกเขาจะรอดพ้นไปจากความรุนแรงทางตรงได้

เงื่อนไขที่ส่งผลต่อลักษณะและประเภทความรุนแรงที่มีต่อขบวนการประชาชน

เนื่องจากขบวนการประชาชนทั้ง 4 กลุ่ม ต่างก็อยู่ในเงื่อนไขเวลาเดียวกัน ปัจจัยเรื่องเวลาที่สัมพันธ์กับโครงสร้างและตัวกระทำกรจึงไม่แตกต่างกันนัก ด้วยเหตุนี้พวกเขาต่างก็เผชิญอยู่ในความรุนแรงเชิงโครงสร้างร่วมกัน

จะมีความแตกต่างในรายละเอียดอยู่บ้าง กรณีที่กลุ่มสมัชชาคนจน ต่อสู้มายาวนาน ตัวตน ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีของพวกเขา เช่น การใช้เครือข่ายผู้เดือดร้อนร่วมกันข้ามภาค ข้ามประเด็น การมีที่ปรึกษาเป็นเอ็นจีโอและนักวิชาการบางส่วน การใช้ยุทธวิธีชุมนุมบนท้องถนน และการรณรงค์ผ่านสื่ออย่างต่อเนื่อง จนเป็นที่รับรู้ถึงการดำรงอยู่ และสภาพปัญหาของพวกเขา

บทเรียนที่พวกเขาได้รับก็คือ ความรุนแรงทางตรงนานาชนิดที่มีรากจากความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และความรุนแรงทางวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้ท่าที และยุทธศาสตร์ของพวกเขาจึงมุ่งปะทะกับความรุนแรงเชิงโครงสร้างเป็นหลัก

ในส่วนภาครัฐเองก็มีบทเรียนต่อสมัชชาคนจนเช่นกัน ด้วยเหตุนี้สมัชชาคนจนสามารถรณรงค์ทางสังคมจนเป็นที่ตระหนักรู้ต่อตัวตนและปัญหาของพวกเขา อีกทั้งยังมีแนวร่วมพันธมิตรคนชั้นกลางส่วนหนึ่งด้วย รัฐจึงเลือกใช้ยุทธวิธีการทำลายความชอบธรรมของสมัชชาคนจนด้วยการอ้างเรื่องผลประโยชน์แอบแฝง การตอบโต้ด้วยงานวิจัยที่รัฐจัดสร้างขึ้น หรือการเปิดทางให้เจรจา การตั้งคณะกรรมการ เพื่อ “ซื้อเวลา” ซึ่งทั้งหมดนี้ก็วนกลับมาตอกย้ำถึงทัศนคติของสมัชชาคนจนต่อความรุนแรงว่าคือ “รัฐ” นั่นเอง

ในส่วนของกลุ่มบ่อนอก-บ้านกรูด เงื่อนไขเรื่องเวลา มีความเกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์ของพวกเขา ในแง่ที่ว่า ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการก่อตั้งโรงไฟฟ้าทั้งสองพื้นที่ได้ถูกชะลอออกไป กลุ่มบ่อนอก-บ้านกรูด จึงลดระดับทางยุทธวิธีเผชิญหน้ากับรัฐลง และเปลี่ยนมาเป็นแนวร่วมต่อขบวนการประชาชนกลุ่มอื่นๆ ดังนั้นวรรณกรรมที่ผลิตจากพวกเขาในขณะนี้จึงเป็นเรื่องของการให้น้ำหนักต่อความรุนแรงเชิงโครงสร้างมากกว่าปัญหาความรุนแรงทางตรงในพื้นที่ จะยกเว้นก็แต่กรณีการฆาตกรรมเจริญ วัตอักษร เกณนำชุมชนบ่อนอก ซึ่งยังเป็นเรื่องค้างคาอยู่

เมื่อกลุ่มบ่อนอก-บ้านกรูดพุ่งเป้ามาที่ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และวางบทบาทเป็นแนวร่วมกับสมัชชาคนจนและขบวนการประชาชนอื่นๆ รัฐจึงจัดวางกลุ่มบ่อนอก-บ้านกรูดไว้ในฐานะเป็นแนวร่วมขบวนการประชาชนที่ไม่พอใจนโยบายรัฐ แต่เมื่อความขัดแย้งเฉพาะหน้าจากกรณีโรงไฟฟ้าได้ผ่อนคลายไป รัฐจึงให้น้ำหนักต่อกลุ่มดังกล่าวในฐานะกลุ่มที่ถูกจับตามอง มากกว่าต้องไปสัมพันธ์โดยตรง

ส่วนกลุ่มคัดค้านท่อก๊าซไทย-มาเลย์ และอุตสาหกรรมต่อเนื่อง เงื่อนไขเรื่องเวลา มีผลต่อพวกเขา ในแง่ที่พวกเขากำลังเผชิญกับการใช้ความรุนแรงทางตรงจากบริษัทเอกชนและหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาก่อสร้างท่อก๊าซ ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงให้น้ำหนักกับความรุนแรงทางตรงค่อนข้างมาก แต่ก็ได้เชื่อมโยงกับความรุนแรงเชิงโครงสร้างและเชิงวัฒนธรรมที่เป็นตัวสนับสนุนความรุนแรงทางตรงที่รัฐและทุนกำลังกระทำต่อพวกเขา

ขณะเดียวกัน รัฐก็ใช้ยุทธวิธีโดดเดี่ยวกลุ่มคัดค้านท่อก๊าซฯ ด้วยการอ้างถึงเหตุผลความจำเป็นด้านพลังงาน ผลประโยชน์ของชาติ และการพัฒนาความเจริญในพื้นที่ภาคใต้ พร้อมกับเพิกเฉยต่อตัวตนของกลุ่มชาวบ้านที่คัดค้านไม่ว่าจะเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนมุสลิมที่มีต่อวิถีชีวิต และพื้นที่ของพวกเขา อีกทั้งยังอาศัยช่องว่าง ความลึกลับของปัญหาอัตลักษณ์ของชุมชนมุสลิมในภาคใต้เป็นเครื่องมือในการสร้างความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม จากการเชื่อมโยงว่าพวกคัดค้านท่อก๊าซเป็นพวกใช้ความรุนแรง

ด้วยเหตุนี้ กลุ่มคัดค้านท่อก๊าซฯ จึงถูกปิดล้อมจากความรุนแรงในทุกด้าน ทั้งความรุนแรงทางตรงจากการเข้ามาสร้างท่อก๊าซในพื้นที่ของชุมชน ความรุนแรงเชิงโครงสร้างจากการอ้างผลประโยชน์ของชาติและการพัฒนาเพื่อปิดกั้นเสียงเรียกร้องจากชุมชน และความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม โดยการเพิกเฉยต่ออัตลักษณ์ความเป็นมุสลิม และการทำให้สังคมเข้าใจว่ากลุ่มผู้คัดค้านท่อก๊าซฯ เป็นพวกใช้ความรุนแรง จากเงื่อนไขทั้งหมดที่กล่าวมาทำให้ กลุ่มคัดค้านท่อก๊าซฯ ให้น้ำหนักต่อความรุนแรงทั้งสามด้านใกล้เคียงกัน

ส่วนกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อุทยานที่คัดค้านเหมืองแร่โปแตช เงื่อนไขด้านเวลาที่มีผลในแง่ที่พวกเขาอยู่ในขั้นต่อสู้กับความรุนแรงทางนโยบายที่ปิดกั้นการมีส่วนร่วมของพวกเขา เช่น การทำรายงานประชาพิจารณ์ การรับฟังความคิดเห็น พร้อมกับความรุนแรงทางตรง อันทำให้พวกเขาให้น้ำหนักกับความรุนแรงทางตรงกับเชิงโครงสร้างไปพร้อมๆ กัน วิธีการที่พวกเขาใช้ต่อสู้กับกลุ่มทุนและรัฐก็คือ การต่อสู้ทั้งในพื้นที่ตนเอง และร่วมต่อสู้ในพื้นที่ที่รัฐสร้างขึ้น เช่น การประชาพิจารณ์ การเปิดโปงความไม่ชอบธรรมของรัฐและทุนต่อสาธารณะอย่างต่อเนื่อง การแสวงหาพันธมิตรทั้งในระดับรากหญ้าและคนชั้นกลางในจังหวัดและภาค

ในส่วนภาครัฐและภาคทุนเอง ท่าทีและวิธีการจัดการต่อกลุ่มคัดค้านโปแตช ก็ไม่ต่างจากสมัชชาคนจน และกลุ่มบ่อนอก-บ้านกรูด โดยอ้างความชอบธรรมจากการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม การอ้างผลประโยชน์ของประเทศชาติ ความเจริญของท้องถิ่น ซึ่งลักษณะของความขัดแย้งจะเปลี่ยนไปเมื่อขั้นตอนการดำเนินการไปถึงขั้นการทำเหมือง คาดว่ากลุ่มคัดค้านเหมืองแร่โปแตชจะพุ่งไปที่การเผชิญต่อความรุนแรงทางตรงและทางนโยบายยิ่งขึ้น

บทที่ 5

ขบวนการประชาชนกับตำแหน่งแห่งที่ของความรุนแรง

ความรุนแรงอยู่ที่ไหน

ในทัศนะของโยฮัน กัลตุง ความรุนแรงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในหลายพื้นที่ เช่น ความรุนแรงต่อชนชาติ มนุษย์ สังคม โลก เวลา และวัฒนธรรม ซึ่งในแต่ละพื้นที่ก็มิมิตความรุนแรงทั้งในเชิงวัตถุประสงค์ที่จับต้องได้ หรือในเชิงนามธรรมที่กระทบต่อจิตใจ จิตวิญญาณ ทั้งในระดับปัจเจก สังคม และโลก ไม่ใช่ชนชาติของมนุษย์ แต่กระนั้นความรุนแรงไม่ใช่สิ่งที่มีในชนชาติมนุษย์เพียงแต่มนุษย์มีศักยภาพที่จะสร้างความรุนแรงได้เมื่ออยู่สภาวะบางอย่าง ความรุนแรงจึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมบางลักษณะ

จากประสบการณ์ของขบวนการประชาชนที่ต่อสู้เพื่อสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติความรุนแรงทางตรงปรากฏตัวในสภาวะที่ปลอดจากการจ้องมองจากสาธารณะ ซึ่งเป็นสภาวะยกเว้นที่รัฐใช้อำนาจทางตรง หรือเปิดทางให้อำนาจอิทธิพลดำเนินการความรุนแรงต่อประชาชน เช่น ผู้นำชุมชนที่เสียชีวิตจากการถูกฆาตกรรมก็เกิดขึ้น หรือการที่แกนนำชุมชนถูกข่มขู่คุกคามจากกลุ่มอิทธิพล เป็นต้น

แต่กระนั้นแม้ในพื้นที่สาธารณะ ความรุนแรงก็ยังเกิดขึ้นได้จากโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจ สภาวะความยากจน การเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติและสังคม ทำให้ชุมชนตกอยู่ในสภาวะแร้นแค้น ไม่สามารถใช้ศักยภาพของตนเองในการพัฒนาตนเอง หรือกำหนดตัวตนได้อย่างอิสระ ความรุนแรงเชิงโครงสร้างการเมืองที่พวกเขาเผชิญจึงดำรงอยู่ในระบบที่พวกเขาไม่มีอำนาจต่อรอง เช่น ในกฎหมาย กระบวนการยุติธรรม ในกลไกการปกครองของรัฐ เป็นต้น ความรุนแรงเชิงโครงสร้างยังปรากฏอยู่ในเทคโนโลยีหรือเครื่องมือที่มาปิดกั้นการเข้าถึงทรัพยากร และการพัฒนาศักยภาพของพวกเขา สำหรับชาวบ้านปากมูลและชุมชนที่เดือดร้อนจากการสร้างเขื่อน เขื่อนก็คือสัญลักษณ์ของความรุนแรง สำหรับชาวสวนยางพาราที่เดือดร้อนจากการเพาะปลูกเชิงพาณิชย์ ต้นยางพาราได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของความรุนแรง สำหรับชาวบ้านที่คัดค้านท่อก๊าซ โรงไฟฟ้า เหมืองแร่ อวนลวกของประมงพาณิชย์ สิ่งเหล่านี้ก็คือความรุนแรงที่ไม่เพียงกระทำต่อพวกเขา ยังกระทำต่อชนชาติอันเป็นฐานชีวิตของพวกเขา

เมื่อขบวนการประชาชนลุกขึ้นต่อสู้กับความรุนแรงทางตรงและเชิงโครงสร้าง พวกเขาพบว่า วิธีคิดของเจ้าหน้าที่รัฐที่ยึดหลักกฎหมายอย่างตายตัว วัฒนธรรมอำนาจนิยมของรัฐที่ไม่ยอมรับสิทธิของประชาชน หรือการเมินเฉยของสังคมที่ปล่อยให้พวกเขาเผชิญความรุนแรงตามลำพัง หรือทัศนะของรัฐและสังคมที่มองพวกเขาว่าเป็นพวกขัดขวางความเจริญ ไม่เห็นแก่ประโยชน์สาธารณะ สิ่งเหล่านี้ก็คือความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่รายล้อมพวกเขาอยู่ และดำรงอยู่ในทุกๆ ที่ แม้แต่ในชุมชนด้วยกันก็เกิดความแตกแยกได้จากการจัดสรรประโยชน์ของรัฐ

ขบวนการประชาชนกลุ่มต่างๆ เห็นตรงกันว่า ความรุนแรงหลากหลายมิติเหล่านี้แม้ดำรงอยู่ในทุกพื้นที่ แต่ก็เชื่อมร้อยสู่โครงสร้างของรัฐ ทั้งโครงสร้างการกำหนดนโยบาย โครงสร้างการจัดสรรผลประโยชน์สาธารณะ โครงสร้างระบบยุติธรรม พวกเขาจึงก่อตั้งขบวนการเคลื่อนไหวในการเผชิญกับความรุนแรงเชิงโครงสร้างดังกล่าว กำหนดยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างเป็นหลัก โดยเชื่อว่าหากความสัมพันธ์ทางอำนาจที่กำหนดโครงสร้างของความรุนแรงเปลี่ยนไปในทิศทางที่ประชาชนมีอำนาจกำกับ ต่อรองโครงสร้างทางนโยบายได้ ความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่เชื่อมต่อกับความรุนแรงทางตรงและความรุนแรงทางวัฒนธรรมก็จะคลายตัวลง

ที่ไหนที่ความรุนแรงทำงานไม่ได้

“เราจะประกาศให้คนที่เดือดร้อนจากนโยบาย โครงการพัฒนาของรัฐให้มารวมตัวกันมากๆ เพื่อที่จะได้มีอำนาจต่อสู้มากยิ่งขึ้น”

(แม่ผา กองธรรม แกนนำชาวบ้านที่รับผลกระทบจากเขื่อนราษีไศล, สมัชชาคนจน)

คำประกาศของแม่ผา กองธรรม สะท้อนให้เห็นว่า พื้นที่ที่ความรุนแรงจะลดทอนลงได้ หรือถูกเปลี่ยนรูปไปสู่ภาวะไม่รุนแรงได้ก็คือ พื้นที่ที่ประชาชนรวมตัวกัน ร่วมมือกัน คำตอบดังกล่าวจึงนำมาสู่การสร้างชุมชนที่ร่วมชะตากรรมกันให้ขยายตัวออกไปมากยิ่งขึ้น

เพราะในพื้นที่ความร่วมมือของชุมชน พวกเขาไม่ได้อยู่ในชายขอบของอำนาจอีกต่อไป การใช้ความรุนแรงทางตรงจากรัฐหรือทุนไม่สามารถดำเนินการง่ายนักภายใต้ชุมชนที่จัดตั้งอย่างเข้มแข็ง อีกทั้งการสร้างความเป็นชุมชนหรือขบวนการเคลื่อนไหว ยังเป็นการเปลี่ยนตัวตนที่ไร้อำนาจต่อรองมาสู่ความเป็นขบวนการที่สามารถระดมทุนทางสังคมทั้งในเชิงประสบการณ์ ความรู้ พันธมิตรได้อย่างเข้มแข็ง ตัวตนในฐานะขบวนการไม่ใช่สิ่งที่อำนาจจะฆ่าได้ แม้ผู้นำชุมชนจะถูกกำจัด แต่ขบวนการเคลื่อนไหวก็ยังคงต่อสู้ต่อไปได้

การรณรงค์ของขบวนการประชาชน เช่น การคัดค้านเหมืองแร่โปแตช โดยชูประเด็นเรื่องผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของคนอีสาน และการถูกทุนต่างชาติเอาเปรียบ หรือการต่อต้านท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย โดยชี้ให้เห็นปัญหาการผูกขาดพลังงานและการละเมิดหลักการศาสนาอิสลาม หรือการต่อต้านโรงไฟฟ้าด้วยเหตุผลด้านสิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตประชาชน หรือการต่อต้านเขื่อนเพราะผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพในกลุ่มน้ำมูลที่เป็นฐานชีวิตของประชาชนอีสาน สิ่งเหล่านี้คือปฏิบัติการสร้างความเป็น “สาธารณะ” ของขบวนการประชาชนผ่านสื่อสาธารณะในรูปแบบต่างๆ เช่น การแถลงการณ์ การทำวิจัยชาวบ้าน การรณรงค์ในเวทีสาธารณะ เป็นต้น เนื่องจากความเป็นตัวตนสาธารณะ และดำรงอยู่ในพื้นที่สาธารณะ จะทำให้หลุดพ้นจากสภาวะขยี้กัณฑ์ของรัฐหรือทุนใช้ความรุนแรงต่อประชาชน เพราะพวกเขามีอำนาจเพราะมีความชอบธรรมของสังคมรายล้อม และสามารถแสวงหาพันธมิตรมาร่วมต่อสู้ได้มากขึ้น การต่อสู้กับความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่ทำให้พวกเขากลายเป็นอื่นจึงเกิดขึ้นได้ในพื้นที่สาธารณะ

พื้นที่อำนาจของชุมชนที่จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสร้างเศรษฐกิจพึ่งตนเอง ก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่พวกเขาสามารถเปลี่ยนสถานะถูกกระทำด้วยความรุนแรงโดยไร้อำนาจต่อผู้ต่อรองมาเป็นพื้นที่เขตแดนอำนาจของชุมชน การจัดการทรัพยากรในรูปแบบป่าชุมชน กลุ่มน้ำ ประมงชายฝั่ง ตลอดจนการพัฒนาระบบเกษตรกรรมทางเลือก เศรษฐกิจชุมชน ไม่ได้มีนัยทางวัตถุประสงค์ของการพึ่งตนเอง แต่ยังมีนัยของการสร้างพื้นที่ทางอำนาจที่ชุมชนมีเหนือทรัพยากรและชีวิตของตนเองได้มั่นคงยิ่งขึ้น ในพื้นที่ดังกล่าวความรุนแรงหลากหลายมิติเสื่อมลงหรือเปลี่ยนรูปไปสู่ความไม่รุนแรงได้มากขึ้น

อำนาจอธิปไตยของโลกาภิวัตน์กับภาวะความรุนแรงต่อขบวนการประชาชน

การลุกขึ้นสู้ของขบวนการท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นสมัชชาคนจน กลุ่มบ่อนอก-บ้านกรูด กลุ่มต่อต้านโปแตซ หรือกลุ่มคัดค้านท่อก๊าซไทย-มาเลย์ และกลุ่มอื่นๆ อีกมากมายที่ปกป้องฐานทรัพยากรธรรมชาติ นับเป็นตัวอย่างการปฏิบัติการของขบวนการคนชายขอบเพื่อตอบโต้กับความรุนแรงหลากหลายมิติจากการรวมศูนย์อำนาจรัฐและการรุกของกลุ่มทุน โลกาภิวัตน์ที่เข้ามาแย่งชิงทรัพยากร

สภาวะความรุนแรงที่พวกเขาเผชิญเกิดขึ้นจากเครือข่ายอำนาจที่เชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน เป็นโครงข่ายอำนาจที่ดำรงทั้งในระดับโลกและเชื่อมต่อไปถึงท้องถิ่นผ่านกลไกรัฐและทุน โดยไม่มีศูนย์กลางเดียว ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับที่ไมเคิล ฮาร์ดท์ (Michael Hardt) นักวิชาการวรรณคดีชาวอังกฤษ และอันโตนิโอ เนกรี (Antonio Negri) นักปรัชญาชาวอิตาลี เรียกว่า “จักรวรรดิ” (Empire) ยุคใหม่ซึ่งปรากฏออกมาในรูปแบบกลุ่มทุนข้ามชาติและทุนชาติที่เข้ามาทำเหมืองแร่โปแตซทั่วอีสาน โดยการเปิดทางของรัฐ หรือความร่วมมือระหว่างรัฐไทยและมาเลย์ซึ่งมีกลุ่มทุนสอดประสานในโครงการท่อก๊าซไทย-มาเลย์และอุตสาหกรรมต่อเนื่อง หรือกรณีโรงไฟฟ้าบ่อนอก-บ้านกรูด และที่กำลังเกิดขึ้นที่สระบุรี สมุทรสงคราม ระยอง อันเกิดบริษัทเอกชนที่ผลิตไฟฟ้าภายใต้โครงข่ายรัฐวิสาหกิจอย่างการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ (กฟผ.) และกำลังเปลี่ยนตัวเองกลายเป็นกลุ่มทุนพลังงานในระดับภูมิภาค เช่นเดียวกับโครงการเขื่อนปากมูน ราชิไศล และอื่นๆ ที่กำเนิดขึ้นในบริบทการพัฒนาในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่าง (Greater Mekong Sub-region)

จักรวรรดิยุคใหม่ คือ โครงข่ายอำนาจที่เชื่อมต่อกันอย่างหลากหลายทั้งรัฐ องค์กรข้ามชาติ กลุ่มทุนภายใต้ระบบทุนนิยม หรือกล่าวอีกด้านหนึ่ง โลกาภิวัตน์ก็คือจักรวรรดิทุนนิยม ซึ่งสร้างอำนาจอธิปไตย (Sovereignty) แบบใหม่ที่ไม่ใช่อธิปไตยของชาติ อำนาจอธิปไตยของจักรวรรดิปรากฏได้ในทุกที่เชื่อมต่อหรือส่งผ่านอำนาจไปที่หน่วย (Node) ต่างๆ ได้ในทุกระดับ ซึ่งรัฐชาติเองก็ถูกผนวกควบกลายเป็นหน่วยหนึ่งที่ใช้อำนาจอธิปไตยของจักรวรรดิ ด้วยเหตุนี้เราอาจเห็นปรากฏการณ์ที่ว่าโลกาภิวัตน์ทำให้อำนาจอธิปไตยของรัฐชาติอ่อนลงเมื่อเรามองในบริบทของรัฐชาติ แต่หากมองในบริบทจักรวรรดิ รัฐกำลังทำหน้าที่สร้างความเข้มแข็งให้กับอำนาจอธิปไตยของจักรวรรดิ (ภูมิอินทร์ สิงห์ชวาลา, 2550, น.3-4)

ด้วยเหตุนี้จึงไม่แปลกที่รัฐไทยไม่ว่าจะก้าวเข้าสู่การค้าเสรี ต้องเผชิญการต่อรองกับโลกาภิวัตน์ทั้งในด้านทุนและในด้านการเมือง แต่รัฐไทยก็ยังดำเนินนโยบายและโครงการที่มุ่งเปลี่ยนแปลง

ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นสินค้าตามแนวทางทุนนิยมเสรี พร้อมกับผลักดันปัญหา ภาวะ ผลกระทบต่างๆ ให้แก่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้ความรุนแรงเชิง โครงสร้างที่ขบวนการประชาชนเผชิญอยู่ จึงไม่ใช่มาจากโครงสร้างรัฐชาติที่มีขอบเขตชัดเจนอีกต่อไป แต่เป็นความรุนแรงจากโครงสร้างจักรวรรดิที่แผ่อำนาจครอบคลุมชีวิตของประชาชนในทุกมุมโลก

อำนาจอธิปไตยของทุนนิยมโลกตามแนววิเคราะห์ของฮาร์ตกับเนกรี เป็นสาเหตุของภาวะความรุนแรงที่เกิดขึ้นในปริภูมิพลต่างๆ ซึ่งเมื่อนำแนวคิดเรื่ององค์อธิปไตยในสภาวะสมัยใหม่ของจิอร์จีโอ อักัมเบน (Giorgio Agamben) นักปรัชญาการเมืองชาวอิตาลี มาร้อยเรียงจะทำให้เห็นชัดขึ้นว่า รัฐซึ่งเป็นองค์อธิปไตยในสภาวะสมัยใหม่สร้างความรุนแรงด้วยการสร้างสภาวะยกเว้นหรือสภาวะไม่ปกติ (state of exception) แก่ชีวิตทางการเมืองของผู้คน การยกเว้นดังกล่าวมิได้หลายแบบ เช่น การยกเว้นไม่คุ้มครองสิทธิพลเมือง การใช้ความรุนแรงโดยยกเว้นการใช้กฎหมายที่มีอยู่ หรือการเปลี่ยนสภาพให้พวกเขาไม่ใช่พลเมือง แต่เป็น “คนอื่น” ที่รัฐสามารถใช้ความรุนแรงเข้าจัดการได้อย่างเสรี (แก๊งกิจ กิติเรียงลาภ, 2550, น.91-99)

ไม่เพียงแต่การสร้างสภาวะยกเว้นชีวิตปกติ รัฐยังใช้ความรุนแรงด้วยการทำลายทุนทางสังคมของประชาชน อันได้แก่ ความเป็นชุมชน เครือข่ายทางสังคม วัฒนธรรม ที่ชุมชนสร้างขึ้นเพื่อปกป้องชีวิตตนเอง ด้วยการแย่งชิงทรัพยากรที่เป็นฐานการผลิตความเป็นชุมชน หรือการเปลี่ยนชุมชนให้เป็นปัจเจกที่ไร้ชุมชนคอยปกป้อง สภาวะเช่นนี้นำไปสู่สิ่งที่อากัมเบนเรียกว่า “ชีวิตที่เปลือยเปล่า” (Bare life) ซึ่งไม่เพียงเปลือยเปล่าจากการปกป้องคุ้มครองของรัฐเท่านั้น แต่ยังเปลือยเปล่าจากทุนทางสังคมของตนเองด้วย เมื่อไม่มีทั้งรัฐและสังคมคอยปกป้อง ประชาชนที่ตกอยู่สภาวะยกเว้นจึงเผชิญกับความรุนแรงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

สภาวะยกเว้น สภาวะการผนวกให้อยู่ชายขอบอำนาจ การสร้างชีวิตที่เปลือยเปล่า คือ ตำแหน่งแห่งที่ที่ความรุนแรง (Position of violence) เกิดขึ้นและดำรงอยู่ใน โครงสร้างจักรวรรดิโดยมีรัฐเป็นหน่วยปฏิบัติการสำคัญ สภาวะดังกล่าวได้สร้างความเป็นชายขอบ (Marginalization) ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่ประชาชนถูกกีดกัน ถูกลดอำนาจ และถูกตีค่าอัตลักษณ์ที่รุนแรงและตายตัวให้แก่ประชาชน ในอีกด้านหนึ่งความเป็นชายขอบเกิดขึ้นจากการถูกดึงเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาของรัฐและทุน แต่เป็นการดึงเข้ามาในสภาพไร้อำนาจต่อรอง ปกป้องชีวิตตนเอง และเกิดความแปลกแยกกับระบบที่เป็นอยู่

การเคลื่อนย้ายออกจากตำแหน่งแห่งที่ของความรุนแรง

สภาวะชายขอบแห่งอำนาจนี้เอง เป็นจุดกำเนิดของขบวนการประชาชนกลุ่มต่างๆ เพื่อเปลี่ยนชีวิตที่เปลือยเปล่าของพวกเขาหรือกำลังจะถูกทำให้เปลือยเปล่าให้เป็นชีวิตที่มีภูมิคุ้มกันด้วยการสร้างความสัมพันธ์ในมิติใหม่ๆ เช่น ชุมชนทางวัฒนธรรม ชุมชนของผู้เดือดร้อนจากโครงการของรัฐ ก่อรูปเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่แหลมคม เพราะในพื้นที่ชายขอบ หรือพื้นที่ก้ำกึ่งซึ่งอำนาจรัฐยังควบคุมไม่ได้ เบ็ดเสร็จ รอยโหว่หรือช่องว่างอำนาจดังกล่าวเป็น โอกาสที่ดีของขบวนการที่จะลุกขึ้นสู้ ด้วยการเปลี่ยน

รื้อถอน หรือเปลี่ยนสภาวะยกเว้นที่พวกเขาเป็นฝ่ายถูกระทำให้กลายเป็นสภาวะพิเศษทางอำนาจของประชาชน เป็นสภาวะที่ขบวนการที่มีอำนาจต่อรองกับรัฐและทุนได้อย่างเปิดเผย เช่น การใช้การเมืองบนท้องถนน และการปฏิบัติการทางตรงอื่นๆ หรือการสร้างเขตแดนแห่งอำนาจของประชาชนขึ้นมาใหม่ในรูปของพื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่ประมงชายฝั่ง พื้นที่ลุ่มน้ำของชุมชน เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และอื่นๆ ซึ่งเป็นการสลายพื้นที่อำนาจของรัฐไปพร้อมกับสร้างพื้นที่ของประชาชนซ้อนทับลงไปและขยายพื้นที่อำนาจดังกล่าวให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ปฏิบัติการตอบโต้ดังกล่าวยังพัฒนาไปถึงการพยายามสร้างภาวะเปลือยเปล่าให้กับรัฐด้วยการรื้อถอนโครงสร้างความรุนแรง และวัฒนธรรมความรุนแรงที่ให้ความชอบธรรมกับการใช้อำนาจของรัฐด้วยการเผยให้เห็นความลึกลับของรัฐในฐานะองค์กรปกครองที่เกิดจากสัญญาประชาคมของสาธารณะกับการปฏิบัติของรัฐเพื่อประโยชน์ของรัฐและทุนที่ไม่ได้รับใช้สาธารณะ พร้อมไปกับนิยามความเป็นสาธารณะ และองค์กรสาธารณะเสียใหม่ให้รองรับการดำเนินการของขบวนการประชาชน เห็นได้จากการเคลื่อนไหวของพวกเขาล้วนเชื่อมโยงไปสู่ประโยชน์สาธารณะในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การพัฒนาที่เป็นทางเลือกของสาธารณะเสมอ

ปฏิบัติการของขบวนการประชาชนจึงเป็นการเอาตัวเองออกจากตำแหน่งแห่งที่ (Reposition) ของความรุนแรงของโครงสร้างอำนาจที่แสดงออกในสภาวะยกเว้น หรือสภาวะชายขอบ ให้ไปอยู่ในตำแหน่งแห่งที่เป็นสาธารณะที่พวกเขาสามารถระดมพลังทางสังคมเพื่อเปลี่ยนรูป (transform) ความรุนแรงให้กลายเป็นสภาวะไม่รุนแรงได้

ด้วยเหตุนี้รัฐเองไม่ใช่องค์กรเดียวที่สร้างวาทกรรมเพื่อปิดล้อมขบวนการประชาชน เพื่อสร้างความแปลกแยก ความเป็นอื่น หรือความเป็นชายขอบให้แก่ขบวนการประชาชน แต่รัฐกลับต้องเผชิญวาทกรรมต่อต้านของขบวนการประชาชนซึ่งก็ล้วนหยิบยืมจากคลังทางวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในสังคมด้วย เช่น วาทกรรมชาตินิยม วาทกรรมประชาธิปไตย วาทกรรมด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

พื้นที่การต่อสู้ ปะทะประสานทางอำนาจนานาชนิระหว่งรัฐ ทุน และขบวนการประชาชนได้เปิดโอกาสให้เกิดความเป็นไปได้ในการจัดรูปความสัมพันธ์อำนาจได้อย่างหลากหลาย ในบางพื้นที่ซึ่งรัฐสร้างสภาวะยกเว้นอย่างเข้มข้น และเป็นพื้นที่ที่ชุมชนขาดการจัดตั้งที่เข้มแข็ง ขาดโอกาสในการเข้าถึงสื่อสาธารณะ ขาดการเชื่อมต่อกับกลุ่มทางสังคมอื่นๆ และยังถูกวาทกรรมที่รัฐใช้ปิดกั้นอย่างหนาแน่น การต่อสู้ของพวกเขาเป็นไปอย่างลำบาก ชีวิตของพวกเขาจึงถูกทำให้เปลือยเปล่าได้ โดยไม่สามารถสร้างพลังเพื่อเคลื่อนย้ายตัวเองออกจากโครงสร้างความรุนแรงได้ ตัวอย่างเช่น การต่อสู้ของคนไร้สัญชาติตามแนวชายแดน การต่อสู้ของชุมชนมลายูมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือการต่อสู้ของชุมชนจะนะกรณีท่อก๊าซ เป็นต้น แต่สำหรับชุมชนที่มีเงื่อนไขตรงข้าม เช่น กลุ่มสมัชชาคนจน ชุมชนบ่อนอก-บ้านกรูด หรือกลุ่มอนุรักษ์อุทยานต่อต้านเหมืองโปแตช พวกเขาสามารถป้องกันการถูกเปลือยเปล่าได้ พร้อมกับตอบโต้กับรัฐและทุนได้อย่างมีพลัง ด้วยการระดมพลังทางสังคมสร้างเป็นขบวนการที่กว้างขวางตีความวาทกรรมสาธารณะใหม่เพื่อสลายความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมที่พวกเขาเผชิญอยู่ แม้ผลแห่ง

ร่าง: กฤษฎา บุญชัย

ความสำเร็จจะมีลักษณะไม่แน่นอน ไม่พัฒนาเป็นเส้นตรง แต่การเคลื่อนไหวของพวกเขาก็ทำให้รัฐไม่สามารถใช้ความรุนแรงได้อย่างเบ็ดเสร็จอีกต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรณ์อุมา พงษ์น้อย. (2550). จากชุมชนสู่นโยบาย: ถ้ารัฐทำไม่ได้ เราจะทำเอง. www.prachatai.com
- เก่งกิจ กิติเรียงลาภ. (2550). ความคิดทางการเมืองของ Giorgio Agamben: ว่าด้วย ชีวิตที่เปลือยเปล่า
องค์อธิปัตย์ในสภาวะสมัยใหม่ และการเดินทางที่ไม่สิ้นสุด. รัฐศาสตร์สาร ฉบับ 28/3 (กันยายน-
ธันวาคม 2550). คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ
- เกษียร เตชะพีระ. 2546. การเมืองภาคประชาชน: ผ้าซิ่นน้ำตาโลกาภิวัตน์ภายใต้ร่มพระบรมโพธิ
สมภาร. วารสารฟ้าเดียวกัน. ปีที่ 1 ฉบับที่ 1. 2546, กรุงเทพฯ. น.43
- เจษฎา โชติกิจภิวาทย. (2545). สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือในยุครัฐบาลทักษิณ. *บทเรียนและ
ประสบการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองของประชาชนในช่วงหลังวิกฤติ
เศรษฐกิจ (2540-2545)*. ประกาศ ปิ่นตบแต่ง และกฤษฎา บุญชัย (บก.). สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพฯ
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2546). สิทธิในชีวิต: ชีวิตไม่ใช่อาวุธ. วารสารฟ้าเดียวกัน ปีที่ 1 ฉบับที่ 4,
2546, กรุงเทพฯ. น.110
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2549) ความรุนแรงกับกาลเวลา. ปาฐกถาในโอกาส 30 ปี 6 ตุลา โครงการ
สวนประวัติศาสตร์: ธรรมศาสตร์กับการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย, 6 ตุลาคม 2549, วารสาร
ฟ้าเดียวกัน, ปีที่ 4 ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม 2549. น.74-75
- ภูมิอินทร์ สิงห์ชวลา. (2549). การทบทวนงานศึกษา “Empire” (จักรวรรดิ) ไม่เกิด ฮาร์ด และอันโต
นิโอ เนกรี. เอกสารการศึกษาวิชา ร.800. คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- บรรณาธิการฟ้าเดียวกัน. (2547). ประดับไว้ในโลกา. รายงานพิเศษ, วารสารฟ้าเดียวกัน ปีที่ 2 ฉบับที่
4, ตุลาคม-ธันวาคม 2547, น.42. กรุงเทพฯ
- ประกาศ ปิ่นตบแต่ง. (2541) การเมืองบนท้องถนน: 99 วันสมัชชาคนจนและประวัติศาสตร์การ
เดินขบวนชุมนุมประท้วงในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัย
เกริก
- ประกาศ ปิ่นตบแต่ง และกฤษฎา บุญชัย. (2545). บทเรียนและประสบการณ์การเคลื่อนไหวทาง
สังคมและการเมืองของภาคประชาชนในช่วงหลังวิกฤติเศรษฐกิจ (2540-2545). สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพฯ
- ประกาศ ปิ่นตบแต่ง กฤษฎา บุญชัย และวรินทร์ ไถยวงศ์. (2550). สถานการณ์ด้านสิทธิชุมชน
กับฐานทรัพยากรในสถานการณ์สากล ปี พ.ศ.2547-2548. คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน
แห่งชาติ. กรุงเทพฯ
- ประกาศ ปิ่นตบแต่ง (2550). ขบวนการทางสังคมใหม่. ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม.
กรุงเทพฯ: (กำลังตีพิมพ์)

ประสิทธิ์พร กาพอ่อนศรี.(2545). ขบวนการเคลื่อนไหวสังคมชนชั้น. *บทเรียนและประสบการณ์
การเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองของประชาชนในช่วงหลังหลังวิกฤติเศรษฐกิจ (2540
-2545)*. ประภาส ปิ่นตบแต่ง และกฤษฎา บุญชัย (บก.). สำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย.
กรุงเทพฯ

สมัชชาคนจน. (2550). ข้อเสนอสู่รัฐธรรมนูญฉบับที่ 19 เพื่อสร้างประชาธิปไตยที่กินได้และ
การเมืองที่เห็นหัวคนจน. สรุปล้มมนามาเมื่อวันที่ 20 เมษายน 2550. ห้องประชุมมาลัย
หวนนันทน์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุริชัย หวันแก้ว.(2550). คนชายขอบ: จากความคิดสู่ความจริง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2548). การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์อมรินทร์

ภาษาอังกฤษ

Arendt, Hannah. (1969). *On Violence*. New York: Harcourt, Brance & World, Inc.

Galtung, Johan. (2004). *Violence, War, and Their impact on visible and invisible effects of violence*.

<http://them.polylog.org/5/fgj-en.htm>.

Johnston, Hank & Klandermans, Bert. Ed. 1995. *Social Movement and Culture*. London: UCL Press.

Knuttila, Murray and Kubik, Wendee. (2000). *State Theories: Classical, Global, and Feminist
Perspectives*. Canada: Hignell Printing Limited.

Walker, Andrew. (2004). *The rural constitution and the everyday politics of elections in northern
Thailand*. The Australian National University(Unpublished paper)

Wikipedia. 2007. *Violence*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Violence>. p.1

Weber, Max. (2002). *Politics as a Vocation*. *Violence A Reader*.

Catherine Besteman (ed). New York: Palgrave Macmillan.

Habermas, Jurgen. (1973). *Ligitimation Crisis*. London: Heinemenn.

สัมภาษณ์

การาบ พานทอง, เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้

เคลื่อนไหว เพชรสุทธิ, แกนนำชาวบ้านสมัชชาคนจน กลุ่มปัญหาป่าไม้ที่ดินภาคใต้

ไทย โสธร, แกนนำชาวบ้านสมัชชาคนจน กลุ่มปัญหาป่าไม้ที่ดิน

ผา กองธรรม แกนนำชาวบ้านที่รับผลกระทบจากเขื่อนราษีไศล, สมัชชาคนจน

วิฑูรย์ จันทร์เทพ เครือข่ายองค์กรชุมชนรักเทือกเขาบรรทัด พัทลุง สัมภาษณ์

ร่าง: กฎา นุญชัย

ศยามล ไกยูรวงศ์ อนุกรรมการป่าและที่ดิน, คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
สุนีย์ ไชยรส ประธานอนุกรรมการป่าและที่ดิน, คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
สมศิริ ยิ้มเมือง ชาวสวนยางจากพัทลุง
อดุลย์ จิวตัน ประมงพื้นบ้านจังหวัดตรัง
อิบราฮิม ซือแม, รองประธานชมรมประมงพื้นบ้าน จ.นราธิวาส
อัสนีย์ แดเบาะ ประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี

www.thaingo.org 2545-2550. ประมวลคำแถลงการณ์ จดหมายเปิดผนึก และคำสัมภาษณ์ของสมาชิกคน
จน กลุ่มรักษ์ท้องถิ่นบ่อนอกและกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบ้านกรูด เครือข่ายคัดค้านท่อส่งก๊าซไทย-มาเลเซีย
และอุตสาหกรรมต่อเนื่อง และกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุทธรธานี